

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ
BEYNƏLXALQ MAGİSTRATURA VƏ DOKTORANTURA MƏRKƏZİ**

Əlyazması hüququnda

**Nuriyeva Şəhrəbanı Sədayət qızının
İnzibati idarəçilik sistemində elektron hökumətin tətbiqi xüsusiyyətləri
mövzusunda**

MAGİSTR DİSSERTASİYASI

**İxtisasın şifri və adı: - 060803 Elektron İdarəetmə
İxtisaslaşma: - Elektron İdarəetmə**

**Elmi rəhbər:
i.e.d.prof. Ş.Quliyeva**

**Magistr proqramının rəhbəri
i.e.d.prof.Həsənov H.S**

**Kafedra müdiri:
prof. K.A.Şahbazov**

BAKİ - 2018

Mündəricat

Giriş

I Elektron hökumətin formalaşmasının konseptual əsasları

- 1.1 Elektron hökumətin yaradılmasının zəruriliyi və onun inkişaf mərhələləri.....7
- 1.2 Elektron hökumətin məqsədi, vəzifələri, fəaliyyət prinsipləri , həyata keçirilməsinin əsas istiqamətləri və inkişaf indeksləri.....29
- 1.3 Azərbaycan Respublikasında elektron hökumətin formalaşması, Beynəlxalq təcrübədə elektron hökumət modelləri.....40

II İnzibati idarəçilik sistemində elektron hökumətin tətbiqi xüsusiyyətləri

- 2.1 İnzibati idarəçilik sistemində elektron hökumət anlayışı.....56
- 2.2 İnzibati idarəçilik sistemində elektron hökumət infrastrukturunun əsas komponentləri.....63
- 2.3 İnzibati idarəçilik sistemində elektron hökumətin əsas üstünlükləri.....69

III İnzibati idarəçilik sistemində əldə olunacaq nəticələr.E – xidmətlərin göstərilməsi.

- 3.1 E- xidmətlərin göstərilməsi.....95
- 3.2 Azərbaycanda İKT - dən istifadənin artırılması istiqamətində həyata keçirilmiş tədbirlər.....115
- 3.3 İnzibati idarəçilik sistemində elektron hökumətin çatışmayan cəhətləri və onların aradan qaldırılması yolları.....125

Nəticə və təkliflər.....133

Ədəbiyyat siyahısı.....138

GİRİŞ

Mövzunun aktuallığı: Dünya birliyinin intensiv texnologiyaların inkişafı mərhələsinə daxil olduğu XXI əsrdə informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının (İKT) geniş tətbiqi insan fəaliyyətinin təhsil, səhiyyə, müəyyən dərəcədə məşğulluq, iqtisadiyyat və digər bölmələrində əhəmiyyətli dərəcədə dəyişikliklərə gətirib çıxarmışdır. Qeyd etmək lazımdır ki, İKT iqtisadiyyatın mövcud rəqabət qabiliyyətliliyini daha da artıraraq onun dünya təsərrüfatı sistemində inteqrasiya olunması imkanlarını, dövlət idarəçiliyinin və yerli idarəetmənin səmərəliliyini artırmağa şərait yaradır. İnformasiya texnologiyalarının inkişafı nəticədə cəmiyyəti keyfiyyətə müasir bir mərhələyə - informasiya cəmiyyətinə çevirir.

Müasir qloballaşma dövründən informasiya cəmiyyətinə keçid bizim cəmiyyətə xas olan dövlət idarəçiliyinin formalaşmasını yəni elektron hökumət yaradılmasını müəyyən dərəcədə tələb edir. E-hökumət İKT imkanlarına və vətəndaş cəmiyyəti dəyərlərinə əsaslanaraq dövlət idarəetməsinin səmərəliliyini artırır, istehlakçılara fərqli xidmətlər göstərir və dövlət orqanlarının fəaliyyəti haqqında vətəndaşlara davamlı olaraq məlumatlar verir.

Dövlət idarəçiliyinin həyata keçirilməsində elmi cəhətdən əsaslandırılmış yeni siyasi yanaşmaların axtarışları və işlənilib hazırlanmasının hakimiyyət və cəmiyyət arasında qarşılıqlı münasibətlərin yeni modelinin yaradılmasının ölkəmiz üçün mühüm praktik əhəmiyyəti vardır.

Belə yanaşmalardan biri də ölkəmizdə 2005-ci ildə “Elektron Azərbaycan” Dövlət Proqramının qəbul edilməsidir. “E-Azərbaycan” Dövlət Proqramına uyğun olaraq “E-Hökumət”in formalaşdırılması məqsədilə 2005-2008 və 2010-2012-ci illər üçün Tədbirlər Planının işlənilib hazırlanması bu sahədə irəliyə doğru atılmış real addımlardandır. E-hökumətin yaradılması və inkişafı mürəkkəb bir proses olaraq, xeyli vaxt tələb edir.

2013-cü ilin ölkəmizdə “İKT ili” elan edilməsi bu sahədə qarşıda duran vəzifələrin həyata keçirilməsini əhəmiyyətli dərəcədə sürətləndirmişdir.

İnformasiya cəmiyyətinin məhdud cəhətləri. İnformasiya cəmiyyətinin bir sıra məhdud cəhədlərinə -elektron xidmətlərin inkişafı ilə əlaqədar strateji, konseptual plan hələ də tam şəkildə formalaşmamağını,elektron xidmətlərin maliyyə təminatı bölməsində qeyri-müəyyənliyin qalmasını,informasiya sistemləri və ehtiyatlarının inkişafında maneələrin hələdə mövcudluğu,.informasiya sistemlərinin informasiya mübadiləsində də maneələrin qalması, **dövlət** qurumları informasiya sistemləri hazırlanarkən fərqli proqramlaşdırma dillərindən istifadə praktikasının müəyyən şəkildə davam etməsi,azərbaycan dövlət qurumları mövcud elektron xidmətləri -dar mənada-məişət korrupsiyası ilə mübarizədə müəyyən bir vasitə kimi görülməsi,elektron hökumət portalının yalnız hökumət xidmətləri göstərən bir platforma kimi qavranılması, biznes bölməsində elektron xidmətlərin inkişafının daha da dərinləşməməsi,ölkəyə görə Mərkəzi Bank çərçivəsində Hökumət Ödəniş Portalı (apus.az) olsa da, Elektron hökumət portalında yer almaması,qanunvericilik bazasının daha da təkmilləşdirilməsinin davam etdirilməsinə müəyyən şəkildə ehtiyacın olması,vətəndaşlara təsvir edilən sosial əhəmiyyətli mövcud elektron xidmətlər biznes sektoru ilə müqayisədə daha zəif inkişaf etməsi,elektron xidmətlərin təsvirində qeyri-bərabərlik aradan qaldırılmaması,elektron xidmətlərin təsvirində vətəndaş iştirakçılığına ehtiyacın olması,elektron xidmətlərin təsvirində şəffaflıq mexanizmlərinin mövcud inkişafına ehtiyacın olmasını göstərə bilərik.

Tədqiqatın məqsədi: Tədqiqatın əsas məqsədi iqtisadi inkişafın əsas istiqamətlərinin tədqiqi, elektron hökumətin formalaşmasının texniki və texnoloji şərtlərinin tədqiqindən ibarətdir.

Tədqiqatın predmeti: Tədqiqatın predmeti kimi iqtisadi inkişaf, informasiya cəmiyyəti, elektron hökumətin formalaşmasının və inkişafının əsas

xüsusiyyətləri və elektron xidmətlərin genişləndirilməsi məsələlərinin tədqiqi çıxış edir.

Tədqiqatın nəzəri əsasları Disertasiyanın yazılmasında elektron hökumətin tətbiqi xüsusiyyətlərindən, informasiya kommunikasiya texnologiyalarından, inzibati idarəçilikdə elektron hökumətin mövcud durumundan elektron hökumətin iqtisadi inkişafda rolundan geniş istifadə edilib.

Tədqiqatın metodoloji bazası inzibati idarəçilik sistemində elektron hökumətin tətbiqi xüsusiyyətləri mövzusunda elmi tədqiqat metodlarının geniş aspekti və problemin tədqiq olunmasında elmi abstraksiya, tarixi və məntiqi əlaqələr sistemi, induksiya-deduksiya, analiz və sintez metodlarından geniş şəkildə istifadə etməklə faktlar müəyyən şəkildə yığılıb-ümumiləşdirilmiş, bunlar arasında qanunauyğun və təsadüfi əlaqələr müəyyənləşdirilmiş, xarakterik əlamətlər aşkara çıxarılmış, həmçinin müasir inkişaf xüsusiyyətlərini və Təkamüllərinin izah edən bir çox xarici ölkə alimlərinin elmi mülahizələri və nəticələri təşkil edilmişdir.

Elmi yenilik: Magistr disertsiasının elmi yeniliyi informasiya iqtisadiyyatının və informasiya cəmiyyətinin formalaşması xüsusiyyətlərindən, elektron hökumətin qurulması məsələləri, inzibati idarəçilikdə elektron hökumətin tətbiqi xüsusiyyətlərindən, elektron hökumətin iqtisadi inkişafda rolunun artırılması istiqamətlərində təklif və tövsiyələrin hazırlanmasından ibarətdir.

Nəzəri və təcrubi əhəmiyyəti aparılan tədqiqatda elmi müddəalar təkliflər və tövsiyələr, informasiya kommunikasiya texnologiyaları, elektron hökumətin inkişaf məsələlərinin həllini həyata keçirilmişdir.

İnformasiya mənbələri Müxtəlif beynəlxalq təşkilatların nəşrləri , Azərbaycan Respublikası Rabitə və Yüksək Texnologiyalar Nazirliyinin, Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsi, internet resurslarından ibarətdir.

İşin strukturu və həcmi Aparılmış tədqiqatmetodu giriş,3 fəsil,ədəbiyyat siyahısı,nəticə və təkliflərdən ibarətdir. Girişdə işin aktuallığı, tədqiqatın istiqamətləri göstərilir və tədqiq ediləcək problemlər müəyyənləşdirilir.

Magistr dissertasiya işinin birinci fəslində elektron hökumətin formalaşmasının konseptual əsaslarını 3 hissəyə ayırmış,o,birinci hissədə elektron hökumətin yaradılmasının zəruriliyi və onun inkişaf mərhələlərini,ikinci hissədə elektron hökumətin məqsədi,vəzifələri,fəaliyyət prinsipləri , həyata keçirilməsinin əsas istiqamətləri və inkişaf indekslərini,üçüncü hissədə isə Azərbaycan Respublikasında elektron hökumətin qurulması,Beynəlxalq təcrübədə elektron hökumət modelləri geniş şəkildə təhlil edilmişdir.

Dissertasiya işinin ikinci fəslində inzibati idarəçilik sistemində elektron hökumətin tətbiqi xüsusiyyətlərini 3 hissəyə ayırmış və birinci hissədə inzibati idarəçilik sistemində elektron hökumətin mövqeyini,ikinci hissədə inzibati idarəçilik sistemində elektron hökumət infrastrukturunun əsas komponentlərini,üçüncü hissədə isə inzibati idarəçilik sistemində elektron hökumətin əsas üstünlüklərini araşdırılmışdır.

Magistr dissertasiya işinin üçüncü fəslində isə inzibati idarəçilik sistemində əldə olunacaq nəticələr. Və E – xidmətlərin göstərilməsini geniş şəkildə araşdırmışdır və bu fəsilidə 3 hissəyə ayırmışdır.o,birinci hissədə e- xidmətlərin göstərilməsini,ikinci hissədə Azərbaycanda İKT - dən istifadənin artırılması istiqamətində həyata keçirilmiş tədbirləri,üçüncü hissədə isə inzibati idarəçilik sistemində elektron hökumətin çatışmayan cəhətləri və onların aradan qaldırılması yollarını öyrənmişdir.

I Fəsil. Elektron hökumətin formalaşmasının konseptual əsasları.

1.1 Elektron hökumətin yaradılmasının zəruriliyi və onun inkişaf mərhələləri.

Axır zamanlar dünyada bəzi istiqamətlərdə vacib dəyişikliklər öz yerini almışdır . Nəzərdə tutulan bu dəyişikliklərə əsasən bunlar aiddir:

- İnsanın mövcud həyatına ən yüksək sürətlə və fərqli ölçüdə bir çox informasiyaların gəlməsi, hətta insanın həyat fəaliyyətinin keyfiyyətinə görə müəyyən dəyişikliyə uğraması

- İnformasiyanın tapılması , ümumiləşdirilməsi, sistemləşdirilməsi, kompleksləşdirilməsi və ötürülməsini bir çox yeni vasitə və texnologiyalarından istifadəsi nəticəsində informasiya sistemləri haqqında müəyyən təsəvvürlərin tamamilən əvəz olunması. XX əsrin ikinci yarısından başlayaraq texnologiyaların ən yüksək dərəcəli inkişafı, iqtisadiyyatdakı çox yüksək quruluş dəyişiklikləri və müasir idarəetmə vasitələrinin tətbiqinin köməkliliyi ilə dünyanın ən qabaqcıl inkişaf etmiş ölkələri – Yaponiya, ABŞ və Qərbi Avropa mövcud sənaye mərhələsindən əsas informasiya mərhələsinə öz keçidini etmişdir. Osioloqlar İKT -nin nəzərdə tutulan ictimai həyatın müəyyən sahələrinə yayılmasını, İKT -dən səmərəli şəkildə istifadə edilməklə siyasi , sosial fəaliyyətin və iqtisadiyyatın ən yeni üsullarla idarə edilməsini nəzərə alaraq ilk öncə

sənayedən sonrak, daha sonra isə informasiya cəmiyyəti barədə bir sıra fikir söyləməyə başladılar. İqtisadiyyatın mövcud informasiya sektoru

hazırkı bəşər sivilizasiyasının müəyyən inkişaf prosesində ən müasir addım sayılan informasiya cəmiyyətində dünya birliyinə və müxtəlif ölkələrin inkişafına mühüm təsir edir . Beləliklə İKT-nin cəmiyyət həyatına bu şəkildə mühüm təsiri informasiya cəmiyyətinin yüksək hala gətirilməsinə və kompleksləşdirilməsinə gətirib çıxarır, mövcud cəmiyyətin həyatını tamamilə dəyişir. İqtisadiyyatın yeni texnoloji səviyyəsi ekspertlərin fikrincə V texnoloji ukladada uyğun gəlir.

Bu ukladın əsas tərəfini elektronik cihazlar, hesablama və proqram təminatı, robotquraşdırma vasitələri, optoelektron texnika vasitələri, telekommunikasiya sistemləri, karbohidrogen xammalının istehsalı edilməsi və istifadə olunması, informasiya və müəyyən informasiya xidmətləri aid edilir. Bu V informasiya inqilabı lap əvvəlki texnoloji inqilabların əsasında materiya və enerjiyə dayandığı halda, ontoloji, qnoseoloji və etik kateqoriyalarla yanaşı həm də sosial-fəlsəfi problemlərə aid edilir. Dünyanın bir çox inkişaf etmiş ölkələrində artıq VI texnoloji ukladın hazırlanmasına başlanılmış və bu VI ukladın XXI əsrin otuzuncu illərindən başlayaraq icrası gözlənilir. Bu VI ukladın əsasında müəyyən istehsal proseslərinin hər bir mərhələlərində kompüter texnologiyalarının əlaqəli şəkildə icrası ilə biotexnologiyaların mühüm inkişafı qabaqcıl sırada durur.

İlk dəfə 1960-cı illərin ilk yarısında ABŞ və Yaponiyada "informasiya cəmiyyəti" anlayışı elmə daxil olmuşdur. Bu termin bu gün ancaq elmə, informasiya sahəsi üzrə mütəxəssislərin leksikonuna deyil, həm də iqtisadçıların, siyasi xadimlərin, alimlərin və cəmiyyətin həyatına daxil olub mühüm rola malik olmuşdur.

Müasir texnoloji mövcud uklada söykənən informasiya cəmiyyəti müəyyən iqtisadi inkişafın vacib faktor rolunu oynayır və informasiya ehtiyatını mövcud ictimai zənginliyin ən vacib növünə dəyişən sosial-iqtisadi bir sistemdir.

Biliklər toplusu və informasiya bu dövrdə cəmiyyətimizdə "strateji ehtiyat" və "cəmiyyətin transformasiyasının agentləri" kimi mühüm rol oynayır.

Dövlətin vahid informasiya sisteminin, kommunikasiya əlaqələrinin yaradılması məqsədi ilə aşağıdakıların həyata keçirilməsi məqsədə uyğundur.

1. İdarəolunan bir çox obyektlər haqqında maddi, sosial, istehsalat, texniki və texnoloji məlumatları, sosial xidmətləri, istehsalatı və s. istehlak xarakterli fəaliyyəti nizamlayan normalar və normativlər, dövlət

orqanlarının bu sferada bir sıra qanunları və qərarları yığan məlumatlar və texniki baza formalaşdırılmalı;

2. İdarə edən heyətin müəyyən psixoloji və peşəkarlıq hazırlığının aparılması yerinə yetirilməlidir.

İlk dəfə olaraq “electronic government” anlayışı Amerika Birləşmiş Ştatlarında İnternetin və bütövlükdə müəyyən informasiya kommunikasiya texnologiyalarının inkişafına mühüm şəkildə önəm verən B.Klinton Administrasiyası vaxtı istifadə edilmişdir. “Elektron ticarət” və “Elektron biznes” terminləri də buna uyğun olaraq yaranmışdır.

E-government termininin bir çox yəni “istifadə etmək”, “təmin etmək” və “üsul” kimi mənalarına və istifadə edilmə təyinatlarına baxmayaraq, hərfi mənada “elektron idarəetmə” dedikdə “dövlətin elektron idarə edilməsi” nəzərimizə çarpır.

E-hökumət mövzusunun politoloji konteksinə və onun ümumi halda siyasi aspektlərinin birgə öyrənilməsinə bir sıra çoxsaylı elmi əsərlər aid edilir.

E- hökumətə verilən qaydaların bir neçə vacib formasını nəzərdən keçirək.

1. Şəbəkədə dövlət-yəni şəbəkədə dövlət dedikdə dövlət orqanlarının öz portallarının olması başa düşülür. Başqa sözlə e inzibatçılığın müəyyən forması, və yaxud şəbəkələşdirilmiş hökumət.

2. İKT-dən əlverişli şəkildə istifadə etməklə dövlət orqanları və cəmiyyət arasında qarşılıqlı formada informasiyanın müəyyən formada əlaqəsi. İnformasiya Cəmiyyəti İnstitutunun məlum nümayəndələri tərəfindən bel tərif konfransda deyilmişdir. “E-hökumət” ideyasının mahiyyəti başqa bir düşüncəyə görə dövlətin idarə olunmasının təşkilinin və vətəndaşlarla müəyyən qarşılıqlı əlaqənin İnternet və başqa informasiya şəbəkəsi vasitəsilə aparılmasıdır. İKT hətta dövlət idarəçiliyinin təkmilləşdirilməsində və bir sıra islahatların aparılmasında mühüm rol oynayır.

3. UNESCO Governance (idarəetmə) ifadəsi aşağıdakı tərifdən ibarətdir: Bu anlayış dövlət idarəçiliyi çərçivəsində iqtisadi, inzibati və siyasi fəaliyyət

sahəsidir. Bu ifadə dedikdə vətəndaşların hüquq və vəzifələrini ,öz maraqlarını reallaşdırmaq nəzərə çarpır.

4. Abramson və Mins (2001), Oppenheim (2002) və Muir“e-hökumət” anlayışını 3 ifadə ilə qeyd edirdilər .Bunlara aşağıdakılar aid edilir.

1- dövlət

2-ictimaiyyət (vətəndaş və iş adamları)

3-işçilər arasında elektron vasitələr ilə əlaqə (alış-veriş və informasiya mübadiləsi)

5. S.A.Dyatlov (2002) “e-hökumət” ifadəsini çox geniş mənada bir qədər sosial-humanitar və texnoloji məsələləri əhatə etdiyini hesab edirdi.

6. V.V. Turovets (2005) isə “e-hökumət” deyildikdə müəyyən dövlət aparatı işinin aşkarlığını və səmərəliliyini daha da artırmaq məqsədi ilə e-hökumətin informasiyalaşdırılmasına yönəlmiş istiqamətdə kompleks tədbirlər başa düşülməli olduğunu nəzərə çatdırırdı.

7. E-hökumət dedikdə mövcud dövlət idarəçiliyində İKT-dən istifadə edilməsi və həftənin 7 günü sutkanın 24 saatında müəyyən informasiya və dövlət xidmətinin elektron şəkildə göstərilməsi nəzərdə tutulur.

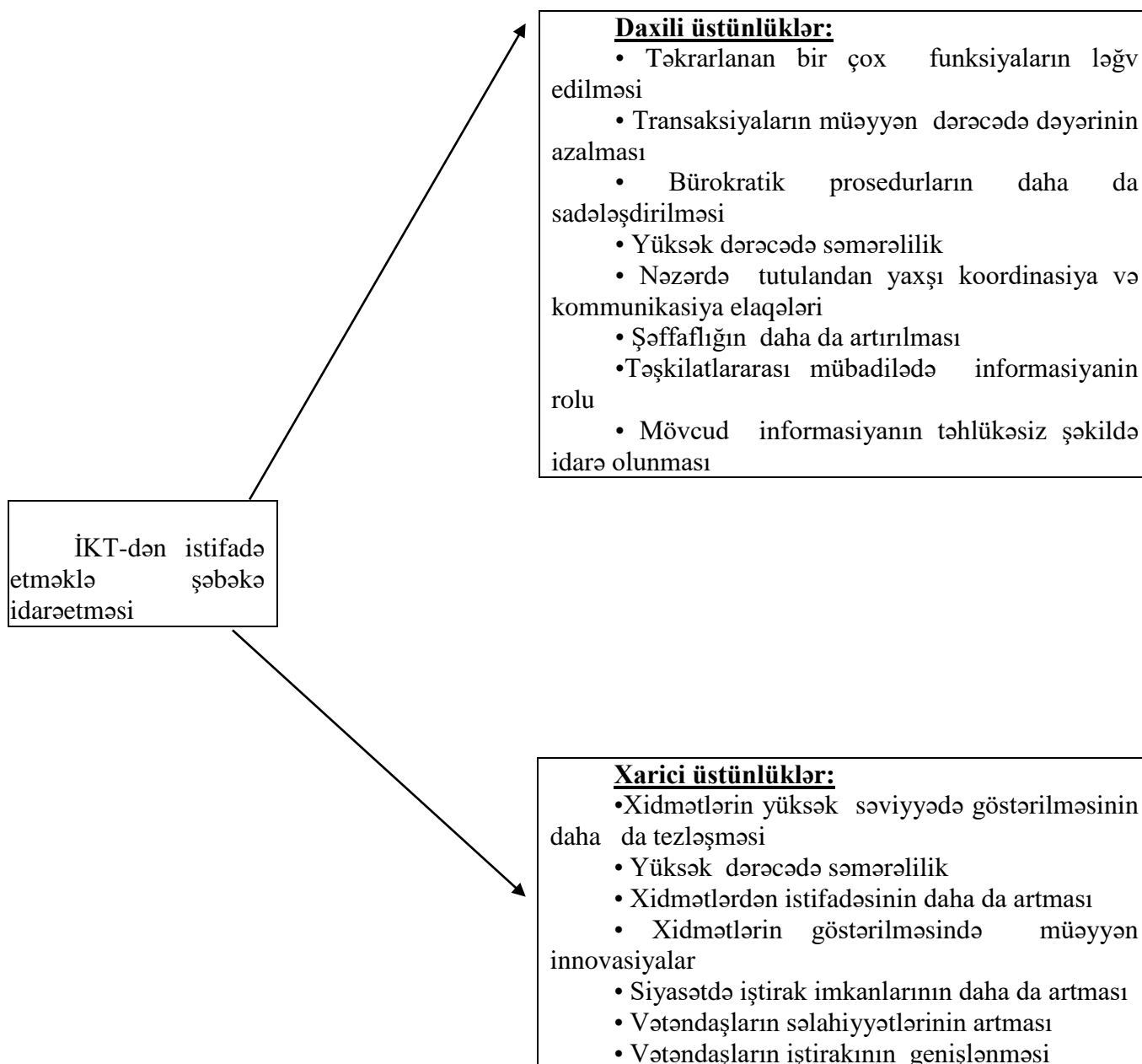
8. E-hökumət texnoloji, sosial ,iqtisadi və siyasi aspektləri özündə cəmləyən, dövlət orqanlarının qarşılarında duran vəzifələrin həllini müxtəlif üsullarla həyata keçirmək məqsədilə yaradılmış müəyyən bir infrastrukturudur. “E-hökumət” bir sıra məsələləri həll edir.Bunlar aşağıdakılardır

1- iqtisadi (gəlirlərin müəyyən qədər artması, maliyyə idarəçiliyinin getdikcə yaxşılaşması və s.), 2-sosial (səhiyyənin və ekologiyanın nəzərdə tutulan səviyyədə yaxşılaşması, ictimai asayişin müəyyən qədər möhkəmlənməsi, xidmətlərin keyfiyyətinin daha da yaxşılaşması və s.) 3-siyasi (şəffaflığın təmin edilməsi və korrupsiya ilə mübarizənin yüksəlməsi, dövlət informasiyasının inkişaf etməsi və s.)

9. E-hökumət realıqda nəzərdə tutulan bütün vətəndaşları təkmilləşdirilmiş və dahada inkişaf etmiş dövlət xidmətlərinə sadə və daha sürətli çıxışla təmin

etməli, cəmiyyətə hökumət informasiyasının müəyyən idarəetmə yollarını kökündən dəyişməklə çətdirməli və onlara dövlətin idarəedilməsində öz konstitusiyaya hüquqlarını gərçəkləşdirməyə şərait yaratmalıdır.

Şəkil 1-də müasir idarəçilik sistemində İKT-dən istifadə edilməsinin müəyyən daxili və xarici üstünlüklərə sahib olması aydın görünür.

Nəzərə tutmalıyıq ki, e-hökumət ifadəsinin çox istiqamətli olması BMT-nin “Elektron hökumət yol ayrıcında” isimli hesabatında da qeyd edilir. E-hökumət gələcək zamanlarda kompüterlər elektron vasitələr dövlət işçilərini əvəz edəcəkdir demək deyildir, e -hökumət deyildikdə, dövlət orqanlarının mövcud daxili fəaliyyətlərində, bununla yanaşı biznes və sakinlərlə qarşılıqlı əlaqələrdə daha güclü,sürətli, sərfəli və təhlükəsiz elektron sistemindən işlədilməsini nəzərdə tutulur.

Bunu nəzərə alaraq, informasiya cəmiyyətində mövcud dövlət idarəçiliyinin elektronlaşdırılması dedikdə üç növ yanaşma nəzərə çarpır.

1.Xalqın mövcud mədəni dəyərlərinə,norma və sositumunstimullaşmasına bərabər olan İKT-dən bütün dövlətlərdə tətbiq olunması;

2. “Dövlətin informasiya menecmenti” adında hər bir səylərini dövlət təşkilatlarının quruluş, idarəetmə,sosial xüsusiyyətləri özlüyündə birləşdirərək texnologiya və informasiya sistemlərinin ən yüksək dərəcədə səmərəli istifadə olunması.

3. Arxitektur yanaşma – İKT-dən istifadə etməklə müəyyən dövlət orqanlarında mövcud proses və prosedurların müəyyən fiksasiyası.

Bunu da mütləq qeyd etmək lazımdır ki, e-hökumət elektron interfeyslə təmin edilmiş hökumətdən bir sıra dəyişikliyə malikdir. Belə ki, interfeysi e-hökumətin ən vacib elementi onlayn interfeys olsa da, onlayn hökumət e-hökumətdən tamamilə fərqlidir. Bu fərqi biz e-kommersiya və e-biznes arasındakı fərqə oxşada bilərik.

Qeyd edilən e-hökumət konsepsiyasının mövcud nəzəri əsaslarını “informasiya cəmiyyəti” təşkil edir. E-hökumət fenomeninin mövcud konseptual nəzəriyyələri isə öz yerini J.Taylor,J.Fountaun və A.B.Antiroikko kimi bir sıra tanınmış alimlərin əsərlərində müəyyən dərəcədə tapmışdır.

Xaraktercə bir-birinin diametral əksi olan ənənəvi və müasir e-hökumətə xas olan xüsusiyyətlərə aşağıdakılar aid edilir.

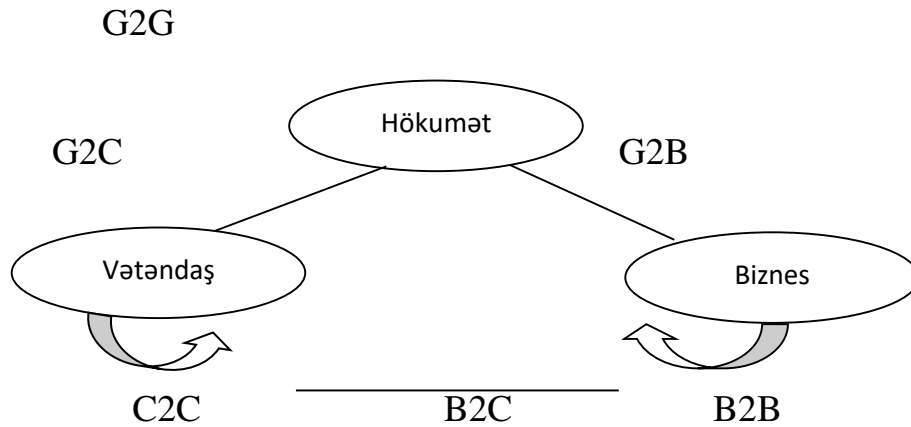
- Ənənəvi hökumət quruluşca mürəkkəbdir, elektron hökumət isə strukturuna və proseslərin gedişi üçün tamamilən sadədir;
- Ənənəvi hökumət dedikdə “hakimiyyət vertikalının daha da möhkəmləndirilməsi”, e-hökumət dedikdə isə mərkəzləşməyə və asılılığa müəyyən şəkildə muxtariyyət və çeviklik kimi bir sıra alternativ xüsusiyyətlərə malik olduğu nəzərə çarpır.
- Rəqəmlərdən ibarət olan hesabat hazırkı hökumətdir. Nəticəyə görə qiymətləndirilən hesabat isə e- hökumətdir.
- E-hökumət müəyyən açıq bir sosial sistemə oxşar ənənəvi daxili proseslərə deyil, tamamilə müasir dövrdəki xarici faktorlara və bununla yanaşı istehlakçılara hədəfləri sürdürmüşdür. Belə halda etik məsələlər mütləq səviyyədə nəzərə alınır.

Bir konsepsiya kimi e- hökumət qarşısına aşağıdakı əsas məqsədləri qoyur:

- İdarəetmə aparatının mövcud sərfəliliyinin daha da yüksəldilməsi (vergi yığımına nəzarət, qanunların və müəyyən tənzim edici aktların səhmana salınması, mövcud informasiya qeydiyyatına, kargüzarlığa yenidən baxışın keçirilməsi);
- Sakinlərin mövcud həyat səviyyəsinin daha da yüksək səviyyəyə çatdırılması (sosial xidmətləri və müəyyən səhiyyə sistemlərinin qaydaya salınması, təhsili yüksək səviyyəyə gətirmək, ətraf mühitə nəzarət və təhlükəsizliyi daha da təkmilləşdirmək).

E-hökumətin strukturu dedikdə dövlət və mövcud sosial qruplar arasındakı bir – birilə əlaqəli olan münasibətlərin ümumi növlərinin təsnifatı nəzərdə tutulur. Ən güclü təsnifata görə e-hökumət mövcud şəkildə hökumət-vətəndaş arasındakı qarşılıqlı münasibətlərin bu və ya başqa komponentlərin istiqamətinə uyğun şəkildə müəyyən seqmentlərə parçalanmasıdır. Kompleksləşdirilmiş şəkildə mövcud sosial sistemdə var olan hər bir qarşılıqlı əlaqələri cəmiyyətin 3 ən böyük seqmentinə yəni- dövlət, vətəndaş və biznes əlaqələrinə ayırmaq olar

(şəkil 2).

Şəkil 2. E-hökumətin quruluşu

Bu deyilən əlaqələrə söykənərək e-hökumətə mövcud informasiyalar münasibətinin tamlığı baxımından yanaşmaq olar. Bununla bərabər qlobal korrupsiyaya qarşı mübarizə aparmaqda mövcud əlaqələr mühüm rola malikdir. Bununda qeyd etmək vacibdir ki, dövrümüzdəki nəzərdə tutulan hər bir şəxsiyyətə, öz hüquq və mövcud vəzifələri olan müəyyən bir vətəndaş, bununla bərabər hətta mövcud bir biznesmen kimi görmək mümkündür..Dövlətin fiziki yox,mövcud hüquqi şəxslə müəyyən qarşılıqlı əlaqələrinin yaranmasına səbəb bu axırıncı yanaşmadır.

E-hökumətin müəyyən formada“xarici” tərəfi-vətəndaş və bizneslə mövcud əlaqələr quran e-hökumət müəyyən lahiyələrin uğur qazanmasına görə vacib şərt sayılır.

Avropa Şurası mövcud e-idarəetmədə bir sıra e-texnologiyaların hökumətlə vətəndaşlar arasında daha mükəmməl şəkildə qarşılıqlı münasibətlərin qurulmasında, e-demokratiyanın daha da formalaşmasında və mövcud e-dövlət xidmətlərinin yüksək səviyyədə təsvirində müəyyən şəkildə işlədilməsini əsas lazımlı sahə sayır.

Virtual bir birilə qarşılıqlı münasibətlər matrisində mövcud e-hökuməti cədvəl 1-də verilən kimi qeyd etmək olar.

Cədvəl 1. Virtual qarşılıqlı əlaqələr matrisində e-hökumət

	Vətəndaş	Hökumət	Biznes	Üçüncü sector	Biliklər
Vətəndaş (C)	C2C	C2G	C2B	C2N	C2K
Hökumət (G)	G2C	G2G	G2B	G2N	G2K
Biznes (B)	B2C	B2G	B2B	B2N	B2K
Üçüncü sektor (N)	N2C	N2G	N2B	N2N	N2K
Biliklər (K)	K2C	K2G	K2B	K2N	K2K

Mənbə: Ковалев, М. Создание электронного правительства с учетом международного опыта // Банкаўскі веснік. 2006. червень. С.16–25.

Cədvəldə də təsvir edildiyi kimi

- hökumət-hökumət (Cytizen2Government) - bu mövcud təşkilatlararası əlaqə, elektron sənəd dövriyyəsi sistemi, mövcud dövlət informasiyaları bazası, bir sıra reyestrlər və s-dir;
- hökumət-vətəndaş (Government2Cytizen) əlaqələrinə mövcud vətəndaşlarla dövlət arasında vergi münasibətlərinin hansı yerdə olması, iş yerləri haqqında müəyyən məlumatların və mövcud tibbi informasiyaların müəyyən şəkildə verilməsi, mövcud seçicilərin qeydiyyatı və müəyyən şəkildə səs verməsi və s. daxildir;
- hökumət-biznes (Government2Business) - bu lisenziyaların və icazələrin müəyyən formada alınması və verilməsi, dövlət satınalma işlərinin aparılması və s aid edilir.
- hökumət-III sektor (Government2N) - İKT-dən istifadə etməklə mövcud dövlət qeyri dövlət ictimai şirkətlərlə (NGO) müəyyən münasibətlər qurur;
- hökumət-biliklər (Government2Knowledge) - dövlətin innovasiyalar, mövcud texnologiyalar və mövcud elm sektoru ilə bir biri ilə qarşılıqlı münasibətdə olması.

Hökumət və vətəndaşlar arasındakı müəyyən şəkildə qarşılıqlı münasibətlərin səmərəliliyini daha da artırmağa görə dövlət portalı – mövcud dövlət

orqanlarının müəyyən şəkildə veb – ehtiyatlarını inteqrasiya edən, mövcud dövlətin nəzərdə tutulan elektron xidmətlərini həyata keçirən və transaksiyaya uyğun qarşılıqlı münasibətlərin daha yüksək səviyyədə təhlükəsizliyini təchiz edən informasiya əlaqələri sistemi qurulmalıdır. Başqa cür ifadə etsək, nəzərdə tutduğumuz portal vətəndaşlara yüksək xidmət verən virtual mövcud dövlət agentliyidir. Buna misal olaraq Sinqapurun dövlət portalını göstərə bilərik (www.ecitizen.gov.sg) Bu portalın tərkib hissəsi bundan ibarətdir - müəssisənin iş mövcud qaydası və mövcud funksiyasını özündə cəmləşdirən əsas müəyyən şəkili normativ sənədlər, bir neçə yuxarı təşkilatların mövcud sənədləri, bundan savayı onlara istinadlar, mövcud müəssisənin yaxşı şəkildə yerləşməsi, müəyyən iş cədvəli və vacib hallarda işçiləri haqqında tam şəkildə məlumat, mövcud mövzu ilə əlaqədar olan bir sıra yeniliklər, müəssisənin öz funksiyasına uyğun olaraq çap etdirdiyi mövcud aktual materiallar, müəssisənin işindəki müəyyən yeniliklər, fiziki, həm də hüquqi nəzərdə tutulan şəxslərə onların bir sıra tipik problemlərinə kömək üçün məsləhətlər, müəyyən bölmələrə uyğun olaraq axtarış.

Virtual agentliklərin müəyyən şəkildə fəaliyyət verməsinin bir sıra üstünlükləri mövcuddur.

- “24/7” (həftənin 7 günün 24 saati) rahat formada internetə giriş olarsa, elektron xidmətlərdən yüksək səviyyədə istifadə oluna bilinməsi.
- İşlənib hazır şəkllə gətirilmiş elektron formalarının və mövcud baza göstəricilərinin mövcud portalda inteqrasiya etməklə mövcud dövlət təşkilatı özünə aid vətəndaşları haqqında daha keyfiyyətli informasiyaları toplayaraq, bir araya getirir və daha sonrakı elektron xidmətə mövcud ictimai ehtiyaclar, həm də mövcud nəzərdə tutulan xidmətlər aid təhlillər verir;
- Dövlətin çəkdiyi bütün xərclərin çox miqdarda azalması. Elektron xidmətə çəkilən vəsait, bir çox məmur ordusuna sərf edilən xərclərdən xeyli miqdarda azdır. Ancaq məmurların təzə üsulla işləməyə və İT - alətlərindən istifadə etməyi öyrənməsi müəyyən vəsait tələb edir;

Elektron demokratiyası elementləri. Dövlət idarəetmə orqanlarının geniş əhali kütləsi ilə qarşılıqlı əlaqələrində internet müəyyən dəyişiklik yaradır: onların bu rəyini nəzərə almağa, əhalinin mövcud iş planları və nəticələr barədə məlumat verməsinə şərait yaradır. Hər bir fərd dövlət orqanları ilə müəyyən kommunikasiya əlaqələri olduqda bu və ya başqa məsələ haqqında öz azad fikrini rahat şəkildə deyə bilər.

Government to Citizens (G2C–Hökumətdən vətəndaşa) sisteminə müəyyən informasiyanın vətəndaşlara rahat şəkildə çatdırılması, bir sıra müqavilələrə müəyyən icazələrin verilməsi, vətəndaşlıq vəziyyəti qanunlarının müəyyən şəkildə nizamlanması, fərqli arayışların və formaların alınması, gəlir vergisinin müəyyən şəkildə ödənilməsi, tibbi informasiyalar, təhsil, səhiyyə, kitabxanalar və bu kimi digər vacib xidmətlər bura daxildir. Bu zaman daxilində dövlət büdcəsi mövcud vəsaitlərə, vətəndaşlar isə daha da vaxta qənaət etməkləri mümkün olacaq.

G2C e-hökuməti 3 inkişaf modelinə bölür:

modernləşdirmənin I inkişaf modeli eşalonu-interaktiv qarşılıqlı münasibətlər modeli (Amerika Birləşmiş Ştatları, Böyük Britaniya,Kanada);

modernləşmənin II inkişaf modeli eşalonu-interaktiv-inteqrasiya modeli (Yaponiya, Rusiya Fedarasiyası,Çin.)

modernləşmənin III inkişaf modeli eşalonu-transformasiya-məlumat mövcudluğu (Braziliya, Cənubi Koreya,Hindistan Malaziya).

Government to Business (G2B – hökumət – biznesə) münasibətləri müxtəlif cür ola bilər: Bu formalara vergi ödəmələrinin müəyyən şəkildə avtomatlaşdırılması məhsulun yaxşı gətirilməsi üçün elektron tenderin keçirilməsi,hazırkı biznes informasiyalarının əldə edilməsi,müəyyən icazə sənədlərinin alınması, ərizə formalarının mövcud şəkildə qəbulu,bir sıra lisenziyaların təzələnməsi və s. aid edilir. G2B münasibətlərində göstərilən xidmətlər kiçik və orta biznesin inkişafına kömək göstərir. G2B xidmətinə, hətta, hökumət tərəfindən mal və xidmətlərin satın alınması məqsədilə birja

yaradan virtual hökuməttəchizatçı da aid edilir. Bununla yanaşı, ixtisaslaşmış və qeydiyyatdan keçmiş istifadəçilər e-təchizat veb-saytları vasitəsilə mal və xidmətlərin alıcı və satıcılarını tapmağa şərait yaradır. İstehsalçı və istehlakçılar müraciətlərin say hesabından asılı olaraq qiyməti dürustcəsinə müəyyənləşdirə və ya öz istədiyi qiyməti təyin edə bilirlər. E-təchizat qiymətqoyma məsələsinin daha dolğun şəkildə şəffaflığını daha da yüksəltməklə qalmayaraq balaca biznes sahiblərinə hökumətin yüksək dərəcədə gəlir verən layihələrinə daha çox təkliflər verməsinə müəyyən dərəcədə şərait yaradır. Sonda isə vasitəçilərə və alış-satış vasitələrinə pul vermədiyindən hökumət çox miqdarda vəsaitə qənaət etməyi mümkün səviyyədə bacarır. Bununla belə, İsveç Hökuməti satınalmaların mövcud elektron sistemə keçən kimi 50% vəsaitə qənaət etməyi bacarmışdır. C2B seqmentində mövcud olan ən uğurlu layihələrdən biri olan elektron ticarət biznes üçün müəyyən ticarət meydançası qurur, dövlətin bir sıra müəyyən ehtiyacları üçün bir çox satınalmalar və xidmətlər təşkil edir. Government to Government (G2G – hökumətdaxili, hökumətdən-hökumətə) bu əlaqənin xidmətləri 2 səviyyədə müəyyən şəkildə həyata keçirilir: daxili (yerli) və beynəlxalq səviyyə. Dövlət nəzərdə tutulan orqanlarının öz aralarındakı münasibətləri fərqli səviyyələrdə olur: onlara aşağıdakılar aid edilir.

1-qanunverici, icraedici və məhkəmə hakimiyyəti arasındakı səviyyə.

2- mərkəzi hökumətin mövcud nazirlikləri və departamentləri arasındakı səviyyə.

3-hakimiyyətin federal və regional orqanları arasındakı səviyyə.

4-ayrı-ayrı dövlət qulluqçuları yəni siyasətçiləri arasındakı səviyyə

G2E (hökumətdən-məmurə) servisləri təkcə hökumətin mövcud qulluqçularını əlaqələndirən ixtisaslaşmış şəkildə olan xidmətlərdir. Belə xidmətlərə insan resurslarının daha etraflı şəkildə öyrənilməsi, bürokratiyanın gündəlik funksiyalarının və vətəndaşlarla olan işgüzar münasibətlərin daha aydın şəkildə inkişafı daxil edilir.

G2G ümumi informasiya sisteminin müəyyən bir hissəsi nəzdində aşağıdakı məsələləri daha dolğun şəkildə həyata keçirir:

- 1- aparatın işinin müəyyən şəkildə idarə edilməsi;
- 2- regional idarə və ərazi şöbələrinin mövcud fəaliyyətinin müəyyən qayda ilə əlaqələndirilməsi.
- 3- daxili kargüzarlığın aparılması.
- 4- Başqa dillə desək, G2G dövlətin mühüm təşkilatları arasında münasibətlərin və sənəd dövriyyəsinin sürətli şəkildə avtomatlaşdırılmasıdır.

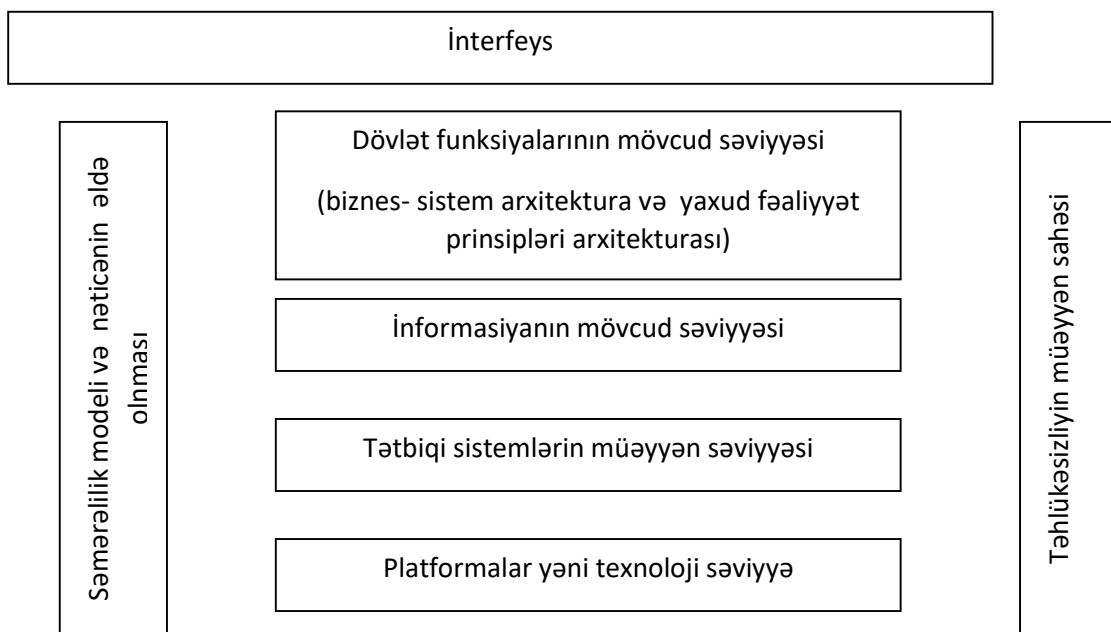
Bununla yanaşı, II şəkildə sxemdə göstərilənlərdən başqa əlavə seqmentlər də mövcuddur:

- Dövlətin nəzərdə tutulan orqanlarının bir çox ictimai təşkilatlar və yerli özünüidarə orqanları ilə qarşılıqlı şəkildə əlaqələri;
- Dövlətin nəzərdə tutulan orqanlarının mühüm xidmətləri göstərən təchizatçılar və tərəfdaşları ilə qarşılıqlı şəkildə əlaqələri.

E-hökumətin mövcud şəkildə gərçəkləşməsinə texnokratak tərəfdən yanaşması e-hökumətin mühüm dövlət arxitekturasının qurulması mühüm şərtlərdən biridir.

Müəyyən olunan dövlətin mövcud arxitekturası hökumətin vətəndaşla və onun müəyyən xidmətlərindən lazımı səviyyədə istifadə edən müəyyən müştəri qismində qarşılıqlı münasibətini müəyyən şəkildə əks etdirir (III şəkil)

VƏTƏNDAŞ MÜŞTƏRİ KİMİ

Şəkil 3. E-hökumətin mövcud dövlətin nəzərdə tutulan arxitekturası

Göstərilən xidmətlərin müəyyən dərəcədə yetkinliyi, mövcud onlayn texnologiyaların və telekommunikasiya əlaqələrinin inkişaf edən səviyyəsini və bundan dövlətin hansı səviyyədə istifadəsini lazımı şəkildə qeyd edir, yəni “xidmətlərin bu müəyyən genişliyi” və “mövcud xidmətlərin bu dərəcədə dərinliyi”.

Keyfiyyət baxımından xidmətlərin müəyyən dərəcədə yetkinliyi bir sıra kateqoriyalara ayrılır. Məsələn,

- I kateqoriya dedikdə nəşrlə çıxışın mümkün olduğu nəzərimizə çatır: bir birilə ikitərəfli formada passiv şəkildə yəni aktiv olmayan qarşılıqlı ünsiyyətdə istifadəçi dövlət təşkilatında müəyyən elektron çıxışı olmur. Buna misal olaraq qanunvericiliyin müəyyən onlayn vəziyyətdə təsvir olunmasını göstərə bilərik.
- II dedikdə kateqoriya: interaktiv şəkildə çıxışın olması – istifadəçinin hökumət təşkilatında müəyyən elektron çıxışı olmur hətta, təşkilat da istifadəçiyə nəzərdə tutulan elektron cavab vermir. Məsələn, İnternetdə mövcud elektron poçtla müəyyən onlayn xidmətə bəzi müraciətlərin olunması.

• III kateqoriya dedikdə: transaksiyalar – qarşılıqlı aktiv şəkildə ikitərəfli əlaqə. Bu ümumi yetkinlik, bir sıra müəyyən xidmətlərin və nəzərdə tutulan çatdırılmanın müvafiq yetkinliyinə görə təyin olunur.

Ümumi nəzərdə tutulan yetkinlikdə 70% xidmətlərin, 30% isə çatdırılmanın müvafiq yetkinliyinin payına düşür.

Arxitektura 5 nəzərdə tutulan yetkinlik səviyyəyə ayrılır: I, II, III, IV və V səviyyə (cədvəl 2).

Cədvəl 2. Arxitekturanın yetkinlik səviyyələri

Yetkinlik səviyyəsi	Atributlar və Proseslər
<p>V səviyyə: Arxitekturadan müəyyən dəyişikliklərin daha dolğun idarə olunmasında istifadəsi.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Arxitektura müvafiq dəyişikliklərə, müəyyən əlavələrin edilməsi haqqında təsdiqlənmiş qaydalara malikdir. • Arxitekturanın bir çox üstünlüklərini dəyərləndirmək üçün matrikslər vardır. • Arxitektura müvafiq ali rəhbərlik tərəfindən mövcud qaydada təsdiqlənir.
<p>IV səviyyə: Arxitekturanın müəyyən qaydalara əsasən işlənib hazırlanma metodu əsasən qurtarıb, arxitekturanın təsviri olduqca çox məhsullar toplusuna malikdir.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • İT-yə müəyyən investisiya qoyulması haqqında arxitekturaya müvafiq olaraq və təsdiqlənmiş qaydalar toplusu var. • Arxitekturanın ən vacib domenlərinin “necə var” və “necə olmalıdır” görünüşü olan sənədlərə və modellərə malik olur.
<p>III səviyyə: Arxitekturanın müvafiq təsviri məhsullarının daha yaxşı şəkildə işlənməsi və daha dolğun hazırlanması</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Arxitekturanın müvafiq şəkildə işlənib hazırlanması müəyyən formal qaydalara malikdir. • Arxitekturanın vacib domenlərinin göstərişinin müxtəlif modellərinin dəqiqləşdirilməsi və daha dolğun şəkildə işlənib hazırlanması prosesi uyğun olaraq gedir

<p>II səviyyə: Vahid arxitektura sisteminin işlənilib daha yaxşı şəkildə hazırlanması və idarə olunması proseslərinin müəyyən əsaslarının yaradılması</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Proseslərin müvafiq şəkildə idarə olunmasına məsuliyyət daşıyan nəzarət orqanı, arxitekturanın müəyyən şəkildə işlənilib hazırlanmasında məsul olan bir sıra işçi qrup və “əsas arxitektör” lazımı şəkildə yaradılmışdır • Müəyyən vacib metodikaya uyğun olan nəzərdə tutulan arxitekturanın dahada yaxşı şəkildə işlənilib hazırlanması işləri başlanmışdır. • Mövcud iznesin sektorunun , informasiya vasitələrinin, texnologiya sistemlərinin və tətbiqi arxitekturasının işlənilib hazırlanması sahəsində müəyyən planlar mövcuddur. <ul style="list-style-type: none"> • “Necə var?” , “necə olmalı?” nəzərdə tutulan arxitekturasının müəyyən təsviri və bir sıra dəyişikliklər planı vardır.
<p>I səviyyə:Mövcud Arxitekturanın müəyyən qaydalara uyğun olaraq işlənilib hazırlanmasının əsas olmasının başa düşülməsi</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Vahid baş arxitekturanın əsaslığı barədə müəyyən anlayış mövcuddur.

Мәnbә: Архитектуры для государственных ведомств. Примеры
Лекция из курса «ИТ-стратегия», Данилин Александр Валентинович,
Слюсаренко Андрей Иванович Интернет-Университет
Информационных Технологий,

Bugünə qədər elektron hökumət strukturu 3 vacib mərhələ ilə əhatə olunmuşdur. a) Elektron hökumət ilk zamanlarda İKT-nin yardımı ilə əhaliyə müəyyən məlumatların verilməsi və nəzərdə tutulan dövlət xidmətlərinin təsvir edilməsi kimi anlaşılırdı. Bu nəzərdə tutulan mənada bəzi dövlətlərin artıq front

officedə vətəndaş, sahibkar, müəyyən hüquqi şəxslər ilə təmasının forma cəhətdən tamamilə dəyişməsi təsvir edilirdi. Hal –hazırda dövlətin müəyyən təşkilatları öz şəxsi internet səhifələrini açıq - aydın şəkildə yaradır, bununla belə ictimai məlumatları şəxsi səhifələrində rahat şəkildə yerləşdirir. Bundan sonra isə elektron xidmətləri istənilən səviyyədə göstərməyə başlayırlar. Bununla belə, dövlətlər göstərilən xidmətlərdən istifadə etməyi daha da asanlaşdırır və eləcə də vəzifəli şəxslərlə birbaşa əlaqəninin olmaması istiqamətinə yönəldirdilər

b) Sonra isə elektron dövlət quruculuğunda nəinki elektron şəkildə xidmətlər təsvir etmək, hətta İKT-nin cəmiyyətin və dövlətin xarici olmayan, daxili - informasiya kommunikasiya sistemində tətbiq olunması geniş səviyyədə vüsət aldı. Bununlada, elektronlaşma mərhələsi dövlət qurumunun ön ofisindən yeni front office arxa ofis yəni back office istiqamətinə yayılmağa başlayır. Dövlətin nəzərdə tutulan qurumunun həm elektron baxımından xidmət etməsi, həm də elektron sənəd dövriyyəsi və elektron informasiya bazasından istifadəsini buna uyğun olaraq misal göstərə bilərik.

c) Sonda dövlətlər nəzərdə tutulan elektron hökumət siyasəti ətrafında İKT əsasında daha da ağıllı və daha da səmərəli hökumət yəni smart government yaratmağa yiyələnirdilər . Bununla da İKT dövlət idarəetməsində quruluş dəyişikliklər etməyi bacaran bir vasitə kimi başa düşülürdü. Daha qısa formada desək, hökumət qurumlarının informasiya kommunikasiya sistemləri vahid mərkəzə müəyyən şəkildə inteqrasiya edərək ortaq, səmərəli və daha sürətli elektron şəkildə xidmətlər göstərməyə qadir oldu. Ümumilikdə götürdükdə isə elektron dövlət quruluş baxımından aşağıdakı komponentlərə bölünür.

- hökumətin müəyyən xarici informasiya kommunikasiya sistemi – burada dövlət orqanları bir sıra vətəndaşlarla, fiziki və hüquqi şəxslər və başqa hökumət orqanlarıyla əlaqədə olur;
- hökumətin müəyyən daxili informasiya kommunikasiya sistemi – burada siyasi və hüquqi əhəmiyyət daşıyan qərarların qəbul olunmasına cəlb olunan

nəzərdə tutulan dövlət qurumlarının daxilində xidməti informasiyaların elektron mübadiləsi baş verir;

- ümumi şəkildə informasiya təhlükəsizlik sistemi – burada məlumatların məzmun hissəsinin təhlükəsizliyinə və onun xarici əks təsirlərdən (qanunsuz şəkildə köçürmə, yayılma və dağıtma cəhdləri) qorunmasına nəzarət edilir. Hal hazırda dünyada nəzərdə tutulan elektron hökumət iki vacib texnologiya vasitəsilə təşkil edilir:

1) cloud computing texnologiyası

2) X-road texnologiyası.

Avropa ölkələrinin əksəriyyəti məsələn Almaniya, Fransa, İspaniya və eləcə də Şərqi Asiya dövlətləri nəzərdə tutulan elektron hökumət quruluşunda I texnologiya olan “cloud computing” sistemindən istifadə edir.

İnkişaf mərhələlərinə görə e-hökumətin çoxsaylı təsnifatları mövcuddur və bu təsnifatlardan özünə ən çox tərəfdar yığan aşağıdakı təsnifatdır. E – hökumət bu təsnifata görə təkamül prosesində dörd mərhələdən keçir:

- **“İnformasiyanın yerləşdirilməsi”** deyilən birinci mərhələdə dövlət quruluşları internetdə baza formasında iştirak edirlər və hökumət orqanları öz işləri haqqında informasiyaları veb-saytın köməkliyi ilə verirlər. Nəzərdə tutulan hər bir nazirlik və təşkilat öz “vizit kartlarını” yəni onların missiyalarını və fəaliyyətlərinin istiqamətləri haqqında informasiya səhifələrini internetdə yaradırlar. Əksər hökumət qulluqçusu nəzərdə tutulan müvafiq texnoloji və siyasi biliklərə sahib olan e-hökumətə dövlət orqanlarının internetdə yaradılan yalnız portalları kimi baxırlar. Hətta, bu nəzərdə tutulan mərhələdə siyasi və hüquqi sahədə müəyyən dəyişiklik baş vermir və bu qaydaya müvafiq olaraq hökumət orqanlarının portalları mərkəzləşmiş bir qaydada yaradılmadığından nəzərdə tutulan vahid bir portalda birləşdirilmir. Bununla da, bu mövcud mərhələ dövlət orqanlarından vətəndaşlara – cəmiyyətə mövcud birtərəfli məlumat axını ilə xarakterizə olunur.

- **“Əks əlaqə** -dedikdə interaktiv qarşılıqlı əlaqə” başa düşülür.Bu ikinci mərhələdə I mərhələdən fərqli olaraq vətəndaşlar ilə dövlət hakimiyyəti nümayəndələri arasında ikitərəfli müəyyən qarşılıqlı münasibətlər aparılır. Nəzərdə tutulan elektron poçtun, müəyyən forumların, başqa elektron vasitələrin (front office) və hətta, elektron poçt serverlərinin informasiya bazalarının yeni (back office) köməyi ilə hökumət nümayəndələri ilə vətəndaşlar arasında mövcud qarşılıqlı münasibətlər daha yüksək səviyyəli bir mərhələyə keçir. Bu əlaqədə vətəndaşlar mövcud vergi deklarasiyasını və başqa sənədləri elektron variantda doldurur, elektron poçt vasitəsilə arayışlar və məlumatlar əldə edə bilirlər. Bu adı keçən mərhələdə hökumət İT-yə vətəndaşları əməkdaşlığa cəlb edərək, onların nə fikirləşdiklərini və tələbatlarını bilmək üçün bunu kommunikasiya vasitəsi kimi görür. Bu nəzərdə tutulan mərhələdə qarşıda ən vacib modernizasiya məsələləri dayanır.

- **“Tranzaksiya”** adlanan 3 – cü mərhələdə real interaktivlik – hökumət orqanları nümayəndələri ilə vətəndaşlar arasında müəyyən qarşılıqlı münasibətlər real zamanda olur. Buna isə texnoloji baza və daha yüksək ixtisasa sahib olan kadr hazırlığı imkan verir. Tranzaksiyanı müəyyən şəkildə həyata keçirmək üçün isə dövlətə portal gərəkdir.Bu nəzərdə tutulan portalın vasitəsilə vətəndaş işə başlayaraq mövcud autoitentifikasiya keçə bilir və mövcud elektron xidmətlərdən lazımlı şəkildə istifadə edir.Bir çox hallarda tranzaksiya xidmətlərinin göstərilməsində bir qədər hökumət təşkilatı müəyyən şəkildə iştirak edir. Dövlət üçün e-dövlətin yaradılmasında tranzaksiya qarşılıqlı əlaqəsinə keçmək irəliyə doğru böyük bir sıçrayış sayılır. İrəliyə doğru olan bu böyük keyfiyyət sıçrayışından dərhal sonra hökumət öz funksiyalarına təkrarən baxır: bu nəzərdə tutulan funksiyalara əsasən dövlət öz aparatını formalaşdırır və bir sıra hökumət təşkilatları birlikdə əlaqəli fəaliyyət göstərməyə başlayır. Bu nəzərdə tutulan mərhələdə mövcud e-hökumətin işi müəyyən qədər konkretləşir: Bu informasiya verməkdənsə xidmət göstərməyə daha çox üstünlük verir. Bu nəzərdə tutulan məqsədlə mövcud servislərin dəstəklənməsi

üçün müəyyən xüsusi saytların daha dolğun şəkildə yaradılması nəzərdə tutulur. Bu tipli saytlar yalnız hakimiyyətin mərkəzi orqanlarına görə yox, hətta rayon orqanlarına görə də yaradılır.

- **“Dövlət strukturunun transformasiyası”** mərhələsi. Bu nəzərdə tutulan mərhələdə vahid standartlara dayanan hökumət idarəçiliyinin elektron infrastrukturunun əmələ gəlməsiylə e-hökumət keyfiyyətcə daha yüksək şəkildə olan mərhələyə keçir. Mövcud mərhələdə vətəndaşlar hökumət təşkilatlarının müəyyən inkişaf strategiyasının işlənilib hazırlanmasında yüksək səviyyədə iştirak edə bilirlər. Dördüncü mərhələdə hökumət portalı həm biznes, həm də vətəndaşlar görə bütün xidmətlərə vahid çıxış nöqtəsi var və rəqəmsal bərabərsizliyin aradan götürülməsi üçün əməli tədbirlər görülür. Rəqəmsal bərabərsizlik bir sonrakı mərhələlərdə sosial bərabərsizliyə keçidini edir. Qeyd etmək lazımdır ki, bu nəzərdə tutulan mərhələdə e-dövlət ən yüksək səmərəli bir formaya çatır. Bütün bunlara baxaraq, yekun olaraq e-dövlətin quruluşunu və inkişaf mərhələlərini aşağıdakı mövcud olan cədvəldəki kimi göstərmək olar.

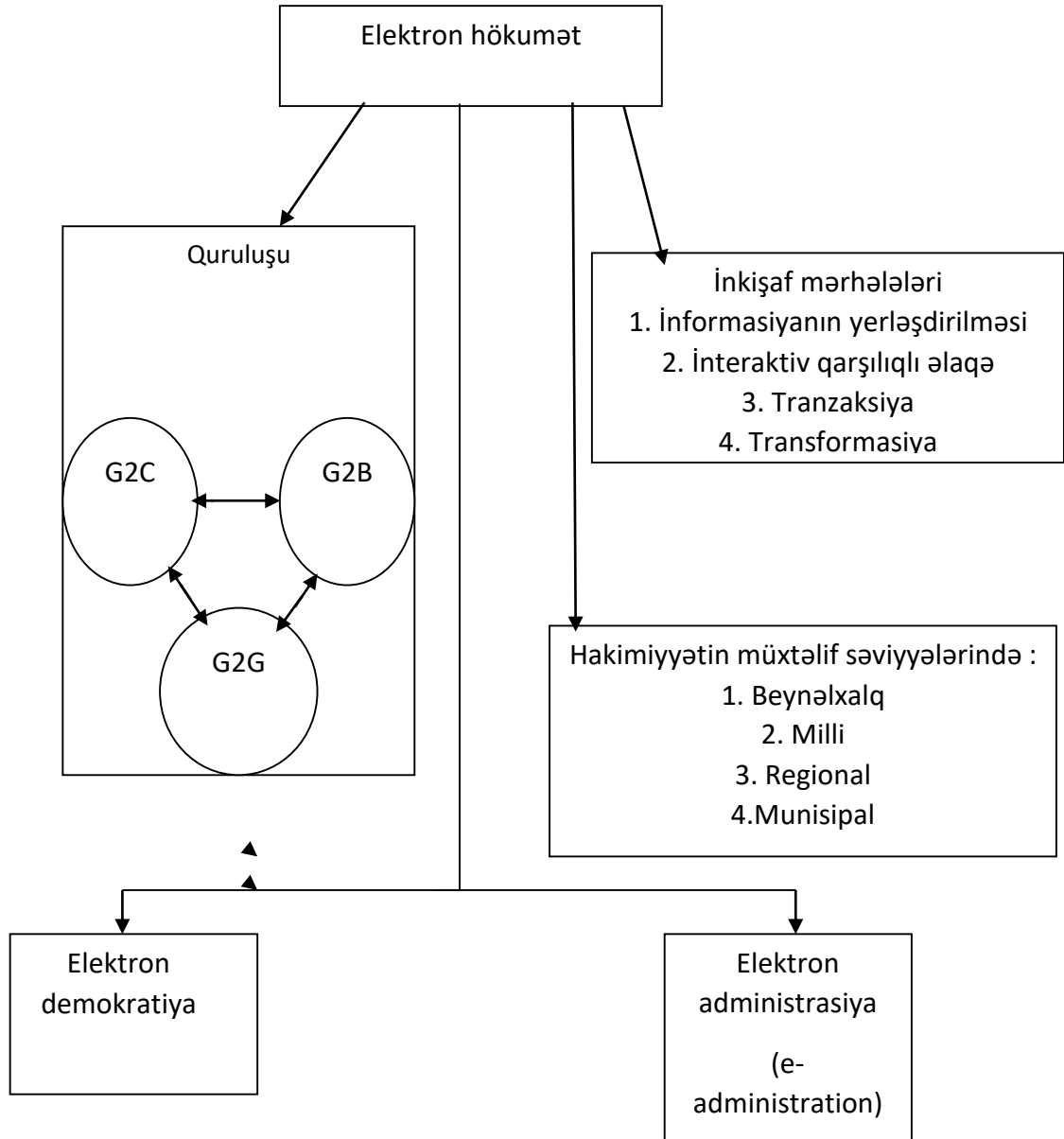
Cədvəl 3. Elektron hökumətin strukturu və təkamül mərhələləri aşağıdakı kimidir.

E-hökumətin mövcud olan təkamül mərhələləri	İnformasiyanın müəyyən şəkildə yerləşdirilməsi	İnteraktiv qarşılıqlı əlaqə	Tranzaksiya qarşılıqlı münasibətləri	Transformasiya
E-hökumətin struktur quruluşu				

G2C	Hökumət orqanlarının saytı	Hökumət orqanlarının saytı,elektron poçt,forum çat	Dövlət orqanlarının portalı. Təhlükəsiz birləşmə. Vahid pəncərə prinsipi. Maliyyə tranzaksiyaları və inteqrasiya olunmuş hökumət bazası göstəriciləri	Texnoloji standartların informasiya sistemləri ilə münasibətdə olan vətəndaşlar tərəfindən modifikasiyası, yəni, hökumət prosedurlarının modifikasiyası. Elektron demokratiya.
G2B	Dövlət orqanlarının saytı	Oflayn rejimində potensial iştirakçıların elektron formasından istifadə etməklə forum və tenderlərin təşkili	Dövlət satınalmalarının elektron sisteminin təşkil edilməsi.Onlayn rejimində tenderin hər bir iştirakçısı və qaliblərin seçilməsi mexanizmi izlənilir. Təchizatçılarla müştərilər arasında əlaqə	Hökumət xidmətlərinin özəlləşdirilməsi və biznes tərəfindən onların yerinə yetirilməsinin keyfiyyətinə nəzarət. Maliyyə tranzaksiya sistemləri, sahə informasiya sistemləri
G2B	Hökumət orqanlarının saytı	İnformasiya mübadiləsi təşkili üçün korporativ sayt, elektron poçt, elektron sənəd dövriyyəsi sistemi	İnteqrasiya standartları, coğrafi məlumat sistemi, qəbuledilmiş qərarların dəstəklənməsi sistemi, ekspert sistemləri, məlumatlar bazası, Vahid pəncərə prinsipi üzrə portal, təşkilatlararası layihələr, bölünən informasiya ehtiyatları	Elektron demokratiya, elektron seçkilər və referendumlar, vətəndaşların tələbatına uyğun texnoloji qərarların dəyişdirilməsi, dövlət strukturlarının fəaliyyətində yüksək şəffaflıq və hesabat vermək

Beləliklə, e-hökumətin strukturunu, inkişaf mərhələlərini, onun siyasi və sosial xüsusiyyətlərini V şəkildəki kimi təsəvvür etmək olar.

Şəkil 5. Elektron hökumət fenomeni

1.2. Elektron hökumətin məqsədi, vəzifələri, fəaliyyət prinsipləri , həyata keçirilməsinin əsas istiqamətləri və inkişaf indeksləri.

“Elektron Hökumət” in yeni e - Governmentin formalaşdırılması axır zamanlarda inkişaf etmiş bütün ölkələrdə demokratiyanın inkişafını daha da artıran amillərdən biri hesab edilir.

- Alıcıların şəbəkədə olması.(canlı növbədə yox) Bu nəzərdə tutulan xidmət mövcud dövlət nümayəndəsinin birbaşa şəkildə minimal müdaxiləsilə müşayət olunan bir sıra ictimai mal və xidmətlərin vətəndaşlara daha da səmərəli çatdırılmasına imkan yaradır.

“Elektron Hökumət” –nəzərdə tutulan yeni məlumat texnologiyalarından mükəmməl səviyyədə işlətməklə müəyyən hökumət təşkilatları vasitəsilə Azərbaycan Respublikasında olan hər bir vətəndaşlara, mövcud hüquqi və fiziki vətəndaşlara o cümlədən xarici vətəndaşlara və hətta vətəndaşlığı olmayanlara mövcud informasiya və e-xidmətlərin təsvir edilməsinə müəyyən imkanı yaradır.

Mövcud olan bu imkanların ən vacib məqsədi mövcud sosial xidmət təminatında müəyyən dövlət işçiləri və şəxslər arasında mövcud olan müəyyən dərəcədə “məsafəni” daha da minimuma endirmək, hətta, bu nəzərdə tutulan münasibətləri daha da asanlaşdırmaq və müəyyən dərəcədə şəffaflaşdırmaqdan ibarətdir. Dövlət orqanları nəzdində göstərilən elektron xidmətlərin geniş dərəcədə tətbiq edilməsi, bunların sayının və müəyyən dərəcədə keyfiyyətin daha da yüksəldilməsi, vətəndaşların bu nəzərdə tutulan xidmətlərdən məmnunluğunun daha da artırılması nəzərdə tutulan məqsədə nail olmağın əsas vasitələrindəndir. Beynəlxalq təcrübəyə görə vətəndaşların mövcud dövlət orqanlarıyla müəyyən dərəcədə təmaslarının daha da uyğun şəkildə təşkilinə görə “bir pəncərə” prinsipi nəzdində təşkil olunan və mövcud dövlət qurumlarının təsvir etdiyi elektron xidmətlərin müəyyən şəkildə cəmləşdirildiyi “Elektron Hökumət” portalı müəyyən formada tətbiq edilir.

Əsasən , e-hökumətin qarşısında aşağıdakı vəzifələr dayanır:

- İnsanlar üçün daha da əlverişli biznes fəaliyyət mühitinin nəzərdə tutulan şəkildə yaradılması. Texnologiya dedikdə məhsuldarlığının və iqtisadi artımın daha da yüksəldilməsi ən əsası kənd və geridə qalmış icmalarda böyük müsbət səmərə verən bir vasitə nəzərdə tutulur. İKT-nin hökumətdə əlverişli şəkildə istifadə olunması və mövcud e-hökumət infrastrukturunun əlverişli şəkildə yaradılması da öz növbəsində müəyyən qarşılıqlı əlaqələri tənzimləməyə və hökumətlə biznes arasındakı bəzi ortaq maraqları artırmaqla daha əlverişli biznes mühitinin daha yüksək şəkildə formalaşmasına yardım edir. İlk növbədə bu məqsədin həyata keçirilməsi çox miqdarda ölkədən, onun mövcud olan sənaye potensiallarından və qlobal rəqabət gücündən asılıdır. Məsələn, e-təchizat (təminat)mövcud hökumətin təminat (təchizat) prosesini daha da üzə çıxarmaqla onu daha da rəqabətli və yüksək səviyyədə ədalətli edərək yerli biznes üçün nəzərdə tutulan yeni bazarlar açmağa yardım edir.

- Yaxşı idarəetmənin daha da genişləndirilməsi.İdarəetmədə ictimaiyyətin iştirakının genişləndirilməsi.Bütün əməliyyatlarda mövcud İKT-nin tətbiqi və menecment (idarəetmə) hökumətdə müəyyən dərəcədə şəffaflığı və məsuliyyəti genişləndirməklə yanaşı, həm də nəzərdə tutulan vətəndaşlara dövlətin siyasətində və seçim etmə proseslərində daha da yaxşı şəkildə iştirak etməsinə şərait yaradır.

- Dövlət agentliklərinin səmərəliliyinin və məhsuldarlığının daha da genişləndirilməsi. İT tətbiqi hal - hazırda dəftərxanadakı proses və prosedurları daha da sürətləndirir və xidmətlərin göstərilməsini çox sadələşdirir, işçilərin məhsuldarlığını genişləndirir və eyni zamanda, dövlətə aid gəlirlərin qənaət olunmasına şərait yaradır.E-hökumət ən çox aşağıdakı qeyd olunanlara yardım edə bilər:

- Hökumət işçilərinin məhsuldarlığını daha da artırmağa, bir sıra idarələrdən və kağız idarəçiliyindən azad olmağa, idarəçiliyin dövlət tərəfindən dəqiq şəkildə planlaşdırılması imkanlarını daha da artırmağa, ticarət müəssisələri və

vətəndaşların nəzərdə tutulan lisenziyaları almaq üçün müraciətlərin miqdarının çox olmasına və gəlirlərin genişlənməsinə;

- Dövlət ilk mərhələdə həm ənənəvi, həm də e-hökumət yəni daha çox bölməli çatdırma platformaları təklif etdiyindən qiymətlər daha çox artmağa meyilli olsa da, mövcud sahibkarları uzun müddətərzində qiymətlərin orta səviyyədə qalmasına razı salmağa;
- Dövlət əməliyyatları nizama salmaqla, İKT vasitəsilə gərəksiz prosesləri aradan götürərək kağızdan istifadəni daha da azaltmağa şərait yaradır.
- Əlverişsiz şəraitdə mövcud olan icmalarda nəzərdə tutulan keyfiyyətin daha da genişləndirilməsi. İKT dövlətə diqqətdən kənar qalmış mövcud qrup və birliklərə yol açmağa şərait yaradır. Bu isə ilk növbədə praktik olaraq onlara müəyyən siyasi proseslərdə iştirak etmək icazəsini vermək, ən çox ehtiyacları olan mal və xidmətlərin onlara daha rahat şəkildə çatdırılması deməkdir. Nəticə baxımından isə, e-hökumətin məqsədi nəzərdə tutulan cəmiyyətin 3-hökumət, vətəndaşlar və biznes sahələri arasında müəyyən qarşılıqlı əlaqələrini genişləndirməklə ölkədəki siyasi, sosial və iqtisadi inkişafı daha yüksək səviyyədə sürətləndirməkdir.

Elektron hökumətin əsas vəzifələrini kompleksləşdirərək, aşağıdakıları qeyd edə bilərik.

- 1- dövlət qulluğunun avtomatlaşdırılması:
- 2-bütün vacib dövlət məlumatlarını vətəndaşların istədiyi vaxt sərbəst çıxışının təmin edilməsi
- 3-vergilərin yığımına nəzarət və təşkil edilməsi
- 4-patent və nəqliyyat vasitələrinin qeydiyyatı
- 5- vacib məlumatların verilməsi
- 6-müqavilələrin istənilən səviyyədə bağlanması
- 7-dövlət aparatına lazım olan materialların və əşyaların alınmasına bir sıra sifarişlərin yerinə yetirilməsi.

Ümumilikdə isə e-hökumət üç məqsəd ətrafında müəyyən şəkildə formalaşır. Bunlara aşağıdakılar aiddir.

- 1) bütün ictimai xidmətlərdən daha geniş şəkildə və daha rahat işlədilməsi.
- 2) nəzərdə tutulan istehsal və mövcud idarəçilik prosesində bütün vətəndaşların bir sıra istəklərinin daha yüksək dərəcədə dəyərləndirilməsi.
- 3) bütün vətəndaşlara daha yüksək şəkili xidmətin təmin edilməsi – yeni hökumət qurumlarının rasiona və daha məsuliyyətli işləməyinə imkan yaratmasıdır. Nəzərdə tutulan e-hökumətin mövcud məqsədləri sırasına bir qədər müddət keçdikcə başqaları da əlavə olunacaq, ona görə ki, “e-hökumət” davamlı sürətdə inkişaf olmaqdadır. Dediklərimizin hamısını ümumiləşdirib, nəzərdə tutulan e-hökumətin ən əsas məqsədlərini balaca başlıqlar kimi aşağıda sadalananlar şəklində qeyd etmək mümkündür :

- Dövlətin daha da şəffaf olması.
- Dövlətin daha sürətli və daha yüksək səviyyədə mövcud tərəqqisinin təqdirəlayiq şəkildə təmin edilməsi.
- Vətəndaşa gərək olan müəyyən bir mövzuda mövcud rəhbərliklə görüşünün yüksək dərəcədə təmin edilməsi.
- Təşkilatlararası müəyyən informasiyanın yüksək səviyyədə mübadiləsi nəticəsində, bütün ictimai xidmətlərdə mövcud inkişaf siyasətinin bir arada olmamağı və təkrarlanmamağı.
- Vətəndaşlara müəyyən xidmətlər təsvir edilən bölmələrin mövcud iş rejimlərini daha da sadələşdirmək.
- Qərarverənlərin daha dəqiq informasiyaya dayanaraq qərar qəbul etmə zamanının yüksək səviyyədə sürətləndirilməsinin yaxşı şəkildə təmin olunması.

E-hökumətin nəzərdə tutulan əsas məqsədləri aşağıdakılardır.

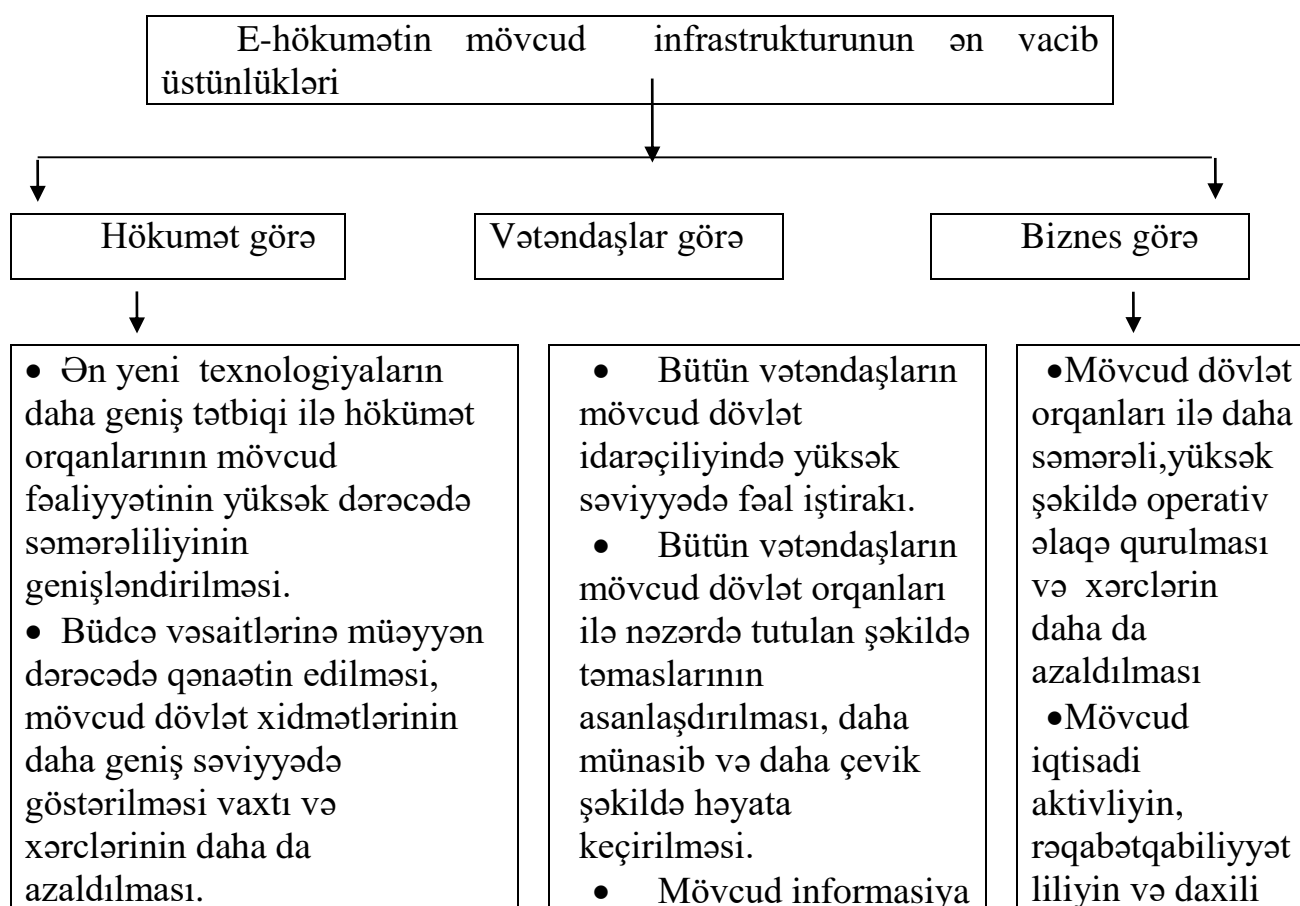
- 1– Pul vəsaitlərinə yüksək səviyyədə qənaət olunması.
- 2– Dəftərxana işlərinin müəyyən dərəcədə nəzarətə alınması.

- 3–Şəffaflyq
- 4-Təsvir edilən xidmətin yüksək keyfiyyəti
- 5- Davamlı şəkildə xidmətin bütün vətəndaşlara “7 Gün -24 Saat”(7/24)göstərilməsi,
- 6- Asan,daha sürətli və çox rahat çatdırılma şəraiti yaratmaq.

Bir sözlə,bunları ümumi dildə desək, e-hökumətin hər bir məqsəd və bütün vəzifələri müasir hökumətin ən başlıca missiyası əhatəsindədir: “Müasir hökumətin ən başlıca missiyası, I-si, bütün əhaliyə müəyyən ictimai rifahı təşkil etmək, mövcud sosial və müəyyən iqtisadi inkişafa yardım etmək, mövcud iqtisadi səmərəliliyə diqqəti daha da artırmaq, II –si isə, mövcud sosial ədalət prinsipinə əməl etməklə bütün əhali arasında gəlirlərin düzgün şəkildə bölünməsinə yüksək eyniliyə imkan yaratmaqdır”.

IV- cü şəkildə e-hökumətin biznes ,vətəndaşlar və hökumət üçün ən vacib üstünlükləri verilmişdir.

<ul style="list-style-type: none"> • Hökumət orqanlarında vahid şəkildə informasiya fəzasının yüksək səviyyədə formalaşdırılması və təhlükəsizliyin daha yaxşı şəkildə təmin olunması. • Daha effektiv, yüksək dərəcədə şəffaf, istənilən vaxt nəzarət olunabilən mövcud dövlət idarəetməsinin və mövcud yerli özünüidarəetmənin müəyyən şəkildə bərqərar olunması. 	<p>tələbatının daha dolğun ödənilməsində nəzərdə tutulan rahatlığın tətbiq olunması.</p> <ul style="list-style-type: none"> • İmkanı məhdud səviyyədə olan insanların mövcud dövlət xidmətlərinə müəyyən çıxış imkanlarına sahib olması. 	<p>olmayan yeni xarici bazarlara rahat çıxış imkanlarının genişləndirilməsi .</p>
---	---	---

Şəkil 4. E-hökumətin vətəndaşlar, hökumət və biznes üçün əsas üstünlükləri **“Elektron Hökumət”-in nəzərdə tutulan ən vacib fəaliyyət göstərən prinsipləri aşağıdakılardır.**

- Azərbaycan Respublikasında mövcud olan qanunvericilik tələblərinə düzgün şəkildə riayət edilməsi;
- Dövlətin müəyyən qurumları arasındakı bölgülər(səlahiyyət və mövcud məsuliyyət)
- İstifadəçilərə göstərilən informasiyaların tamlığının, müəyyən formada aktuallığının, doğruluğunun ,təhlükəsizlik xidmətinin , mühafizəsinin asan və operativ formada əldə edilməsi yollarının təmin olunması;
- İnformasiyalaşdırma sektorunda dövlət siyasətinin yüksək səviyyədə həyata keçirilməsi, mövcud olan hökumət və milli istəklərin qorunması;

“Elektron Hökumət”-in əsas əhəmiyyəti aşağıdakılardan ibarətdir.

- Mövcud dövlət idarəçiliyindən yeni texnologiyaların tətbiq olunmasını artırmaqla reallaşan fəaliyyətin səviyyəsinin daha da yüksəldilməsi və bunlardan istifadə imkanlarının asanlaşdırılması;
- Dövlətin mövcud qurumlarının və müəyyən olunan yerli özünüidarəetmə orqanlarının mövcud işinin daha da səmərəliyinin genişləndirilməsi və çatdırılan elektron xidmətlərin hazırkı keyfiyyətinin daha da yüksəldilməsi;

- İstifadəçinin yerləşdiyi mövcud olunan coğrafi məkana baxmayaraq, ölkənin hər bir ərazisində göstərilən elektron xidmətlərdən istifadə edilməsinin mümkünlüyü.
- İstifadəçilərə dövlətin mövcud qurumları tərəfindən göstərilən elektron xidmətlərin daha da optimallaşdırılması və ediləsi prosedurlarının asanlaşdırılması;
- Mövcud elektron xidmətlərin köməkliyi ilə istifadəçilərə göstərilən informasiyaların doğruluğunun, tamlığının, müəyyən şəkili aktuallığının, etibarlılığının , sərbəst formada və asan şəkildə əldə olunmasının təchiz edilməsi;
- Bir çox istifadəçinin axtardığına əsasən informasiyaların tapılmasına və əldə edilməsinə gedən vaxtın ən yüksək dərəcədə azaldılması;
 “Elektron Hökumət” dedikdə virtual məkanın, yeni texnologiya imkanlarından, hökumət orqanlarında elektronlaşmanın yüksək formasından istifadə edərək vətəndaşlara təsvir edilən xidmətlərin keyfiyyətə ən müasir səviyyədə göstərilməsinə xidmət etməsi nəzərə çarpır.

Dünyanın bir çox ölkələrində e-dövlət hökumət idarəçiliyinin müəyyən bir mexanizmi kimi nəzəri və konseptual nəzəriyyələr çərçivəsindən çıxaraq mövcud olan öz praktik tətbiqini tapmışdır. E – dövlət bu və ya digər dərəcədə nəzərdə tutulan bütün dünyada inkişaf etməsinə baxmayaraq, müxtəlif dövlətlər və regionlar arasında mövcud olan disproporsiya qalmaqda davam edir.

E-dövlətlərin dünyanın ən yüksək inkişaf etmiş dövlətlərindəki inkişaf formasını onların yetkinliyə çatması yönündən qiymətləndirmək olar. Bu vəziyyət bir baxımdan inkişaf tempinin ləngiməsi, digər baxımdan isə daha real nəticələrin alınmasıyla izah oluna bilər. Buna misal olaraq , Kanadada aparılmış tədqiqatları göstərə bilərik: “Accenture”-nin apardığı tədqiqatlar göstərir ki, bir sıra vətəndaşın şəxsi müraciətinin axtarılması orta hesabla 44 Kanada dollarına, poçtla müraciəti-38, telefonla xidmət - 8, amma həmin xidmətin elektron

səviyyədə təsvir edilməsi isə cəmi 1 Kanada dollarına başa gəlir [www.accenture.com].

Elektron hökumət indeksləri

Dünyanın mövcud liderləri tərəfindən yaradılmış Minilliyin İnkişaf Məqsədləri xüsusilə dünyada əksər cəmiyyətin həyatına çox yüksək dərəcədə təsir etdi. Həmçinin, 2000-ci il və 2011-ci illər arasında demək olarki bütün regionlarda ifrat yoxsulluq aşağı səviyyəyə endirilmiş, əhalini müəyyən dərəcədə təmiz su ilə təchiz edilməsi böyük irəliləyişlərə səbəb olmuş, hətta yaşayış şəraiti daha da yaxşılaşdırılmış, həmçinin 40 milyondan bir qədər çox məktəb yaşına gəlmiş oğlan və qızların ibtidai sinifə daxil olması təmin edilmişdir. Ancaq bütün bunlar bərabərliyin təmin edilməsinə gətirib çıxarmamışdır, hələ də 1 milyarddan çox insan ifrat dərəcədə yoxsulluqdan əziyyət çəkir, bütün bunlar aclığın aradan götürülməsi, gender bərabərliyinin təmin edilməsi, sağlam mühitin daha da inkişaf etdirilməsi, təmiz su ilə əhalinin mövcud dərəcədə təmin edilməsini çətinləşdirən amildir.

Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Baş Assemblyasının “Bizim İstədiyimiz Gələcək” adlandırdığı davamlı inkişafa nail olmaq üçün həlli yolunu geniş və ədalətli iqtisadi artımın təmin olunması, hər kəs üçün geniş imkanların yaradılması, bərabərsizliklərin aradan qaldırılması, yaşam üçün əsas standartları yüksəltmək, sosial inkişafın möhkəmləndirilməsi, təbii ehtiyatların və ekosistemlərin kompleks davamlı inkişafının təminində görür. Bu da özlüyündə hökumətin və idarəedici orqanlarının hər bir səviyyələrində mövcud davamlı inkişafın təmin olunmasını vacib şərt kimi görür. Elektron hökumət və innovasiyalar hökumət idarəçiliyini mövcud davamlı inkişaf alətinə çevirmək üçün mühüm imkanlar təmin edə bilər. Birləşmiş Millətlər Təşkilatının E-Dövlət Tədqiqatlarından daha da aydın olur ki, bütün dünyada elektron xidmətlərdən istifadə artımı daima müşahidə olunur. Hətta, İnforsmasiya kommunikasiya texnologiyaları sahəsinə marağı olan ölkələr dövlət orqanlarında mövcud

səmərəliliyi və davamlı inkişafı əldə etmək üçün elektron hökumətdən geniş sürətdə istifadə edirlər. Belə nəticəyə gəlmək olar ki, bu sahədən geniş sürətdə istifadə edən ölkələrə baxdıqda elektron hökumətin və mövcud informasiya kommunikasiya texnologiyalarının tətbiqedilməsi iqtisadi və mövcud sosial sahələrdə geriliyin aradan qaldırılmasında ən vacib vasitədir. Birləşmiş Millətlər təşkilatının Elektron hökumət sorğusu nəzərdə tutulan təşkilatın İqtisadi, Sosial işlər üzrə Departamenti tərəfindən hər mövcud 2 ildən bir çap olunur. Bu nəzərdə tutulan hesabat 193 Birləşmiş Millətlər Təşkilatının üzv ölkəsinin e-hökumət inkişaf statusunu dəyərləndirən dünyada yeganə hesabatdır. Bu hesabat elektron dövlətin üstünlükləri və çətinlikləri haqqında ölkələrin qərar qəbulunda bir vasitə kimi xidmət edir.

Elektron hökumətin mövcud inkişaf indeksinin müəyyən dərəcədə hesablanmasında 3 indikator istifadə edilir. Bunlar aşağıdakılardan ibarətdir.

1. Onlayn xidmət indeksi.
2. Telekommunikasiya infrastruktur indeksi.
3. İnsan kapitalı indeksi.

Onlayn xidmət indeksi. Nəzərdə tutulan indeks ölkənin 4 mərhələdən ibarət olan indikatorları vasitəsi ilə hesablanır ki, bunlar da aşağıdakılardır:

1. İnkişaf edən informasiya xidmətləri;
2. Artırılmış mövcud informasiya xidmətləri;
3. Tranzaksiyalı xidmətlər;
4. Əlaqələndirilmiş mövcud xidmətlər.

Telekommunikasiya infrastruktur indeksi dedikdə isə əsasən Beynəlxalq Telekommunikasiya İttifaqından müəyyən şəkildə əldə olunan beş indikatorun ibarətdir və bunlar aşağıdakılardan ibarətdir.

- 100 nəfərə düşən mövcud İnternet istifadəçilərinin müəyyən sayı.
- 100 nəfərə düşən ən vacib telefon xətlərinin müəyyən uzunluğu.
- 100 nəfərə düşən mövcud mobil telefon istifadəçilərinin müəyyən qədər

sayı.

- 100 nəfərə düşən sabit İnternet istifadəçiləri.
- 100 nəfərə düşən vacib genişzolaqlı şəbəkə istifadəçilərinin müəyyən qədər sayı.

İnsan kapitalı indeksi dedikdə əsasən UNESCO-dan əldə edilən 2 indikatorun ibarətdir:

1. yaşlıların savadlılıq dərəcəsi;
2. ibtidai, orta, ali məktəblərdə ümumi şəkildə qeydə alınmış tələbələrin müəyyən dərəcədə nisbəti.

Elektron iştirak indeksi

Elektron iştirak indeksinin nəticələri elektron hökumət sorğusundan alınır və elektron hökumətin hansı mərhələdə olması ilə əlaqədar keyfiyyətini təsvir edir.

Ölkənin elektron iştirak indeks dəyəri isə hökumət orqanları saytlarının faydalılığı və digər ölkələr ilə müqayisədə hansı səviyyədə hazırlandığını göstərir.

Yuxarıdakı nəzərdə tutulan fikirləri müəyyən qaydada ümumiləşdirirək e-hökumətin quruluşunu, mərhələlərini, e-dövlətin quruluş taktikası və onun inkişaf etmiş ölkələrdəki inkişaf fəaliyyətini mövcud dünya təcrübəsi nəzdində təhlil edərək, aşağıdakı nəticələrə asanlıqla gəlmək mümkündür.

- Nəzəri baxımından informasiya cəmiyyəti konsepsiyasına dayanan e-hökumət strukturu hökumət idarəçiliyində daimi olmayan, dəbdə olan bir layihə olmayıb, bütün ölkənin hökumət idarəçiliyində ən yeni informasiya texnologiyalarından müəyyən dərəcədə istifadə edən və hazırkı tələblərdən olan bir idarəetmə növüdür.
- E-dövlət quruculuğu müəyyən dinamik bir proses olub, bir sıra mərhələdə həyata keçirilir.
- E-dövlət hökumət idarəçiliyində mövcud İKT-nin potensial üstünlüklərindən müəyyən qaydada istifadə etməklə mövcud reformalar aparmağa şərait yaradır.

- E-dövlət layihəsinin həyata keçirilməsi ənənəvi-inzibati proseslərə aid olan çatışmazlıqları aradan qaldırmaqla hökumət idarəçiliyini keyfiyyətcə ən müasir mərhələyə yüksəldir.
- Ənənəvi hökumət quruluşu baxımından e-dövlətdə siyasi və mövcud inzibati komponentlərə ayrılır.
- Bu yuxarıda sadaladığımız komponentlər baxımından mövcud dünya praktikasında e-hökumət strukturunun Qərbi, Şərqi modeli daha da formalaşmışdır.
- Hər ölkədə mövcud e-quruculuğa görə müəyyən bir əsas şərtlərin olması mütləqdir.

Səmərəli fəaliyyət verən e-hökumətin yaradılması hökumətin ali rəhbərliyinin mövcud siyasi iradəsi və bu nəzərdə tutulan prosesdə nəzərdə tutulan səviyyədə iştirakı, mövcud texniki təchizatın müəyyən dərəcədə kifayətedici səviyyəsi və cəmiyyətin kompüter savadlılığının mövcud qanəddici səviyyəsi kimi bir qədər müəyyən şərtlər tələb edir. Bu mühüm şərtlərdən digəri də mövcud şəkildə davamlı, stabil maliyyə mənbələrinin mövcud olmasıdır.

Elektron hökumət, informasiya texnologiyalarından istifadə ilə, xüsusilə də internet vasitəsi ilə, dövlətin mövcud informasiya və xidmətlərinə çıxış səviyyəsini daha da artırmaq, vətəndaşlara, bir sıra hüquqi şəxslərə, dövlət işçilərinə və başqa agentliklərə xidmət göstərilməsini təmin edir.

Mənbə. (Hernon, Reylea, Dugan & Cheeverie, 2002, səh. 388).

Elektron hökumət tək-cə texnoloji yeniliklər əsasında yox, elektron hökumət daha effektiv və səmərəli xidmətlərin yaradılması taktikası, hökumətin informasiyasının əlçatanlığının daha da artırılması, fiziki, hüquqi şəxslər və hökumət yorqanları arasında əlaqəni yüksək səviyyədə təmin etməsi məqsədi üzərində qurulur

Mənbə. (Davies, 2002, səh. 72). Elektron Hökumət mövcud dövlət informasiyasının əlçatanlığına və istifadəsinə mühüm təsir göstərir.

1.3Azərbaycan Respublikasında elektron hökumətin formalaşması,Beynəlxalq təcrübədə elektron hökumət modelləri.

Azərbaycanda ilk dəfə olaraq“ elektron hökumət ” ideyası «Azərbaycan Respublikasının müəyyən dərəcədə inkişafı naminə mövcud informasiya və mövcud kommunikasiya texnologiyalarına görə Milli Strategiya məxsus sənəddə 2003- 2012-ci illər öz təsvirini tapmışdır.Strategiyanın reallaşdırılmasına görə 2004 –cü ildə Rabitə və Yüksək Texnologiyaları Nazirliyi müəyyən sürətdə təsis edilmişdir.Həmin strategiyanın reallaşdırılması yönümündə Rabitə və İnformasiya Texnologiyaları Nazirliyi -2005-2008-ci və 2010-2012-ci illərə görə“Elektron Azərbaycan” Hökumət Proqramları reallaşdırmışdır. I proqram daha çox informasiya cəmiyyətinin əsaslarını hazırlamağa istiqamətlənsədə, axırını proqram birbaşa olaraq elektron hökumətə keçidi daha da sürətləndirməyə yönəlmişdir. Sonuncu hökumət proqramında Hökumət və yerli özünüidarəetmə orqanlarında mövcud informasiya kommunikasiya texnologiyalarının müəyyən şəkildə tətbiqi və elektron xidmətlərin daha da yüksək şəkildə inkişaf etdirilməsi 4 vacib istiqamətə uyğun müəyyən olunmuşdur. Bu nəzərdə tutulan istiqamətə görə qarşıya aşağıdakı mövcud vəzifələr qoyulmuşdur.

→ vahid konfidensial multiservis şəbəkəsinin yüksək şəkildə inkişaf etdirilməsi və mövcud vahid informasiya məkanının yüksək şəkildə formalaşdırılması;

→ dövlət informasiya sistemləri və mövcud resurslarının daha da formalaşdırılması, müəyyən şəkildə inteqrasiyası və yüksək şəkildə inkişaf etdirilməsi, hökumət orqanlarının şəxsi aralarında, hətta fiziki və hüquqi şəxslərlə qarşılıqlı şəkildə əlaqə vaxtı təhlükəsiz informasiya mübadiləsinə görə mütərəqqi mexanizmlərin müəyyən şəkildə tətbiq edilməsi.

→ “E-hökumət” həllərinin müəyyən dərəcədə tətbiq edilməsi və “bir pəncərə” prinsipi nəzdində elektron xidmətlərin müəyyən dərəcədə təqdim olunması. 2010- cu ildə isə hökumət proqramlarını reallaşdırmağa görə Nazirlər Kabinetinin Sərəncamıyla Azərbaycan Respublikasında 2010-2011-ci illərdə

"Elektron hökumət" in yüksək şəkildə formalaşdırılmasına görə Fəaliyyət Proqramı həyata keçirilmişdir. Fəaliyyət Proqramında aşağıda nəzərdə tutulan fəaliyyətlər prioritetləşdirilmişdir:

- 1-normativ hüquqi və metodoloji bazanın yüksək şəkildə formalaşdırılması,
- 2-dövlət idarəçiliyində yeni informasiya sistemlərinin geniş şəkildə tətbiqi,
- 3-"e-hökumət" infrastrukturunun mühüm komponentlərinin yaradılması,
- 4.dövlət idarəçiliyində e-xidmətlərin tətbiq edilməsi və yüksək şəkildə inkişaf etdirilməsi,
5. dövlət qulluqçularının, mövcud informasiya kommunikasiya texnologiyalarına görə mütəxəssislərin mövcud hazırlıq səviyyəsinin müəyyən qədər yüksəldilməsi,
- 6."e-hökumət" infrastrukturunun və mövcud informasiya sistemlərinin fəaliyyətinin təhlükəsizliyinin, fərdi informasiyaların mühafizəsinin əsaslı dərəcədə təmin olunması,
- 7.əhali qrupları, müəyyən bölgələr arasında mövcud "rəqəmli fərqliliyin" daha da azaldılması və onların informasiya texnologiyaları sahəsində mövcud savadlılıq səviyyəsinin yüksək səviyyədə artırılması, mövcud "e-hökumət" xidmətlərinə çıxışının daha dolğun dərəcədə təmin olunması.

İnformasiya texnologiyalarının yüksək səviyyədə inkişaf etməsi bir sıra sahələrə təsir göstərmişdir. Beləliklə, informasiya texnologiyaları yönündən demokratiyanın inkişaf etməsinə təsir göstərən ən vacib amillərdən biri də elektron dövlətin yaranması və daha da inkişaf etməsidir. Elektron hökumət yeni informasiya texnologiyalarından işlətməklə hökumət qurumları baxımından Azərbaycan Respublikasına məxsus ərazidə yaşayan vətəndaşlara, mövcud hüquqi və fiziki şəxslərə, bir sıra xarici vətəndaşlara və vətəndaşlığı olmayan şəxslərə informasiya və mövcud e-xidmətlərin təsvirinə yüksək dərəcədə şərait yaradır.[24] Hal-hazırki dövrdə Azərbaycan Respublikasında

elektron hökumət çərçivəsində fəaliyyət göstərən mövcud elektron xidmətlərə aşağıdakılar aid edilir.

1. tibbi xidmətlər;
2. təhsil xidmətləri;
3. vergi və rüsumların yüksək səviyyədə toplanılması ilə əlaqədar mövcud xidmətlər;
4. polis xidməti;
5. yol hərəkətini təhlükəsizliyi ilə bağlı müəyyən informativ xidmətlər;
6. məhkəmə xidmətləri, hətta, vətəndaşların məhkəmə işlərinin gedişatını dolğun şəkildə izləmək üçün hər bir materialların İnternetdə açıq – aydın şəkildə yerləşdirilməsi;
7. elektron ticarət;
8. sığorta xidmətləri;
9. Tələbə Qəbulu üzrə Dövlət komissiyasının göstərdiyi mühüm xidmətlər;
10. gömrük xidməti;
11. ekoloji xidmətlər;
12. sənaye, yeyinti və dərman məhsullarının keyfiyyətinə yüksək dərəcədə alıcı nəzarəti;
13. vətəndaşların mövcud dərəcədə şikayət və təklifləri;

Azərbaycan Respublikasında mövcud elektron hökumətlə əlaqədar olan atılmış əsas hüquqi addımlara aşağıdakılar aid edilir.

- “Azərbaycan Respublikasının mövcud şəkildə inkişafına görə informasiya və mövcud kommunikasiya texnologiyaları haqqında Milli Strategiya” "2003-2012-ci illər”
- “Azərbaycan Respublikasında mövcud rabitə və mövcud informasiya texnologiyalarının inkişafı barəsində 2005-2008-ci illər müddətində Dövlət Proqramı”

- Azərbaycan Respublikası Prezidentinin "Azərbaycan Respublikasında var olan rabitə və mövcud informasiya texnologiyalarının inkişafına görə 2010-2012-ci illərə görə

- Dövlət Proqramının yeni Elektron Azərbaycanın təsdiqi barəsində Sərəncamı;
-23.05.2011-ci il tarixli Fərmanı;yəni "Dövlət orqanlarının yüksək dərəcədə elektron xidmətlər təsvir edilməsinin təşkili sahəsində bir qədər tədbirlər barəsində”

"Elektron hökumət” sistemi əsasən informasiya kommunikasiya texnologiyalarının tətbiqiylə mövcud hökumət qurumları arasında müəyyən qarşılıqlı şəkildə fəaliyyəti, nəzərdə tutulan idarəçilik keyfiyyətlərinin daha da artırılmasının təmininə görə vahid hökumət kompüter sistemini, mövcud hakim və qanunverici təşkilatların mövcud internet resurslarını, mövcud korporativ növlü dövlət idarəetmə sistemini, hökumət informasiya sistemlərini bir komponent kimi özünə birləşdirməlidir. Bu nəzərdə tutulan sistemin köməkliyi ilə vətəndaşların informasiya əldə etməsinə görə mövcud resurslardan ekvivalent şəkildə işlədilməsi, mövcud elektron formada mövcud dövlət sifarişlərinin müəyyən şəkildə təminat olunması, mövcud nəzarət və maliyyə funksiyalarının müəyyən məsafə daxilində reallaşdırılması, mövcud idarəetmə qərarlarının qəbulu olunmasında mövcud operativliyin və effektivliyin yüksəldilməsi və korrupsiyaya qarşı problemlər öz həllini müəyyən qaydada tapmalıdır.

“Azərbaycan Respublikasının müəyyən dərəcədə inkişafına görə e-hökumət layihəsi mövcud informasiya-kommunikasiya texnologiyalarına görə Milli Strategiyaya ” əsasən (2003-2012-ci illər)” işlənilib hazırlanmışdır və Hökumət Proqramı daxilində “Elektron Azərbaycan” reallaşdırılır. Layihə əsasən informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının müəyyən dərəcədə geniş tətbiqiylə hökumət orqanlarının fəaliyyətinin mövcud səmərəliliyinin və operativliyinin daha da artırılmasını, əhali, biznes qurumları, hətta öz aralarında bir sıra münasibətlərin daha da sadələşdirilməsi və sərbəstləşdirilməsinə

istiqamətlənmiş fəaliyyəti nəzərdə tutur, mövcud vətəndaş-məmur əlaqələrinin müasir müstəvidə yaradılmasına, şəffaflığın yüksək şəkildə təmininə və mövcud informasiya tələbatının daha dolğun şəkildə ödənilməsinə şərait yaradır.

"Elektron hökumət" layihəsi dedikdə bir neçə mərhələdə reallaşdırıldığını və bu prosesin bir qədər il çəkdiyini nəzərimizə çatdırı bilərik. Bu mərhələlər aşağıdakılardan ibarətdir.

- I mərhələdə əsasən dövlət orqanları interneti müəyyən dərəcədə qavramağa başlayır və mövcud milli şəbəkə seqmentində fərqli firmaların bir qədər saytları qurulur. Ancaq ,bu tamamilə informasiya emalı funksiyasını müəyyən dərəcədə daşıyır.

- II mərhələdə adətən həmin saytlarda yenilənməkdə olan mövcud kontentin həcmi daha da artır. Burada xəbərlər, bir sıra hüquqi sənədlər və bir sıra rəsmi elanlar müəyyən qaydada qoyulur, müasir xidmətlərin hesabına işin müəyyən şəkildə rahatlığı daha da yüksəlir. (məsələn, sayt üzrə axtarış), interaktivliyin qismən müəyyən dərəcədə təmini yəni vətəndaş-təşkilatları ilə əks olan münasibətin yaradılmasına görə mühüm olan elektron poçt baş verir və s.

-III mərhələdə əsasən saytların daha yüksək səviyyəli interaktivliyi reallaşdırılır.hökumət portalları biznes sektorunun və bir sıra vətəndaşların kateqoriyalı heyətlərinə fərqli təkliflər irəli sürür və autentifikasiya mexanizmlərinin müəyyən şəkildə tətbiqi baş verir.

- IV mərhələdə əsasən istifadəçilər müəyyən qarşılıqlı münasibət imkanları müəyyən qaydada əldə edir və müəyyən şəkildə elektron sorğular edirlər. Vətəndaşlar internet köməkliyi ilə fərqli sənədlər yəni şəhadətnamələr, qarşılıqlı icazələr- lisenziyalar, mövcud sertifikatlar və s. əldə edə bilir və həmin vaxtda hökumət orqanlarının göstərdiyi xidmətlərdən müəyyən şəkildə yararlanaraq, müəyyən dərəcədə online ödənişlər edə bilirlər.

-V mərhələdə isə əsasən hökumət hər bir hüquqi ,fiziki şəxslər və sadə vətəndaşlara görə mövcud onlayn sənəd mübadiləsi kimi mövcud e-xidmətlərin göstərilməsini reallaşdırır.

"Elektron hökumət" layihəsinin reallaşdırılmasına görə Azərbaycan da xeyli yol qət edib və demək olar ki, yuxarıdakı qeyd olunan dörd mərhələni müəyyən uğurla ilə bitirib. Hal - hazırda V mərhələnin bütöv şəkildə reallaşdırılmasına görə mövcud işlər uğurla davam etdirilir.

Birləşmiş Millətlər Təşkilatının etdiyi tədqiqatın nəticəsinə müvafiq olaraq 2014-cü ildə "Elektron Hökumət" in inkişaf səviyyəsi üçün dünya ölkələrinə görə mövcud reyting cədvəlində Azərbaycan Respublikası 193 ölkə arasında 68-ci yerə sahib olmuşdur. Nəzərimizi çatdıraraq ki, mövcud reytingdə Azərbaycan bu nəzərdə tutulan bölmədə uzun illər təcrübəsi olan Serbiya, Bolqarıstan Çin, Türkiyə və s. kimi ölkələrdən daha qabaqdadır.

"Elektron Hökumət" sisteminin yüksək şəkildə inkişaf etdirilməsi və ölkəmizin bu nəzərdə tutulan sahədə mövcud dünya ölkələri arasında özünə layiq yeri tutmasına görə görülən məqsədyönlü tədbirlər və bu mövcud proseslərə ölkəmizin yaxından dəstəyi daha əminliklə söyləməyə səbəb yaradır ki, bu sistem daha da uğurla inkişaf edəcək və mövcud ölkə vətəndaşlarının yüksək şəkildə rahatlığına və rifahına xidmət edəcək.

2003-cü ildə ümummilli lider Heydər Əliyevin "Azərbaycan Respublikasının müəyyən qaydada inkişaf etməsinə görə informasiya və kommunikasiya texnologiyalarının Milli Strategiyası" nın təsdiqlənməsi Azərbaycan dövlətinin elektron hökumət qurmağına qədər mühüm vəzifələr qoydu və bu, prezidentimiz İlham Əliyevin seçilməsindən sonra daha da intensivləşdi. Vətəndaşlar və dövlət orqanları arasında daha sağlam ünsürlər qurmaq məqsədilə elektron hökumətin vətəndaşların qarşısında vəzifəli şəxslərin şəffaflığı və məsuliyyətinin yüksək şəkildə artırılmasına gətirib çıxaracaq.

Azərbaycanda mövcud elektron hökumət quruculuğu çərçivəsində elektron hökumət infrastrukturunun vacib komponentləri, eləcə də daxili informasiya mübadiləsi strukturu yaradılmışdır və hökumət qurumlarının məlumat sistemlərinin bu infraquruluğa inteqrasiyası reallaşdırılmaqdadır. Ancaq hələ ki, bu nəzərdə tutulan informasiya sistemlərinin öz aralarında informasiya

mübadiləsi imkanları hədsiz dərəcədə məhduddur. Məhz bu nəzərdə tutulan amil elektron xidmətlərin keyfiyyətinin daha da artmasına və xidmət istifadəçilərinin sayının daha da çoxalmasına əsas maneədir.

Beynəlxalq təcrübədə elektron hökumət modelləri

E-hökumət quruculuğunda hökumətin siyasi strategiyası bu nəzərdə tutulan sahədə müəyyən edilən ümumi siyasətin müəyyən bir tərkib hissəsidir. Hökumət öz məqsəd və funksiyalarını - ictimai siyasətini işləyib hazırlayaraq reallaşdırmağa çalışır. Dövlət siyasəti (ictimai siyasət) vətəndaş cəmiyyəti institutlarının iştirakı ilə hökumət, yaxud da bələdiyyə orqanları tərəfindən işlənilib hazırlanan və reallaşdırılan məqsədlər, məsələlər, prinsiplər, strateji proqramlar, planlı tədbirlər kompleksidir. Dövlət orqanlarının bu nəzərdə tutulan şəkildə məqsədyönlü fəaliyyəti müəyyən dərəcədə ictimai problemlərin həllinə şərait yaradır. Bu mövcud fəaliyyət zamanı dövlət onun ixtiyarında olan ehtiyatlardan, hüquqi, iqtisadi, administrativ və başqa metod və vasitələrdən istifadə edir. E-dövlət texnologiyaları dünyanın 200-ə yaxın ölkəsində tətbiq olunur.

Hal - hazırda elektron hökumətin daha da formalaşmasında hökumət siyasətinin iki modeli mövcuddur:

Qərb və Şərq modeli.

E-hökumətin Qərb modeli. “Accenture” şirkəti 23 ölkənin müdafiə, təhsil, xidmətlər, ədliyyə və ictimai təhlükəsizlik, nəqliyyat poçt rabitəsi, maliyyə kimi sahələri əhatə edən onlayn xidmətini öyrənmişdir. Tədqiqatçılar mövcud tranzaksiyaların imkanlarını, interaktivliyini və informativliyini daha da qiymətləndirmişlər. İki il ardıcıl olaraq I yeri Kanadanın hökumət portalı tutmuşdur.

Bunun üçün də **Qərb modeli dedikdə ABŞ və Kanadanın, Şərq modeli dedikdə isə Sinqapurun və Cənubi Koreyanın e-dövlət sferasında hökumət siyasəti başa düşülür.**

Kanadanın e-dövlət sferasında hökumət siyasəti 2 mərhələni əhatə edir.

1) ictimai problemlərin və siyasətin məqsədinin təyini;

2) siyasətin işlənilib hazırlanması və onun həyata keçirilməsinə başlanması və legitimləşməsinə, və o bu nəzərdə tutulan mərhələləri keçib qurtarmaqdadır.

1990-cı illərin ortalarında bu nəzərdə tutulan ölkə “cəmiyyətin problemləri → dövlət və dövlət → siyasi strategiya” kimi müəyyən qarşılıqlı əlaqədə olan 2 həlqəni keçmişdir.

Amma, III mərhələyə - hökumət siyasətinin yerinə yetirilməsi prosesinə monitorinqə Kanada birdən-birə keçidini etməmişdir. İlk öncə, hökumət əlaqələr şəbəkəsinin qurulması qərarına almışdır. “e-Government” şərti adı altında layihə 1994-cü ildə planlaşdırmışdır: Ölkə miqyasında müəyyən vergi ödəyicilərinə xərcləri daha da azaltmağa imkan verən, eyni zamanda əhaliyə xidməti daha da sürətləndirən və sadələşdirən hökumət aparatının elektron məlumat şəbəkəsinin yaradılması nəzərdə tutulmuşdu.

Bu gün Kanadada mövcud nazirlikləri və təşkilatları özündə cəmləşdirən minlərlə inter-səhifəyə malik çox güclü veb-portal yaradılmışdır. İstənilən şəxs bu nəzərdə tutulan portalda bütünlükdə Kanada hökumətinin işini görməklə bərabər, onunla birbaşa əlaqəyə girə bilər. Hal-hazırda Kanada e-dövlət sferasında hökumət siyasətinin inkişafında problemlərin müəyyən edilməsindən hökumət siyasətinin tənzimlənməsinədək tam bir dövrü keçmişdir. Nəticədə isə bu ölkə İKT-nin tətbiqi və e-dövlət quruculuğu sahəsində lider hökumətə çevrilmişdir.

Kanadanın dövlət portalı G2C və G2B funksiyalarını özündə cəmləşdirən ən böyük portallardan biridir - www.canada.gc.ca. Sayt ingilis və fransız dillərində olub həm Kanada vətəndaşları, həm də bu nəzərdə tutulan ölkədə həmişə yaşayanlar üçün nəzərdə tutulan bölmələrdən təşkil olunmuşdur. Saytda bir sıra istiqamətlər üzrə bölmələr mövcuddur. Məsələn: “Biznesin başlanğıcı” bölməsi bu nəzərdə tutulan ölkədə öz biznesinə başlamaq istəyənlərə görə interaktiv rəhbərlik olmaqla yanaşı, artıq öz biznesini quranlar üçün də sorğu informasiyası verir (Business Start Up). “Vergilər” (Tax) bölməsində Kanada

vergi agentliyi ilə müəyyən qarşılıqlı əlaqə üçün elektron servislər mövcuddur və hətta, bu mövcud bölmədə Kanadada vergi barədə bir sıra normativ və hüquqi sənədlər barəsində məlumat verilir. Bütövlükdə Kanada dövlətinin bu mövcud portalı demək olar ki, 1000-ə qədər hökumət proqramı və xidmətinə çıxışa şərait yaradır.

Beləliklə, “Kanada saytı” “kanadalılara onlar üçün münasib olan yerdə və zamanda açıq dövlət məlumatlarına və bir çox xidmətlərə elektron çıxışa şərait yaradır”.

Kanadanın e-hökuməti yaradılarkən ən başlıca prinsip kimi məlumat və xidmətlərin əhalinin tələbatına və istəyinə uyğun olaraq yaradılması nəzərdə tutulduğundan dövlət çalışır ki, e-hökumət xidmətləri bütün insanlara çatan, istifadə üçün sadə və kanadalıların prioritetlərinə uyğun olsun, çox böyük xərc və zaman tələb etməsin, keyfiyyətli və hərtərəfli, təhlükəsiz və məxfi olsun, əhalinin tələblərinə yüksək şəkildə cavab versin.

“Onlayn Kanada Hökuməti”yəni (Canadian Government On-line-GOL) özünün 2005-ci il hesabatında təsvir edilir ki, hər bir hökumət tranzaksiyalarının 30%-dən çoxunu mövcud dialoq xidmətlər təşkil edir. Əgər 2001-ci ildə federal portal köməkliyi ilə hökumətlə vətəndaşlar arasında 150 milyon qarşılıqlı əlaqə aparmışdısa, 2004-cü ildə say etibarı ilə 600 milyondan daha çox olmuşdur.

ÜDM-nin 40%-nə ekvivalent olan ixracın təşkilində biznes strukturlara kömək məqsədilə bir sıra 20 departament və agentlik yaradılmışdır. **Kanadada** mövcud biznesə başlamaq istəyənlərə müəyyən köməklik göstərən vahid onlayn məlumat portalının 40000-dən çox veb səhifəsi vardır. Nəticə etibarilə, GOL təşəbbüsü mövcud 30 departament və agentliyin 130-dan daha çox informasiya və tranzaksiya servisini əhatə edir.

Kanada dövlətinin veb-portalında 1000-ə qədər hökumət proqramı və xidmətə çıxış mövcuddur. Kanadanın e-hökuməti iyirmi üç istiqamətdə fəaliyyətdədir. Kanada e-hökumət sferasının mövcud siyasi strategiyası elə formalaşdırılıb ki, bu, praktik olaraq bir “**demokratik model**” kimi hökumət

siyasətinin işlənilib hazırlanmasına vətəndaşları və ictimai təşkilatları cəlb etməyibəcarır. Dövlət əhalinin fikirlərinə müəyyən operativ reaksiyanı verir, vətəndaş təşəbbüsləri müəyyən şəkildə təqdir olunur. Təkliflərə və təşəbbüslərə həssaslıqla mövcud şəkildə yanaşılır, vətəndaş cəmiyyətinin aktivliyinin daha da artması üçün müəyyən şərait yaradılır, sanki “ictimai siyasət” formalaşdırılır. Bu “ictimai siyasətin” formalaşmasında fərqli fərdlər və vətəndaş cəmiyyətinin fərqli institutları iştirak edir. Bu cür yanaşma tərzində xüsusi ilə ictimai bölmə, ictimai maraqlar və tələblərlə, xüsusi maraqlar və tələblər arasında daha aydın sərhəd xətti olur. Onlayn xidmətlərin təsvir edilməsində əsas diqqət vətəndaş cəmiyyətinə, hətta fərdlərə qeyri-mərkəzləşmiş yolla təsvir edilir.

E-dövlətin yaradılması və fəaliyyət göstərməsi bölməsində dövlətin siyasi strategiyasının “demokratik modeli” sayılan amerikan e-hökumətinin yaradılmasının mühümlüyünü nəzərə alaraq bu nəzərdə tutulan sahədə layihənin işlənilib hazırlanmasına 1998-ci ildən başlanılmışdır. **ABŞ**-da “Birinci hökumət” adlı portalı yeni [-www.firstgov.gov](http://www.firstgov.gov) 2000-ci ilin sentyabrında açıldı (**əlavə 3**). Hal - hazırda portal həm mərkəzi, həm də yerli hökumət orqanlarının olmaqla 10 minlərlə sayt – səhifəyə malikdir. Portal G2G, G2B və G2C mövzuları üzrə dəqiq şəkildə bölünmüş və vətəndaşa istənilən hökumət məlumatını almağa şərait yaradır.

ABŞ-da 2001-ci ildən başlayaraq mövcud maliyyə portalı ildə büdcəyə daxil olan 80 milyon ödənişlərini daha səmərəli surətdə aparır. Hətta, ildə 450 milyard dollara kimi cərimələri reallaşdıran layihə artıq həyata keçirilərək fəaliyyət göstərir. Hal - hazırda federal təşkilatların 20000 saytlarını özündə birləşdirən vahid dövlət portalı vardır(<http://www.firstgov.gov>).

İKT sahəsində **ABŞ** dövlətinin bir sıra ümumi prinsiplərinin analizləri hökumətin bu nəzərdə tutulan sahədə ciddi nəticələr gözlədiyindən informasiya verir: hökumət sakinlərinin hökumət təşkilatları ilə qarşılıqlı əlaqələrində mövcud rahatlıq yaradılmasında maraqlıdır, hökumət iqtisadiyyatın elektronlaşdırılmasında, hətta, elektron kommersionun daha da inkişafında

müəyyən dərəcədə aparıcı rolu öz boynuna götürür, vətəndaşlar baxımından özünün fəaliyyətinə nəzarəti mövcud milli təşəbbüslər daxilində təzədən qurur. Eyni vaxtda e-dövlət sferasında hökumət siyasəti vətəndaş cəmiyyəti institutlarının və yerli hakimiyyət orqanlarının daha aktiv iştirakı ilə aşağıdan başlayaraq formalaşmağa başlayır. Bu nəzərdə tutulan siyasətin məqsədi isə mövcud cəmiyyətin əksər sosial qruplarının və təbəqələrinin şəxsi mənafeyi əsas götürməklə ümummilli xarakterli problemləri müəyyən şəkildə həll etməkdir.

ABŞ federal dövlətinin xüsusi diqqət elədiyi bölmələr aşağıdakılardır: hökumət bölməsində elektron ticarət, hökumətin ehtiyaclarını ödəməyə görə mövcud malların gətirilməsi və xidmətlərin təsvir edilməsinin müsabiqəli elektron ticarəti, əhalinin dövlət və administrasiya informasiyasına çıxışı, bir sıra smart-kartlardan istifadə fərqli növ məsələlərin həlli, tibbdə mövcud İKT-nin tətbiq edilməsi.

ABŞ-ın bu nəzərdə tutulan sahədəki hökumət strategiyası mövcud elektron servis növlərinin inkişafını və tətbiq edilməsini nəzərdə tutur: xidmətlər mobil əlaqə, rəqəmsal tv, İnternet və çağırışlara mövcud xidmət mərkəzləri vasitəsilə təsvir edilə bilər. ABŞ mobil dövlət proqramı çərçivəsində 300-dən artıq mobil hökumət xidmətləri təsvir edilir.

E-government strategiyası ABŞ-da federal dövlətin işinin səmərəliliyini daha da yüksəltmək məqsədini güdür: informasiya servisinin daha da asanlaşdırılması, bir-birini təkrarlayan və yüksək səviyyəli dövlət idarələrinin ləğv edilməsi, vətəndaşların, sahibkarların, dövlət və federal qulluqçuların məlumat axtarışlarının və onun federal hökumətdən alınmasının daha da sadələşdirilməsi, hökumət strukturlarının vətəndaşların ehtiyaclarının daha tez ödənilməsinə çalışması. Bu nəzərdə tutulan strategiyada ən vacib məqsəd kimi federal səviyyədə vətəndaşların dövlət agentliklərinə çıxışını daha da asanlaşdırmaq, artıq xidmət və təşkilatların saxlanılmasına çəkilən xərcləri daha da azaltmaqdır.

E-hökumət sferasında Qərb strategiyasının vacib ideyalarından biri də budur ki, e-hökumət demokratiyanın müəyyən dərəcədə inkişafına kömək edən bir alət kimi çıxış edir. Məhz bu səbəbdən də qərbdə “e-hökumət” və “e-demokratiya” terminləri sinonim kimi də istifadə edilir.

E-demokratiya mühüm demokratik dəyərlərin qorunmasına, ilk növbədə vətəndaşların hökumət orqanları tərəfindən qərarların qəbul edilməsi prosesində-siyasi proseslərdə iştirakına daha yaxşı imkan. Belə olan halda vətəndaş özünün bu siyasətdə iştirakını və səylərinin nəticəsini daha aydın şəkildə görə bilir. Bu nəzərdə tutulan iştirak “demokratik rejimin qəbulu və dəstəklənməsi mənasında mövcud demokratiyanın legitimliyini daha da artırmalıdır”. İKT-nin gündəlik tətbiq edilməsi demokratik proseslərə və hökumətin işinə müəyyən şəkildə təsiri ABŞ-da Açıq Hökumətin daha da formalaşmasına gətirib çıxarmışdır və demokratik proseslərə daha müsbət təsir göstərmişdir. ABŞ-da yaradılmış Data.gov-a 2010-cu ilin dekabr ayına qədər federal hökumətin 300.000-dən daha çox informasiya topluları daxil edilərək siyasətdə “analoqu olmayan şəffaflıq” tətbiq edilmişdir⁶⁷. Son illərdə ABŞ-da internetdən seçki kampaniyalarında maliyyə vəsaitlərinin yığılmasında geniş şəkildə istifadə edilir.

İKT-dən istifadə etməklə vətəndaşların hökumət tərəfindən qəbul edilən qərarlarda iştirakı demokratiyanı daha da inkişaf etdirməklə yanaşı, əhəlinin əvvəllər siyasi passiv hissəsini də hökumət idarəçiliyinə cəlb edir.

Avropada e-dövlət modelinin fərqli sayılan əlaməti e-dövlətin yaradılması mövcud cəmiyyətdəki sosial mədəni və dil çoxçalarlılığının nəzərə çarpmasıdır. Avropa İttifaqı səviyyəsində bu nəzərdə tutulan ittifaqa daxil olan ayrı-ayrı ölkələrdəki e-dövlət vətəndaşlara 12 və biznesə isə 8 elektron xidmət təsvir edir.

Fransada e-hökumətin mövcud inkişafını nəzərdə tutan “Rəqəmsal Fransa 2012” planı 2008-ci ilin oktyabrından reallaşdırılır. Ancaq dövlət portalı öz vətəndaşlarına on ildən çox müddətdir ki xidmət verir. Hal - hazırda bu portaldan 53 milyon nəfər istifadə edir. Fransada ildə 10 milyon vergi deklarasiyası internetdə mövcud şəkildə doldurulur və ölkə vətəndaşları, lazımı

olan sənədlərin 80%-ni elektron variantda alırlar.1 milyondan çox olan fransız öz mühüm sənədlərini “elektron seyfə” saxlayırlar. Hal-hazırda Fransada 700-dən çox hökumət portalı fəaliyyət göstərməkdədir. Fransa hökuməti 2 yeni layihəni başlatmışdır:

1-Etatlab milli platforması

2-Datapublica.

Niderlan e-hökumət quruculuğunu 1994-cü ildə qəbul etmiş və elektron magistrallar sahəsində Milli Fəaliyyət Proqramının qəbul edilməsi ilə başlanılmışdır. 1998-ci ildə e-hökumət sahəsində mövcud Fəaliyyət Proqramı və 1999-cu ildə isə müəyyən şəkildə olan “Elektron delta” proqramları qəbul edilmişdir. E-hökumət proqramının həyata keçirilməsinə 1999-2002-ci illərdə Niderland hökuməti 12 milyon dollar maliyyə vəsaiti xərcləmişdir.

Yeni nəsil sənədlərin (şəxsiyyət vəsiqəsi, xarici pasport və s.) hazırlanması məqsədilə daha kiçik miqyaslı layihələr reallaşdırılır. Sonra isə bu nəzərdə tutulan sahədə daha iri miqyaslı layihələrin həyata keçirilməsi nəzərdə tutulur. “Dövlət qulluğunun mövcud İnternet şəbəkəsi”nə (RYX) 150000 hökumət qulluqçusu qoşulmuşdur.

Bununla belə, Qərb dövlətlərinin təcrübəsinin təhlilində təsvir edilir ki, hökumət orqanlarının e-dövlət modelinə müvafiq olaraq reformasiyası prosesi hökumət orqanlarının reorqanizasiyası və innovasiyalı menecment texnologiyalarının tətbiq edilməsi ilə müəyyən dərəcədə sıx əlaqədardır. Bütün bunlar kommersion və qeyri-kommersion sektorları ilə müqayisə edildikdə hökumətin təsvir etdiyi xidmətlərin keyfiyyətini daha artıraraq rəqabətə dözümlü etməlidir. Bu nəzərdə tutulan tədbirlər isə kommersion sektorunda istifadə edilən və “dövlət menecmenti” adlanır: audit, nəzarət, informasiyalaşdırma, məqsəd-məsrəf-nəticə xərclərinin hesablanması və s.

E-hökumətin Şərq modeli. Rəsmi parlamentli respublika, başında prezident olan **Sinqapur** hökuməti İT-yə görə nəinki Yaponiyadan, həmçinin, Cənubi Koreya və Tayvandan bir qədər geridə qalır. Müasir polis hökuməti

olan Sinqapurdakı mövcud olan siyasi rejim avtoritara daha da yaxındır və burada hökumət xidməti rasiyal bürokratiya prinsiplərinin reallaşması nöqtəyindən nümünəvi şəkildə qurulmuşdur. Bu nəzərdə tutulan ölkədə siyasi təfəkkürdə, fikirlərdə və real olan fəaliyyətdə məhdud səviyyəli nəzarət və müxalifətin olması ilə məcbur şəkildə barışırlar. Bu mövcud ölkədə çox ciddi şəkildə qanunlar vardır. Misal üçün , küçəni icazə olmayan yerdə keçildiyinə görə 500 ABŞ dolları, ictimai olan yerdə siqaret çəkildiyinə görə isə 1000 ABŞ dollarına qədər cərimə və s.

Sinqapur İT-nin biznes sahəsinə və informasiya-kommunikasiya nailiyyətlərinin, vətəndaşların hər günkü həyatına tətbiq edilməsində misli görünməmiş müvəffəqiyyətlər əldə etmişdir. Bu nəzərdə tutulan ölkədə e-hökumət bütün dünyada ABŞ və Kanada ilə bərabər, ən inkişaf etmiş yüksək bir səviyyəyə çatmışdır.

Sinqapurda e-Citizen portalı hökumət miqyasında məlumat ehtiyatlarının klassik bir nümunəsi və e-hökumətin əsas vacib proqramlarından biri kimi lap əvvəllər fərqli hökumət təşkilatlarının təqdim etdikləri xidmətləri inteqrasiya olunmuş müəyyən bir xidmət zərfi kimi bütün əhaliyə təqdim edir. Vətəndaşlar onlar üçün daha da münasib zamanda ev, yaxud iş kompüterlərindən istifadə etməklə e-dövlət xidmətlərindən istifadə edirlər. Sinqapurda lap əvvəllər fərqli nazirliklərin və təşkilatların göstərdikləri xidmətlər cəmləşdirilərək inteqrasiya olunmuş formada “E-hökumət” portalı çərçivəsində hökumət portalında birləşdirilmişdir.

2000-ci ildən başlayaraq isə «Sinqapurun e-hökuməti» Dövlət Proqramının həyata keçirilməsinə başlanılmışdır. 1,5 milyard dollar həcmində büdcəsi olan bu nəzərdə tutulan layihə çərçivəsində «Singapore Government Online» və «e-Citizen servis mərkəzi» yaradılmışdır. Təhsil, sosial və mədəni sahələr üzrə bütün nəzərdə tutulan təşkilatlar hökumət portalında interaktiv şəkildə xidmət göstərilir. Sinqapurda mövcud özəl biznes bir neçə saata nəzərdə tutulan elektron formada qeydiyyat alınır.

2001-ci ildə Sinqapur 10 ildə reallaşdırılması nəzərdə tutulan müasir “İKT-21 üzrə mühüm plan”ın həyata keçirilməsinə başlamışdır.

Əhalinin kompüter üzrə savadını daha da artırmaq üçün 2001-ci ildən başlayaraq əhalinin İT-savadlılığı Milli Proqram daxilində 30 mln. dollar büdcə hesabına 3 il ərzində 350 min sosial cəhətdən daha aşağı səviyyəli durumu olan ixtisası olmayan fəhlələr, evdar xanımlar və pensiyaçılar kompüter sahəsində biliklərə və bir sıra vərdişlərə yiyələnmə bilməyi bacarmışdır. Onlayn Biznes Lisenziya xidməti 80 növdən çox lisenziya ödənişlərinə görə vahid pəncərəli xidmət təsvir etdirir və yeni yaranmış müəssisələrin 80%-dən çoxu bu nəzərdə tutulan xidmətdən istifadə edir.

2003-cü ildən bəri icrasına başlanılmış “Birləşmiş Sinqapur” və “E-hökumətin tətbiqi üzrə plan-II” kimi oxşar proqramların əsas məqsədi Sinqapuru 2010-cu ilə kimi XXI əsrin İKT mərkəzinə gətirmək idi. Sinqapur hökumətin tam şəkildə inteqrasiyasına iGov2010 strategiyasının köməkliyi ilə nail oldu.

Bu proqramların həyata reallaşdırılmasının həlli, vacib əsas məsələlər kimi texnologiyaların aparıcı sferasına investisiyalar qoyuluşu, hökumət sektoru qulluqçularının müasir informasiya sistemləri, administrativ və sistemin yeni iqtisadi şəraitə uyğunlaşdırılması nəzərdə tutulmuşdur.

Dövlət idarəçiliyində, biznesdə, təhsil ocaqlarında, səhiyyədə, elmi tədqiqatlarda və başqa sahələrdə İT-nin təkmilləşdirilməsinə Sinqapur hər il 400 milyon ABŞ dollarından daha çox vəsait xərcləyir. Buna görə də vətəndaşların kompüterlə təminatına görə bu ölkə dünyada IV yeri tutur⁷⁹.

E-hökumət sahəsində mühüm dərəcədə nailiyyətlər əldə edən ölkələrdən biri də **Cənubi Koreyadır**. Avtoritar xarakterə sahib olan bu ölkə inkişaf etmiş Yaponiya və ABŞ-dan uzun müddət ərzində asılı olmuşdur. Ancaq, 1990-cı illərin ortalarından başlayaraq praktik olaraq ölkədə yeni elmi bazanın yaradılmasına sıfırdan başlanılmışdır. Artıq 2001-ci ildə hökumət bu nəzərdə tutulan sahəyə 12 milyard dollar maliyyə ayıra bilmişdir. Yüksək sıçrayış 2002-

ci ildə 50 milyon dollar civarında elmi eksporta şərait yaratmışdır. 2005-ci ildə isə bu nəzərdə tutulan səviyyənin 100 milyon dollara çatacağı və daha sonrakı illərdə daha da artacağı gözlənilirdi.

Cənubi Koreyada İT bölməsində 1980-ci illər ərəfəsində işlənmiş olan «Baza Milli İnformasiya Sistemi» adlı I Dövlət Proqramının reallaşdırılmasına 1987-ci ildən başlanılmışdır. Bu nəzərdə tutulan proqrama təkrarən baxılaraq 1994-cü ildə «National Information Super Highway» layihəsi qəbul edilmiş və 1995-ci ildən başlayaraq bu layihə «Korea Information Infrastructure-KII» «Koreya İnformasiya İnfrastrukturu» adlandırılmışdır. İnkişaf etmiş dövlət iqtisadiyyatına keçid etməyə şərait yaradan bu Proqramda iki yüksək sürətli milli informasiya şəbəkəsinin yaradılıb formalaşdırılması nəzərdə tutulur:

1. Dövlət şəbəkəsi. Bu nəzərdə tutulan şəbəkə mərkəzi və yerli dövlət orqanlarını, məktəbləri, kitabxanaları və fərqli ictimai təşkilatları bityerdə cəmləşdirəcəkdir.

2. Xüsusi sektor şəbəkəsi. Bu şəbəkə isə şirkətlərə və sırası vətəndaşlara interaktiv multimedia genişzolaq şəklində olan şəbəkə xidməti göstərəcəkdir.

1999-cu ildən bəri üç mərhələli olan «Vision 2025» layihəsi qəbul olunmuşdur.

İT texnologiyaları sahəsində mövcud milli informasiya infrastrukturunun qurulmasına görə Cənubi Koreya Yaponiyanı da ötməyi bacarmışdır.

Beləliklə, e-hökumət sahəsində mövcud dövlət siyasətinin işlənilib hazırlanmasının və reallaşdırılmasının Şərqi model **mərkəzləşdirilmiş model** bu siyasəti mövcud bürokratik aparatın vasitəsilə formalaşdırılmasını nəzərdə tutur. “Mərkəz-regionlar və yerli hakimiyyət” və “elektron demokratiya” daxilində “yuxarıdan aşağıya” modeli işləyir. Beləliklə, hakimiyyətin ən yuxarı eşalonunda qəbul olunmuş qərarlar aşağılara və konkret şəkildə yerli idarəçilik orqanlarına müəyyən qayda ilə çatdırılır. Bu axırıncılar isə hökumət siyasətinin və proqramlarının yalnız icraçılara çevrilirlər.

İFəsil.İnzibati idarəçilik sistemində elektron hökumətin tətbiqi xususyyətləri.

2,1 İnzibati idarəçilik sistemində elektron hökumət anlayışı.

"Elektron hökumət" in müəyyən şəkildə formalaşdırılması bizim ölkəmizdə beynəlxalq praktikaya müəyyən formada söykənir və Azərbaycan Respublikası Prezidentinin "Azərbaycan Respublikasında mövcud rabitə və informasiya texnologiyalarının müəyyən şəkildə inkişafına görə 2010-2012-ci illərdə Dövlət Proqramının yeni Elektron Azərbaycan təsdiqi barəsində Sərəncamı, "Dövlət orqanlarının elektron xidmətlər təsvir edilməsi bölməsində bir neçə tədbirlər barəsində" 23.05.2011-ci il tarixli Fərmanı və başqa normativ-hüquqi aktlarla fəaliyyətinə görə hüquqi baza qurulmuşdur. Nəqliyyat, Rabitə və Yüksək Texnologiyalar Nazirliyi bu nəzərdə tutulan sahədə görülən bütün işlərin müəyyən dərəcədə əlaqələndiricisi olaraq "elektron hökumət" in mövcud şəkildə formalaşdırılmasına görə başqa hökumət orqanlarıyla sıx şəkildə əməkdaşlıq edir və uyğun bir şəkildə infrastrukturun əmələ gəlməsinə görə fəaliyyət göstərir. Hal-hazırda elektron imzaların istifadəsinə görə Milli Sertifikasiya Xidmətləri Mərkəzi müəyyən şəkildə yaradılmışdır, hökumət orqanlarının informasiya sistemləri arasında məlumat mübadiləsinə təmin təhciz edən mövcud infrastruktur qurulmuşdur, "Elektron hökumət" portalı mövcud şəkildə hazırlanaraq işlədilməyə buraxılmışdır. Hər bir dövlət qurumu bütün bunlara yiyələnərək, vətəndaşlara elektron xidmətlərin təsvir edilməsini təmin edə bilirlər.

Elektron hökumət bölməsində Azərbaycanda görülən bütün genişmiqyaslı işlər, 2005-2008-ci illərə görə "Elektron Azərbaycan" Dövlət Proqramı və 2010-cu ildə Azərbaycan Respublikasında rabitə və informasiya texnologiyalarının müəyyən şəkildə inkişafına görə 2010-2012-ci illərdə Hökumət Proqramı (Elektron Azərbaycan) dilində reallaşmışdır. İlk mərhələdə 2005-2008-ci illər üzrə hökumət proqramında ən vacib məqsəd Azərbaycan Respublikasının mövcud informasiya cəmiyyətinə keçidin təmini olmuşdur. Bu nəzərdə tutulan

proqram dailində rabitə və mövcud informasiya texnologiyaları bazarında azad formada rəqabət mühiti yaradılmış, İKT-yə investisiyalar cəlb edilmiş, informasiya kommunikasiya texnologiyaları bölməsində normativ hüquqi baza yüksək şəkildə inkişaf olunmuş, mövcud telekommunikasiya infrastrukturu müəyyən formada müasirləşdirilmiş, əhaliyə, müəssisə və mövcud təşkilatlara təsvir edilən rabitə xidmətlərinin müəyyən şəkildə kəmiyyəti və keyfiyyəti daha da yüksəldilmişdir. [1] Azərbaycan Respublikasında rabitə və informasiya texnologiyalarının inkişafı görə 2010-2012-ci illər üçün Dövlət Proqramının ən vacib məqsədi isə Milli Strategiyadan meydana gələn vəzifələrin müəyyən şəkildə yerinə yetirilməsi, respublikanın mövcud informasiya cəmiyyətinə keçidinin mövcud şəkildə təmin edilməsi, mövcud İKT-nin inkişafını və daha geniş şəkildə tətbiqini müəyyən formada təmini ilə informasiya və biliklərə dayanan, rəqabətə davamlı mövcud iqtisadiyyatın yaradılması və daha da inkişaf etdirilməsinə görə zəminin formalaşdırılması, hökumət idarəetmə mexanizmlərinin müəyyən dərəcədə səmərəliliyinin yüksəldilməsi və mövcud qərarların qəbul edilməsi prosesində vətəndaşların və bir sıra sosial institutların mövcud iştirakı imkanlarının daha da genişləndirilməsi, əhalinin informasiya məhsulu və xidmətlərinə olan bir sıra tələbatının açıq formada ödənilməsidir.

2010-2012-ci ilin dövlət proqramında qarşıya qoyulan məqsədlərə çatmağa görə aşağıdakı mühüm istiqamətlər önə sürülmüşdür. Bu nəzərdə tutulan istiqamətlər aşağıdakı kimidir:

1-Milli telekommunikasiya və mövcud poçt infrastrukturunun və xidmətlərinin yüksək şəkildə inkişafı;

2-Dövlət və yerli özünüidarəetmə orqanlarında mövcud İKT-nin tətbiqi və elektron xidmətlərin daha da inkişaf etdirilməsi;

3-İnformasiya cəmiyyətinə keçməyə görə müəyyən şəraitin yaradılması;

4-Rəqabət qabiliyyətli və ixracyönümlü mövcud İKT potensialının bir qədər də gücləndirilməsi. Nəzərdə tutulan istiqamətlər çərçivəsində aşağıdakı məqsədlərə çatmaq nəzərdə tutulmuşdur:

1. respublikada yeni informasiya və mövcud kommunikasiya infrastrukturunun yüksək şəkildə inkişaf etdirilməsi, mövcud fiziki və hüquqi şəxslərin hökumət orqanlarının fəaliyyəti barəsində məlumatlara, hətta dövlət, ictimai və sahə informasiya resurslarına çıxışının daha da genişləndirilməsi, mövcud informasiya və kommunikasiya xidmətlərinin daha da yaxşılaşdırılması və onların keyfiyyətinin daha da artırılması;
2. dövlət idarəçiliyinin hər bir səviyyələrində mövcud İKT həllərinin tətbiq edilməsi, hökumət informasiya sistemləri və resurslarının müəyyən şəkildə formalaşdırılması və inkişaf etdirilməsi;
3. vahid texnoloji standartlara görə dövlət informasiya resursları və sistemlərinin inteqrasiyasının müəyyən şəkildə təmini dövlət orqanları arasında etibarlı və təhlükəsiz informasiya mübadiləsinin reallaşdırılmasına görə vahid konfidensial multiservis şəbəkəsinin daha da inkişaf etdirilməsi, mövcud təşkilati-texniki, texnoloji tədbirlərin reallaşdırılması və müvafiq olaraq mühitin formalaşdırılması;
4. hökumət orqanlarının təsvir etdiyi xidmətlərin operativliyinin və mövcud keyfiyyətinin, habelə hökumət idarəetmə mexanizmlərinin səmərəliliyinin daha da artırılmasına görə “Ehökumət” həllərinin geniş şəkildə tətbiqi, “bir pəncərə” prinsipinə görə elektron xidmətlərin təşkil edilməsi;
5. yeni inkişaf tələblərinə müvafiq şəkildə, həmin bölməyə görə normativ hüquqi bazanın daha da təkmilləşdirilməsi;
6. sahəyə görə standartlaşdırma və mövcud sertifikatlaşdırmanın beynəlxalq təcrübəyə müvafiq olaraq reallaşdırılması;
7. yeni İKT ixtisaslarına görə mütəxəssis hazırlığının müəyyən dərəcədə keyfiyyətinin daha da artırılması
8. İKT xidmət və mövcud məhsullarının istehsalının daha da inkişaf etdirilməsi və mövcud olan ixrac potensialının daha da artırılması;

9. yeni texnika və mövcud texnologiyaların tətbiq edilməsi, bölmə üzrə xidmətlərin, hətta poçt və mövcud telekommunikasiya xidmətlərinin daha da genişləndirilməsi və hazırkı keyfiyyətinin daha da yüksəldilməsi;

10. poçt şəbəkəsi köməkliyi ilə poçt-maliyyə xidmətlərinin reallaşdırılmasının inkişaf etdirilməsi;

11. e-ticarət, e-səhiyyə oxşar mütərəqqi mövcud fəaliyyət formalarının daha da inkişaf etdirilməsi;

12."rəqəmsal geriliyin" daha da azaldılmasına görə tədbirlərin reallaşdırılması;

13. informasiya cəmiyyətinin mövcud şəkildə qurulması istiqamətində vahid şəkildə elmi-texniki və innovasiya siyasətinin reallaşdırılması;

14. informasiya cəmiyyətinin qurulmasına görə hazırlanan işlərə ictimai nəzarətin təmini. “Hökumət orqanlarının mövcud elektron xidmətlər təsvir edilməsinin təşkili sahəsində bir qədər tədbir görülməsi barəsində” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin mövcud Fərmanı, Azərbaycan Respublikasının mövcud davamlı və dayanıqlı olan sosial-iqtisadi inkişafının təmini, hökumət idarəçiliyinin yeni prinsiplərə görə reallaşdırılması məqsədi ilə yaradılmışdır. Bu nəzərdə tutulan fərmana görə, müasir və çevik idarəetmənin təmini, dövlət orqanlarının fəaliyyətində mövcud olan şəffaflığın daha da artırılması və korrupsiyaya imkan verən halların aradan qaldırılmasına görə əhaliyə elektron xidmətlərin göstərilməsi mühüm şəkildə zəruridir. [3] “Hökumət orqanlarının elektron xidmətlər göstərməsinin təşkil edilməsi sahəsində bir sıra tədbirlər barəsində” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanının bəndlərinə daha da dəqiqliklə diqqət yetirsək aşağıdakıları görmək mümkündür:

1.Mərkəzi icra hakimiyyəti orqanları tərəfindən konkret sahələrə görə elektron xidmətlər təsvir edilməsi qaydalarının və bir sıra xidmət növlərinin müəyyən edilməsi Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabinetinə tapşırılmışdır;

2.Mərkəzi icra hakimiyyəti orqanları öz növbəsində də aşağıdakı tədbirləri reallaşdırılmalıdır:o Səlahiyyətlərinə müvafiq şəkildə elektron xidmətlərin təsvirinə görə rəsmi internet məlumat ehtiyatlarında xüsusi olaraq elektron

xidmət bölməsinin yaradılmalı, bunəzərdə tutulan bölmədə müvafiq olaraq xidmətlər görülməlidir.

3Azərbaycan Respublikasının Rabitə və İnformasiya Texnologiyaları adları təsvir edilməli və bu nəzərdə tutulan xidmətin təsviri üçün tələb edilən sənədlərin daha düzgün siyahısının, uyğun sənədlərin elektron forması yerləşdirilməlidir; o uyğun sənədlər haqqında informasiya əldə edilməsinə görə dövlət orqanları tərəfindən təşkil edilən elektron informasiya ehtiyatlarından yəni(informasiya bazaları, informasiya-axtarış sistemləri, mövcud reyestrlər və başqa məlumat resursları) işlədilməli; o təsvir edilən xidmətlərə görə nəzərdə tutulan rüsumların və başqa ödənişlərin real olan zaman rejimində elektron formada ödənilməsinin təmini və elektron xidmət bölməsi köməkliyi ilə aparılan əməliyyatların və fərdi informasiyaların təhlükəsizliyinin təmini məqsədi ilə mühüm olan texniki təhlükəsizlik tədbirlərinin Nazirliyi də öz növbəsində aşağıdakı bir sıra tədbirləri reallaşdırmalıdır:

1.Elektron xidmətin təkmilləşdirilməsi məqsədi ilə hökumət orqanlarının, həmçinin elektron imza xidmətindən işlədilməsi məqsədi ilə müraciət edən mövcud hüquqi və fiziki şəxsləri elektron imza ilə təmini;

2.Dövlət orqanlarının məlumat sistemləri arasında informasiya mübadiləsinin aparılmasının təmini məqsədi ilə zəruri olan tədbirləri reallaşdırılmalı;

3.hökumət orqanlarının elektron xidmətlərindən “bir pəncərə” prinsipinə görə istifadə edilməsinin təşkili məqsədilə “elektron dövlət” portalının yaradılmalıdır. [3] Başqa bir fərmanda yəni, “Dövlət orqanlarının elektron xidmətlər təsvir edilməsinin təşkili bölməsində bir sıra tədbirlər barəsində” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2011-ci il 23 may tarixli 429 nömrəli Fərmanında bir sıra dəyişiklik edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanında bir sıra mühüm əlavələr edilmişdir. Burada təsvir edilən mühüm dəyişiklik aşağıdakı kimidir: “2-1. Mərkəzi icra hakimiyyəti orqanları təsvir etdikləri bütün elektron xidmətinə görə ayrıca inzibati reqlamenti 2 ay müddətində dəqiq şəkildə müəyyən etsinlər.”.

Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin imzaladığı bir sıra strategiyalar, programlar, sərəncamlar mövcud ölkə daxilində elektron hökumətin müəyyən şəkildə inkişafına gətirib çıxarmışdır.

Elektron xidmətlərin müəyyən dərəcədə konseptual inkişafı və monitorinqi yeni yaradılmış Vətəndaşlara Xidmət və Sosial İnnovasiyalar Agentliyi tərəfindən reallaşdırılırsa, elektron xidmətlərin mövcud texniki inkişafına dəstəyi Rabitə və Yüksək Texnologiyaları Nazirliyi dailində İnformasiya Hesablama Mərkəzi reallaşdırılır. Rabitə və Yüksək Texnologiyaları Nazirliyi ilk yarandığı gündən etibarən “elektron hökumət” üzrə siyasəti müəyyən edən və texniki cəhətdən vacib icraçı qurum olmuşdur. Yuxarıda da qeyd edildiyi kimi, qurumun köməkliyi ilə ötən illər ərzində “Elektron Azərbaycan” adlı 2 dövlət proqramı reallaşdırılmışdır. 18 aprel, 2012-ci il tarixində Prezident İlham Əliyev Rabitə və İnformasiya Texnologiyaları Nazirliyi yanında Elektron Hökumət üzrə Dövlət Agentliyinin yaradılması haqqında Sərəncam imzalasa da 13 iyul, 2012-ci il tarixli fərmanı ilə bu nəzərdə tutulan sərəncamı ləğv etmiş və Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Vətəndaşlara Xidmət və Sosial İnnovasiyalar üzrə Dövlət Agentliyi (VXSİDA) yaradılmışdır. 5 sentyabr, 2012-ci il tarixli 706 nömrəli fərman ilə qurumun Əsasnaməsi təsdiqlənmiş və Əsasnamədə VXSİDA hökumət orqanlarının məlumat bazalarının qarşılıqlı inteqrasiyasını, elektron xidmətlərin təşkil edilməsi prosesinin daha da sürətləndirilməsini, bu nəzərdə tutulan sahədə idarəetmə sisteminin müəyyən şəkildə təkmilləşdirilməsini reallaşdırılan mərkəzi icra hakimiyyəti orqanı kimi təsbit olunmuşdur. Eyni vaxtda həmin fərmana görə “Elektron hökumət” portalı operatorunun rəyinə və mövcud tələbinə uyğun şəkildə portala qoşulmağa görə müəyyən olunmuş texniki tələblərə müəyyən şəkildə cavab alınmayan mövcud elektron xidmətlərlə, məlumat sistemləri və ehtiyatları ilə bağlı olan mühüm texniki tədbirlər və təkmilləşdirmələr eləmək VXSİDA-nın vacib vəzifələrinə aid edilmişdir. Bununla da , bu fərman ilə Rabitə və Yüksək Texnologiyaları Nazirliyinin elektron xidmətlər üzrə səlahiyyətləri Vətəndaşlara Xidmət və

Sosial İnnovasiyalar üzrə Dövlət Agentliyinin xeyrinə məhdudlaşmışdır. Hazırda isə VXSİDA elektron xidmətlərin təşkil edilməsinin monitorinqini aparır və elektron xidmətlərin konseptual inkişafını müəyyən istiqamətdə yönləndirir. Bu nəzərdə tutulan qurum hətta Rabitə və Yüksək Texnologiyaları Nazirliyi ilə birlikdə məlumat bazalarının qarşılıqlı inteqrasiyasının hüquqi əsaslarını hazırlayaraq Nazirlər Kabinetinə müəyyən şəkildə təqdim etmişdir. Rabitə və Yüksək Texnologiyaları Nazirliyi nəzdində olan Məlumat Hesablama Mərkəzi isə elektron hökumət portalının texniki operatoru kimi müəyyən şəkildə fəaliyyət göstərir və elektron xidmət təminatçılarna mövcud texniki dəstək göstərir.

2,2 İnzibati idarəçilik sistemində elektron hökumət infrastrukturunun əsas komponentləri.

Elektron hökumət infrastrukturunu özlüyündə daha geniş bir anlayışdır. İnsan kapitalı, geniş şəkildə zolaqlı internet şəbəkəsi, nəfərbaşına düşən bir sıra kompüter və telefon(mobil) sayından tutmuş, evdə daimi formada elektrik enerjisinə davamlı olan çıxışı da daxil olmaqla elektron dövlət infrastrukturunun müəyyən tərkib hissəsi kimi sayıla bilər. Bu nəzərdə tutulan bölmədə elektron xidmətlərin inkişafına birbaşa şəkildə təsir edən infrastruktur komponentlərin yüksək şəkildə qiymətləndirilməsi aparılmışdır. Azərbaycanda hökumət qurumları elektron xidmətlər verərək hüquqi və fiziki şəxslərdən kağız sənədlər – şəxsiyyət vəsiqəsi, sağlamlıq barəsində tibbi arayış, vətəndaş vəziyyəti aktları, fiziki və ya kommertiya hüquqi şəxslərin qeydiyyat şəhadətnamələri və VÖEN informsiyaları, eləcə də daşınmaz əmlakla bağlı olan sənədlər tələb edirlər. Vətəndaşlardan kağız sənədlərin tələbi elektron xidmətlərin yüksək şəkildə inkişafı üçün əsas maneələrdən biridir. Elə bu baxımdan, dövlət qurumlarının informsiya bazalarının inteqrasiya edilməsi xüsusi bir əhəmiyyət kəsb edir. İnformasiya bazalarının inteqrasiya edilməsi elektron xidmətlərin təsvir edilməsi zamanı kağız sənədlərə olan ehtiyacı aradan qaldıracaq, elektron müraciət də daxil olmaqla, xidmətin tam şəkildə elektron çatdırılması mümkün səviyyədə olacaqdır. İlk monitoring üçün 3 mühüm informasiya bazasının qiymətləndirilməsi prioritetləşdirilib:

1. fərdi informasiya
2. kommertiya informasiyalar
3. daşınmaz əmlakla əlaqədar informasiyalar

Monitoring aşağıdakı bir sıra suallara cavab tapmağı qarşısına hədəf qoyur:

1. Ümumilikdə fərdi, kommertiya və daşınmaz əmlakla bağlı olan elektron informasiya reyestrləri mövcuddurmu? Əgər varsa, bu 3 elektron informasiya reyestrlərində olan informasiyalar başqa dövlət qurumları ilə real zaman rejimində mübadilə edilirmi? Bu nəzərdə tutulan informasiya bazalarından başqa

dövlət qurumlarının informasiya mübadiləsini məcbur edən hüquqi çərçivə mövcuddurmu?

2. Təhlükəsiz informasiya mübadiləsi hansı infrastruktur əsasında edilir?

3. İnformasiya mübadiləsi standartları hökumət qurumları üçün əlçatandırımı?

4. Vətəndaşlar və biznesin məlumat resurslarının təhlükəsizliyini təmin edən infrastruktur mövcuddurmu?

5. Onlayn ödəmə mexanizmi varmı?

6. Birdəfəlik qeydiyyatdan keçmə funksiyası varmı?

7. Elektron identifikasiya vasitələri varmı?

E-hökumət infrastrukturunun mühüm komponentləri

- Dövlət orqanlarının vahid şəkildə şəbəkə infrastrukturu
- E-hökumət portalı
- E-hökumət şlüzü
- İnformasiya resursları və sistemlərinin hökumət reyestri
- E-imzaya görə milli infrastruktur
- E-sənəd dövriyyəsinə görə milli infrastruktur (hazırlanmaqdadır)
- E-hökumət verilənlər mərkəzi (data-center) (hazırlanmaqdadır)

N	Elektron hökumət infastruktura komponentlərinin monitorinqi	Qiymətləndirilmə üsulu	Bal
1	<p>Autentik mənbələr yəni (İnformasiya reyestrləri və sistemləri) – hökumətin fiziki və hüquqi şəxslərlə hüquqi münasibət saldığı zaman ehtiyac duyduğu informasiyalardır. Bu nəzərdə tutulan məlumatlar hökumət qurumu tərəfindən biryerdə cəmlənir və hüquqi əhəmiyyətə malik olur. Əhalinin hökumət reyestri, VÖEN, kommertiya hüquqi şəxslərin qeydiyyat şəhadətnaməsi, fərdi olan sahibkarların hökumət reyestri və s. buna misal ola bilər. Elektron qaydada olan dövlət reyestrlərinin qarşılıqlı informasiya mübadiləsi şərait yaradır ki, vətəndaşlar və şirkətlər öz şəxsi məlumatlarını bir dəfə hökumət qurumuna təqdim etsin və bu nəzərdə tutulan məlumatlar isə başqa qurumlar tərəfindən də istifadə olunsun. Vətəndaşın hər bir hökumət qurumuna ayrılıqda arayışlar təqdim etməyə ehtiyacı qalmasın, əvəzində hökumət qurumu ehtiyac duyduğu informasiyaları (fərdi, biznes) uyğun dövlət qurumunun elektron informasiya bazasından əldə edə bilsin.⁸¹</p>		0,33

1,1	Fərdi məlumatların elektron axtarış sistemi varmıdır?	Hə=1/Yox=0	1
1,2	Daşınmaz əmlak haqqında informasiyaların elektron axtarış sistemi varmıdır?	Hə=1/Yox=0	0
1,3	Kommersiya informasiyaların elektron axtarış sistemi varmıdır?	Hə=1/Yox=0	1
1,4	Elektron xidmətlərin təsvir edilməsi zamanı hökumət qurumları fərdi olan məlumatların elektron axtarış sistemindən müştərək şəkildə istifadə edirlərmi?	Hə=1/Yox=0	1
1,5	Elektron xidmətlərin təsvir edilməsi zamanı daşınmaz əmlakla əlaqədar məlumatlardan (geometrik informasiyalar, kadastr informasiyalar, ünvan məlumatları) hökumət qurumları müştərək şəkildə istifadə edirlərmi?	Hə=1/Yox=0	0
1,6	Elektron xidmətlərin təsvir edilməsi zamanı kommersiya informasiyaları dövlət qurumları tərəfindən müştərək şəkildə istifadə edilirmi?	Hə=1/Yox=0	0
1,7	Elektron xidmətlərin təsvir edilməsində dövlət orqanlarının fərdi informasiyaların elektron axtarış sisteminin işlədilməsi üçün hüquqi əsas varmı?	Hə=1/Yox=0	0
1,8	Elektron xidmətlərin təsvirində dövlət orqanlarının daşınmaz əmlakın elektron axtarış sistemindən istifadəsinə görə hüquqi əsas varmı?	Hə=1/Yox=0	0
1,9	Elektron xidmətlərin təsvir edilməsində dövlət qurumlarının kommersiya informasiya üzrə elektron informasiya axtarış sistemindən istifadəsi üçün hüquqi əsas varmı?	Hə=1/Yox=0	0
2	Elektron İdentifikasiya vasitələri		1
2,1	Hökumət vətəndaşlara mövcud elektron identifikasiya vasitələri təqdim edirmi?	Hə=1/Yox=0	1
2,2	Dövlət biznes sektoruna mövcud elektron identifikasiya vasitələri müəyyən şəkildə təqdim edirmi?	Hə=1/Yox=0	1
2,3	Vətəndaşlara görə nəzərdə tutulan elektron identifikasiya vasitəsinin mövcud elektron imza funksiyası varmı?	Hə=1/Yox=0	1
2,4	Biznes sektoruna görə nəzərdə tutulan mövcud elektron identifikasiya vasitəsinin elektron imza funksiyasına malikdirmi?	Hə=1/Yox=0	1
2,5	Elektron imzaya müəyyən şəkildə sahib olaraq vətəndaş bir neçə elektron xidmətdən mövcud şəkildə faydalana bilər?	0 %-50%-0 51%-100%-1	1
2,6	Elektron imzaya müəyyən şəkildə sahib olaraq iş adamları neçə elektron xidmətdən faydalanmağı bacarar?	0 %-50%-0 51%-100%-1	1
2,7	Neçə elektron xidmət mövcud elektron imzanı dəstəkləyir?	0 %-50%-0 51%-100%-1	1
3	Təhlükəsiz məlumat mübadilə infrastrukturunu (Edelivery) Bu nəzərdə tutulan infrastruktur təhlükəsiz formada məlumatları hökumət qurumları, biznes sektoru və vətəndaşlar arasında müəyyən şəkildə mübadilə etməyə şərait yaradır.		0,66
3,1	Mərkəzi elektron informasiya mübadiləsi infrastrukturunu varmıdır?	Hə=1/Yox=0	1
3,2	Mərkəzi elektron informasiya infrastrukturundan neçə elektron xidmət təminatçısı istifadə edir?	0 %-50%-0	1

		51%-100%-1	
3,3	Neçə elektron xidmətə görə mərkəzi electron informasiya mübadiləsi infrastrukturundan işlətmişdir?	0 %-50%-0 51%-100%-1	0
4	Birdəfəlik şəkildə olan Qeydiyyat (Single-sign on) funksiyası hökumət qurumlarının fərqli və muxtar (avtonom) məlumat sistemlərinə bir dəfə qeydiyyatdan keçməklə daxil olmaq və xaric olmaq imkanı, yəni hər bir qurumun saytına daxil olub elektron xidmətlərdən faydalanmağına görə yenidən qeydiyyatdan keçməmək, bir dəfə qeydiyyatdan keçərək fərqli informasiya sistemlərinə daxil olmaq.		1
4,1	Ölkədə fərqli dövlət qurumlarının elektron səhifələrinə və elektron xidmətlərinə daxil olmağa şərait yaratmağa single-sign on funksiyası varmı?		1
5	E-təhlükəsizlik yəni (E-safe) sistemi Sənədlərin təhlükəsiz mövcud elektron saxlanma məkanıdır. E-safe buna şərait yaradır ki, hüquqi və fiziki şəxslər elektron formada olan hüquqi sənədlərini yəni arayış, diplom və s.təhlükəsiz şəraitdə elektron məkanda müəyyən formada saxlaya bilsinlər.		1
5,1	Ölkədə vətəndaşlara mövcud e-safe yəni elektron sənədlərin təhlükəsiz formada saxlanması imkanı vətəndaşlara təqdim edilirmi?		1
5,2	Ölkədə biznes sektoruna mövcud e-safe -elektron sənədlərin təhlükəsiz saxlanması imkanı müəyyən formada təqdim edilirmi?		1
6	Əlçatan informasiya standartları yəni Open Standarts: İzah: Hökumət qurumları arasında, eləcə də hökumət-banklar və başqa hüquqi şəxslər arasında səmərəli formadaməlumat mübadiləsinin təmininə görə vahid informasiya standartları (format və protokollar) müəyyən şəkildə qəbul edilməlidir. Bu standartlar hökumət qurumlarının və maraqlı tərəflərin konsensus qərarına görə müəyyənəlməli, bu nəzərdə tutulan vahid standartlar bütün dövlət qurumları və maraqlı tərəflərə görə açıq olmalıdır; yəni, istifadə etməyə görə internetdən asanlıqla endirilə bilinsin.		0
6,1	Ölkədə əlçatan informasiya standartlarını müəyyən formada təşviq edən siyasi və hüquqi sənəd mövcuddurmu?		0
7	Elektron ödəmə sistemi yəni E-payment hökumət qurumları, biznes sektoru və vətəndaşlar arasında rəqəmsal maliyyə tranzaksiyasıdır.Fərqli ödəmə üsulları mövcuddur: kredit kart, debitdən ödəniş, internet banking və s.		1
7,1	Hökumət qurumlarının təsvir etdiyi elektron xidmətlərə görə elektron ödəmə mümkündürmü?		1
7,2	Ölkədə fərqli dövlət qurumlarına görə ümummilli səviyyədə mövcud elektron ödəmə sistemi mövcuddurmu?		1
	Elektron infrastruktur indeksi -maksimum 7 bal		7/5

Monitoring vaxtı məlum olmuşdur ki, mövcud elektron hökumət infrastrukturunun mühüm komponentlərindən olan elektron imza, elektron

ödəniş sistemi, mərkəzi elektron mübadilə infrastrukturunu və elektron təhlükəsizlik sistemin nizamlı olaraq təmin–təchiz edilib. Buna baxmayaraq, monitoring nəticəsində mövcud elektron xidmətlərin inkişafına görə aşağıdakı mühüm problemlər ortaya çıxmışdır:

1. Daşınmaz əmlak, hətta ünvan reyestri və torpaq kadastrı ilə bağlı olan informasiyaların tam şəkildə elektronlaşmaması və nəticədə bu nəzərdə tutulan məlumatların mövcud elektron xidmətlər nəzdində başqa hökumət qurumları ilə mübadiləsinin olmaması;
2. Dövlət qurumlarının bir çoxu elektron xidmət təsvir edərkən Vergilər Nazirliyinin Avtomatlaşdırılmış Vergi İdarəetmə Sistemi (AVİS) sistemində mövcud olan kommersiya hüquqi şəxslərin və fərdi sahibkarların kommersiya informasiyaların sorğu edilməməsi;
3. Dövlət qurumları arasında informasiya mübadiləsi standartları sənədinin yeni open specification standards-ın hazır olmaması;
4. Dövlət qurumlarının mərkəzi elektron mübadilə infrastrukturunun yeni elektron hökumət şlüzu imkanlarından informasiya mübadiləsi vaxtı yetərincə işlədə bilməməsi.

Elektron hökumət infrastrukturuna görə dövlət qurumları aşağıdakılardır:

1. Elektron xidmət göstərərəkən hökumət qurumlarından və vətəndaşlardan kağız əsaslı şəxsiyyət vəsiqəsi, VÖEN, kommersiya hüquqi şəxsin və fərdi sahibkarların qeydiyyat şəhadətnaməsini tələb etməməli və bunun üçün Daxili İşlər Nazirliyinin İAMAS, Vergilər Nazirliyinin AVİS (Avtomatlaşdırılmış Vergi İdarəetmə Sistemi) sistemində müəyyən formada müraciət etməlidirlər.
2. Elektron xidmətə görə rüsum ödənişi tələb edilərsə Hökumət Ödəniş Portalı (apus.az) istifadə etməlidir.
3. Elektron imzalı sənədlər və ərizə formaları müəyyən şəkildə qəbul etməlidir
4. Elektron xidmətlərini ən az üçüncü səviyyə-elektron müraciət mərhələsinə qədər elektronlaşdırmalıdır.

5. Əgər hansısa elektron xidmətin təsvir edilməsi bir qurumdan asılıdırsa, onda xidməti tam şəkildə avtomatlaşdırmalıdır.

6. Hər bir xidmətləri mövcud elektron hökumət portalına inteqrasiya etməlidirlər.

Azərbayacanda elektron hökumət quruculuğu nəzdində elektron hökumət infrastrukturunun mühüm komponentləri, eləcə də daxili informasiya mübadiləsi quruluşu yaradılmışdır və hökumət qurumlarının informasiya sistemlərinin bu infrastruktura inteqrasiyası reallaşdırılmaqdadır. Ancaq hələ ki, bu nəzərdə tutulan informasiya sistemlərinin öz aralarında informasiya mübadiləsi imkanları çox məhduddur. Elə buna görə də ,bu amil elektron xidmətlərin keyfiyyətinin daha da artmasına və xidmət istifadəçilərinin sayının daha da çoxalmasına ən əsas maneədir.

2,3 İnzibati idarəçilik sistemində elektron hökumətin əsas üstünlükləri.

Layihənin əsas üstünlükləri aşağıdakılardan ibarətdir.

1. Hökumət üçün

- Yeni texnologiyaların geniş şəkildə tətbiq olunmasıyla hökumət orqanlarının mövcud fəaliyyətinin səmərəliliyinin daha da yüksəldilməsi.
- Büdcə vəsaitlərinə daha da qənaət edilməsi, hökumət xidmətlərinin təsvir edilməsi vaxtı və xərclərinin daha da minimumlaşdırılması.
- Dövlət orqanlarının vahid informasiya fəzasının yüksək şəkildə formalaşması və təhlükəsizliyinin müəyyən formada təmin olunması
- Daha şəffaf, nəzarəti mümkün olan hökumət idarəetməsinin və yerli özünüidarəetmənin müəyyən şəkildə bərqərar olması

2. Vətəndaşlar üçün

- Vətəndaşların hökumət idarəçiliyində fəal formada iştirak etməsi

Vətəndaşların hökumət orqanları ilə təmaslarının daha da sadələşdirilməsi, daha münasib və çevik şəkildə reallaşdırılması.

- İnformasiya tələbatının daha dolğun şəkildə ödənilməsində mövcud rahatlıq
- Məhdud şəkildə imkanı olan insanların hökumət xidmətlərinə mövcud çıxış imkanı əldə etməsi

3. Biznes sektoru üçün

- Dövlət orqanları ilə səmərəli şəkildə və operativ formada əlaqə yaradılması və xərclərin minimumlaşdırılması.
- İqtisadi aktivliyin, mövcud rəqabət qabiliyyətinin və xarici bazarlara çıxış imkanlarının daha da artması

Ölkəmizdə “Elektron hökumət”in formalaşdırılması mövcud formada olan beynəlxalq təcrübəyə dayanır və Azərbaycan Respublikasının Prezidenti tərəfindən “Azərbaycan Respublikasında mövcud rabitə və informasiya texnologiyalarının yüksək şəkildə inkişafına görə 2010-2012-ci vaxt ərzində

Dövlət Proqramının yeni Elektron Azərbaycanın” təsdiq edilməsi barəsində Sərəncamı, “Hökumət orqanlarının elektron xidmətlər təsvir edilməsinin təşkili bölməsində bir sıra tədbirlər barəsində” 23.05.2011. tarixli Fərmanı və başqa normativ hüquqi aktlar bu bölmədə fəaliyyətinə görə hüquqi baza yaratmışdır.

Azərbaycan Respublikasının ərazisində olan hər bir vətəndaşa, hüquqi şəxslərə, xarici vətəndaşlara və vətəndaşlığı olmayan şəxslərə mövcud elektron xidmətlərin təsvir edilməsi məqsədilə müəyyən formada www.e-gov.az Elektron Hökumət Portalı qurulub və 2012-ci ilin IV ayından istifadəyə buraxılmışdır. Qurulan ən yeni imkanların mühüm məqsədi hökumət qulluqçuları və vətəndaşlar arasında olan “məsafəni” ən yüksək dərəcədə azaltmaq, bu nəzərdə tutulan əlaqələri daha da asanlaşdırmaq və şəffaflığı yüksək formada təmin-təchiz etməkdən ibarətdir. Bu məqsədə nail olmağa görə dövlət orqanları tərəfindən elektron xidmətlərin geniş şəkildə tətbiqi, bunların sayının və keyfiyyətinin daha da yüksəldilməsi, vətəndaşların xidmətlərdən razılığı mühüm amillərdəndir. Beynəlxalq təcrübəyə söykənərək, vətəndaşların hökumət orqanları ilə təmaslarının daha da rahat və münasib formada təşkilinə görə dövlət orqanlarının təsvir etdiyi elektron xidmətlərin vahid məkanda www.e-gov.az portalında birləşmişdir. “Bir pəncərə” prinsipi əsasında yaradılmış portalın köməkliyi ilə hər bir istifadəçi hökumət qurumları tərəfindən təqdim olunan mövcud e-xidmətlərdən yararlanı bilər.

Hər bir hökumət qurumu tərəfindən İnternet şəbəkəsinin köməkliyi ilə öz saytları köməkliyi ilə vətəndaşlara fərqli e-xidmətlər təklif olunur və bu xidmətlərin bir portal vasitəsilə vətəndaşlara təqdimi aşağıda sadalanan məsələlər üçün aktualdır:

1.Portala daxil olmağa görə vahid identifikasiya vasitələrindən müəyyən formada istifadə edilir. Beləliklə, portalın köməkliyi ilə fərqli dövlət qurumlarının e-xidmətləri “bir pəncərə” prinsipi əsasında cəm bir halda birləşmiş şəkildə təqdimi üçün, istifadəçilərin zaman itkisini ən aşağı səviyyəyə endirir.

2. Bir sorğu əsasında fərqli sayda məlumat sistemlərinə dail olaraq fərqli arayışların əldə edilməsi mümkündür. Yaradılan qurumların saytlardan fərqli olaraq, bir sıra hallarda işlədənin sualına cavab bir sıra qurum tərəfindən təqdim olunan informasiyalar əsasında formalaşdıqdan dərhal sonra ümumi şəkildə e-xidmət formasında vətəndaşa təqdim edilir.

3. Portalda istənilən səviyyədə sorğu edilməsi və cavablandırılması portal tərəfindən yüksək formada arxivləşdirilir. Mövcud saytlarda bir sıra vətəndaş birbaşa olaraq maraqlı yönə müraciət edir. Cavablandırmada isə subyektiv şəkildə olan faktorlardan sığorta edilmə yoxdur. Portal hökumət qurumu və vətəndaş arasında, axırıncının hüquqlarını müdafiə edən vasitəçi qismində çıxış edir. Mübahisəli durum yarandıqda isə portalın arxivi məhkəmədə müəyyən bir sübut kimi işlədilə bilər. Həmin vaxtda Portalın qeydiyyat sistemi dövlətin nəzarət-edici orqanlarına bir sıra müraciətlərə baxılması qurğusunu yaratmağa müəyyən formada kömək edir.

4. İnformasiya mübadiləsində vahid təhlükəsizlik sistemə malik olması. İşlədilən arxitektura fərqli hökumət orqanlarının informasiya resurslarına sanksiyalaşdırılmamış daxil olmanın önünü müəyyən şəkildə alır.

5. Vahid dizayn və tərtibat formaları, vahid istifadə şəkli tətbiq olunur. Vətəndaşların marağını artıran informasiyalar hökumət qurumlarının saytlarında müxtəlif şəkildə və məzmununda təqdim edildiyi halda, mövcud "Elektron hökumət" portalında hər bir e-xidmət standart dizayn və vahid istifadə etmə qaydalarına görə təqdim edilir.

6. Müxtəlif növlü arayışların, sənədlərin hazırlanmasına görə fərqli qurumlar tərəfindən vətəndaşların fərdi informasiyalarına müraciət olunur. Bu nəzərdə tutulan xidmətlər də loglaşdırılacaq. Nəticədə isə vətəndaş onun barəsində hər hansı informasiyaya qurum tərəfindən hansı məqsədlə baxıldığını təhlil edə biləcəkdir. Sakinin bu vəziyyətə aydınlıq gətirməsinə görə uyğun quruma sorğu etmə imkanını da olacaqdır.

7. Təqdim olunan informasiyaların səhıhliyi və təsdiqi. Fərqli informasiya resursları arasında informasiya mübadiləsi bütün qurumlar tərəfindən elektron imza ilə möhürlənir. Ayrıncı məlumat e-gov.az köməkliyi ilə çatdırıldığından Elektron Hökumət Portalı informasiyaların dəyişdirilmədiyinə müəyyən sürətdə zəmanət verir.

Ümumilikdə, portalın köməkliyi ilə istifadəçilərə hökumət qurumları tərəfindən təqdim olunan mövcud elektron xidmətlərin standart dizaynla təqdimi, optimallaşdırılması, yerinə yetirilmə proseduralarının daha da sadələşdirilməsi, istifadətmə qaydalarının mövcud şəkildə ümumiləşdirilməsi, keyfiyyətinin daha da yüksəldilməsi və əldə edilən informasiyaların həqiqiliyi, tamlığı, etibarlığı, sərbəst əldə olunmasının təmini vacib şərtlərdəndir.

Qeyd edilən portalın köməkliyi ilə dövlət orqanları tərəfindən elektron xidmətlərin təklif edilməsi məqsədilə Nazirlər Kabineti tərəfindən fərqli hökumət orqanlarını əhatə edən 417 sayda mövcud elektron xidmətlər təsdiq olunmuşdur.

Rabitə və Yüksək Texnologiyaları Nazirliyinin mövcud olan Məlumat Hesablama Mərkəzi tərəfindən noyabr 2012-ci il tarixindən etibarən elektron hökumətin formalaşması və daha da inkişafı, habelə ölkəmizdə adı qeyd edilən portalın köməkliyi ilə elektron xidmətlərdən istifadəsini əhatə edən aylıq büllitenlər nəşr olunur. Həmin büllitenlərdəki statistik rəqəmlərə görə 2013-cü ilin dekabr ayına kimi Nazirlər Kabineti tərəfindən təsdiqlənən 417 sayda elektron xidmətlərdən hökumət orqanları tərəfindən yalnız 207-ı portalda yerləşdirilmişdir. Ancaq bir faktı qeyd etmək lazımdır ki, 2012-ci ilin noyabr ayında portalda yerləşdirilmiş elektron xidmətlərin sayı 126 ya qədər olmuşdur. Bu nəzərdə tutulan artıma baxmayaraq yenə də portalda yerləşdirilmiş xidmətlər mövcud şəkildə təsdiq olunmuş xidmətlərin 49.6%-ni təşkil edir və bu da arzuolunan rəqəm deyildir. 2012-ci ilin noyabr ayında elektron xidmətləri işlədənlərin sayı 7957 olduğu halda 2013-cü ilin noyabr ayında daha da artaraq 71365 olmuşdur ki, bu da portalın köməkliyi ilə ölkəmizdə elektron

xidmətlərdən istifadənin daha da artdığını və bu bölmənin böyük əhəmiyyət daşıdığını aydın formada göstərir.

Elektron xidmətlərin mövcud konseptual inkişafı və monitorinqi yeni yaradılmış Vətəndaşlara Xidmət və Sosial İnnovasiyalar Agentliyi tərəfindən reallaşdırılsa da, elektron xidmətlərin texniki inkişafına dəstəyi Rabitə və Yüksək Texnologiyaları Nazirliyinin nəzdində Məlumat Hesablama Mərkəzi reallaşdırır. Rabitə və Yüksək Texnologiyaları Nazirliyi yarandığı ilk gündən “elektron hökumət”ə görə siyasəti müəyyənləşdirən və texniki cəhətdən mühüm icraçı qurum olmuşdur. Yuxarıda da qeyd edildiyi kimi, qurum tərəfindən ötən illər ərzində “Elektron Azərbaycan” adlı 2 dövlət proqramı reallaşdırılmışdır. 18.04. 2012-ci il tarixində Prezidentimiz İlham Əliyev Rabitə və İnformasiya Texnologiyaları Nazirliyi yanında Elektron Hökumət üzrə Dövlət Agentliyinin yaradılması haqqında Sərəncam imzalasa da , 13 iyul, 2012-ci il tarixli fərmanı ilə bu mövcud olan sərəncamı xitam etmiş və Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Vətəndaşlara Xidmət və Sosial İnnovasiyalar üzrə Dövlət Agentliyi (VXSİDA) yaradılmışdır. 05.09.2012-ci il tarixli 706 nömrəli fərman ilə qurumun Əsasnaməsi müəyyən şəkildə təsdiqlənmiş və Əsasnamədə VXSİDA hökumət orqanlarının informasiya bazalarının qarşılıqlı inteqrasiyasını, elektron xidmətlərin təşkil edilməsi prosesinin daha da sürətləndirilməsini, bu nəzərdə tutulan bölmədə idarəetmə sisteminin daha da təkmilləşdirilməsini reallaşdırılan mərkəzi icra hakimiyyəti orqanı kimi təsbit olunmuşdur. Eyni vaxtda həmin fərmana görə “Elektron hökumət” portalının mövcud olan operatorunun rəyinə və tələbinə müvafiq olaraq portala qoşulmağa görə müəyyən edilmiş texniki tələblərə cavab almayan elektron xidmətlərlə, informasiya sistemləri və ehtiyatları ilə əlaqədar olan mühüm texniki tədbirlər və təkmilləşdirmələr etmək VXSİDA-nın mühüm vəzifələrinə aid edilmişdir. Bununla da , bu mövcud fərman ilə Rabitə və Yüksək Texnologiyaları Nazirliyinin elektron xidmətlərə görə səlahiyyətləri VXSİDA-nın xeyrinə məhdudlaşmışdır. Hazırda VXSİDA elektron xidmətlərin təşkil edilməsinin

monitorinqini aparır və elektron xidmətlərin konseptual inkişafını mövcud şəkildə istiqamətləndirir. Bu nəzərdə tutulan qurum hətta Rabitə və Yüksək Texnologiyaları Nazirliyi ilə birlikdə informasiya bazalarının qarşılıqlı inteqrasiyasının mövcud hüquqi əsaslarını müəyyən formada hazırlayaraq Nazirlər Kabinetinə təqdim etmişdir. Rabitə və Yüksək Texnologiyaları Nazirliyi nəzdində olan Məlumat Hesablama Mərkəzi isə elektron hökumət portalının texniki operatoruna oxşar fəaliyyət göstərir və elektron xidmət təminatçılarna mövcud texniki dəstək göstərir.

17 oktyabr 2012-ci ildə Azərbaycan Respublikasının Nazirlər kabinetinin 235 nömrəli qərarı üçün Elektron xidmət növlərinin siyahısı işlənilib hazırlanmışdır. Bu nəzərdə tutulan siyahıda aşağıda təsviri olan 40 hökumət orqanlarının 400-ə kimi elektron xidmətləri yer almışdır: Bu elektron xidmətlər aşağıdakılardan ibarətdir və bu xidmətlərdən istifadə edilməsi böyük üstünlüyə malikdir.

1.Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyi.

- Məcburi şəkildə dövlət sosial sığortasına görə hesabatların təqdim edilməsi.
- Sığorta olunanın ölümünə aid informasiyanın onlayn şəkildə qəbulu.
- Ailə-kəndli təsərrüfatının mövcud şəkildə onlayn uçota qəbul olunması.
- Dəfnə görə müavinətin ödənilməsi ilə bağlı olan sorğunun və sənədlərin qəbul edilməsi.
- Dövlət sosial sığorta şəhadətnaməsinə müəyyən formada dəyişiklik edilməsi və ya dublikatının verilməsi üzrə müraciətin qəbul edilməsi.
- Əmək müqaviləsi bildirişləri barəsində informasiyaların işçilər tərəfindən əldə edilməsi
- Əmək müqaviləsi bildirişlərinin mövcud şəkildə qeydiyyatına alınması və bu məsələ haqqında işə götürənə informasiyaların verilməsi
- Əmək qabiliyyətinin müvəqqəti şəkildə itirilməsi üçün müavinətlə

əlaqədar olan haqq-hesab formalı cədvəlinin təqdimi.

- Hamiləlik və doğum üçün müavinətlə əlaqədar olan haqq – hesab cədvəlinin təqdim edilməsi.
- İş yerinə aid arayış
- İşsizlik müavinəti məbləğinin müəyyən formada hesablanması kalkulyatoru.
- İstehsalatda olan bədbəxt bir hadisə haqqında dövlət strukturuna informasiyaların verilməsi.
- Kənd təsərrüfatına faydalı olan torpaq sahəsinə məxsus şəxsin onlayn şəkildə uçota alınması.
- Məcburi hökumət sosial sığorta vəsaitlərinin onlayn şəkildə ödənilməsi.
- Pensiya kalkulyatoru.
- Pensiya təyinatı və pensiya növünün müəyyən formada dəyişdirilməsinə görə müraciətin və sənədlərin qəbul edilməsi.
- Pensiyaçılara informasiyaların verilməsi.
- Sığortaedənin uçot nömrəsinin müəyyən formada öyrənilməsi.
- Sığortaedənin yeni fiziki şəsin onlayn şəkildə uçota alınması.
- Sığortaedənin yeni hüquqi şəsin onlayn şəkildə uçota alınması.YDİ
- Sığortaolunanın onlayn şəkildə uçota alınması.
- Sığortaolunarlara informasiyaların verilməsi.
- Sosial müavinətlərin və təqaüdlərin müəyyən formada hesablanmasına görə sosial kalkulyator.
- Tibbi – sosial Ekspert Komissiyaları tərəfindən keçirilmiş müayinə haqqında informasiyanın verilməsi.
- Tibbi - Sosial Ekspert Komissiyasında axırıncı müayinəyə görə informasiyaların verilməsi.
- Ünvanlı sosial yardımla əlaqədar olan müraciətin edilməsi.
- Uşağın anadan olması üçün müavinətlə əlaqədar olan haqq-hesab

cədvəlinin təqdimi.

- Uşağın üç yaşı olana qədər ona qulluq etmək üçün müavinətlə əlaqədar haqq- hesab cədvəlinin təqdimi.

Nəqliyyat ,Rabitə və Yüksək texnologiyalar Nazirliyi

- E-gov təlimlərinə görə elektron qeydiyyat.
- Elektron imzayla imzalanmış sənədlərin yoxlanılması.
- Poçt ünvanları yeni interaktiv xəritə
- POÇTAP yeni itirilmiş sənədlərin axtarılması.
- ADSL internet xidmətinə birləşmə və ya imtina.
- AzDataCom internet xidmətinə qoşulmağına görə sifariş.
- Bir sıra fəaliyyət növləri üçün lisenziya verilməsi.
- Cari ay müddətində aparılmış şəhərlərarası və beynəlxalq danışıqlara görə informasiya.
- CDMA şəbəkəsinə birləşmə.
- E-Gov mobil identifikasiya vasitəsi.
- Elektron sifarişlərin icra edilməsi haqqında informasiya.
- Keçmiş aylar müddətində aparılmış şəhərlərarası və beynəlxalq danışıqlara görə borc,FİN -ə görə.
- İdarələrə görə ətraflı şəkildə məlumat.
- İxrac nəzarətinə düşən mallar yeni İşlər, idmətlər, əqli fəaliyyətin nəticələrinə görə icazə verilməsi üçün sorğunun və sənədlərin qəbul edilməsi
- Klassifikatora görə idarələrin axtarış edilməsi.
- Küçə adı üçün küçənin kodunun ,poçt indekslərinin və aidiyyəti rayonun tapılması.
- Lokal yeni şəhər (rayon)daxili çıxış danışıqlarının müəyyən şəkildə açıqlaması.
- Mobil autentifikasiya sertifikatını almağa görə müraciətin edilməsi.

- Mobil cihazların IMEI kodunun yüksək şəkildə yolanılması.
- Mobil cihazların qeydiyyatdan açıq-aydın keçirilməsi.
- Mobil nömrə daşınması idməti köməkliyi ilə başqa şəbəkəyə köçürülmüş nömrələr haqqında informasiyaların verilməsi.
- Mülki dövriyyənin istifadəçilərinə aid ola bilən və dövriyyədə olmasına icazəyə görə yol verilən mövcud əşyaların dövriyyəsinə görə icazə verilməsi məqsədiylə sorğunun və sənədlərin qəbul edilməsi.
- Nömrə resurslarının ayrılması üçün sorğunun və sənədlərin qəbul edilməsi.
- Poçt göndərişlərinin müəyyən formada izlənilməsi.
- Poçt indeksi üçün küçələrin atarışı.
- Rabitə və kommunal idmət haqlarının internetin köməkliyi ilə ödənilməsi.
- Radiorabitə vasitələrinin qeydiyyatına görə sorğunun və sənədlərin qəbul edilməsi.
- Telefon yeni Şəhərlərarası danışıqlara görə ödənilmiş qəbzlər
- Telefon yeni Şəhərlərarası danışıqlara görə ödənişlərin siyahısı.
- Telefon nömrəsinə görə axtarış.
- Telefon nömrəsinin dəyişdirilməsi.
- Telefona görə ətraflı məlumat.
- Telefonun bir addan digər adə keçirilməsi.
- Telefonun servislərə birləşməsi
- Telefonun müəyyən formada təhvil verilməsi.
- Telekommunikasiya vasitələri mexanizmlərinə müvafiqlik sertifikatının müəyyən formada verilməsi.
- Təsisçi və ya redaksiyasının birdəfəmlik məkanı Azərbaycan Respublikasından kənarə olan xarici dövri mətbu nəşrlərin Respublikamızda yayılmasına xüsusi razılıq verilməsi üçün sorğunun

və bir sıra sənədlərin qəbul edilməsi

- Vətəndaşlara görə elektron imza sertifikatları sifarişi.
- Yeni telefonun çəkilməsi.

Mərkəzi Seçki Komissiyası

- Ad ,soyad və ata adına görə dairə və məntəqələrinin axtarılması.
- Dairə və məntəqə ünvanlarının axtarışı.
- Dairə və məntəqələrinin xəritəyə görə axtarışı.
- Onlayn müraciət sistemi.
- Seçici fəallığı.
- Seçici siyahısına görə informasiyaların daxil edilməsi.
- Seçici ünvanını üçün dairə və məntəqənin axtarış sistemi.

Vergilər Nazirliyi

- Asan imza işlədənin İD-sinin müəyyən formada dəyişdirilməsi.
- Bəyannamələrin mövcud vergi orqanları tərəfindən müəyyən şəkildə hazırlanması və təsdiqinə görə vergi ödəyicilərinə göndərilməsi.
- Çağrı Mərkəzi köməkliyi ilə Sadələşdirilmiş verginin bəyannaməsinin təqdimi.
- Fiziki şəsin vergi uçotundan müəyyən şəkildə çıxarılması.
- Gəlir və ya mənfəət vergisinin mövcud hesabatının müəyyən formada verilməsi zamanının uzadılması haqqında ərizələrin qəbul edilməsi.
- Hazır sənəd haqqında informasiyaların verilməsi.
- Vergi bəyannamələrinin (sadələşdirilmiş vergi bəyannaməsi xaric),hesabat və vergi öhdəliyinin yaranması barəsində arayışların vergi orqanına onlayn şəkildə təqdim edilməsi.
- Vergi partnyorluğu Sazişinin bağlanılmasına görə ərizələrin qəbul edilməsi.
- Azərbaycan Respublikasında mövcud kommertiya hüquqi şəxslərin hökumət qeydiyyatı barəsində informasiyaların dərc edildiyi mətbu nəşrdə

kommersiya hüquqi şəxsin ləğvi ,kreditorların tələblərinin bildirilməsi qaydası və zamanə barəsində ilk informasiyaların dərci ilə əlaqədar olan müraciətlərin qəbul edilməsi və dərcolunan faktını təsdiqləyən sənədin verilməsi.

- Banklarda mövcud hesabların açılması,şəhadətnamə dublikatının verilməsi.
- Büdcə rekvizitləri haqqında informasiyaların verilməsi.
- Çağrı mərkəzində qeyri-iş vaxtında zəng etmiş şəxsin sonradan canlı rejimdə münasibət qurulması haqqında müraciətin qəbul edilməsi.
- Çağrı mərkəzində SMS-in köməkliyi ilə daxil olmuş sorğuların SMS ilə cavablandırılması.
- Çağrı Mərkəzində vergi növləri haqqında informasiyaların verilməsi.
- Çağrı Mərkəzində mövcud qanunvericiliyi və electron idmətlərin tətbiq edilməsi ilə əlaqədar olan sualların cavablandırılması.
- Çağrı mərkəzində vergidən yayınma anları və vergi orqanlarının vəzifəli şəslərinin hərəkəti haqqında sorğuların qəbul edilməsi.
- Cari vergi ödəmələrinin hesablanması barəsində Arayış.
- ƏDV məqsədlərinə görə onlayn qeydiyyat.
- ƏDV məqsədlərinə görə qeydiyyatın onlayn şəkildə ləğv edilməsi.
- ƏDV ödəyiciləri haqqında informasiyaların verilməsi.
- Elektron bəyannamələrin qəbul edilməsi.
- Elektron vergi hesab fakturasının qəbul edilməsi.
- Fiziki şəsin mövcud fəaliyyətinin onlayn şəkildə bərpa olunması.
- Fiziki şəsin mövcud fəaliyyətinin onlayn şəkildə dayandırılması.
- Fiziki şəxsin uçot informasiyalarının onlayn formada dəyişdirilməsi.
- Fiziki şəslərin mövcud vergi uçotuna alınması.
- Fiziki və hüquqi şəxslərlə müəyyən şəkilli sual-cavab.
- Hüquqi şəxsin fəaliyyətinin onlayn formada bərpası.

- Hüquqi şəxsin fəaliyyətinin onlayn formada dayandırılması.
- Hüquqi şəxsin filialının ,nümayəndəliyinin fəaliyyətinin onlayn şəkildə bərpası.
- Hüquqi şəxsin filialının ,nümayəndəliyinin fəaliyyətinin onlayn formada dayandırılması.
- Hüquqi şəxsin filialının ,nümayəndəliyinin uçot informasiyalarının onlayn formada dəyişdirilməsi.
- Hüquqi şəxsin uçot informasiyalarının onlayn formada dəyişdirilməsi.
- İstehsal fəaliyyəti ilə məşğul olan vergi ödəyiciləri haqqında informasiyaların verilməsi.
- Kommersiya hüquqi şəxsin adının unikallığının müəyyən formada yoxlanılması.
- Kommersiya hüquqi şəxslərin onlayn şəkildə qeydiyyatı.
- Kommersiya qurumlarının mövcud dövlət reyestri informasiyaların verilməsi.
- Nəzarət-kassa aparatının onlayn şəkildə qeydiyyatı və qeydiyyatdan çıxarılması.
- POS-terminalının onlayn qeydiyyatdan çıxarılması.
- Sadələşdirilmiş vergi bəyannaməsinin mövcud vergi orqanına onlayn şəkildə təqdim edilməsi.
- Satınalmalara görə informasiyaların onlayn formada təqdim edilməsi.
- Şəxsi hesab və rəqəsdən mövcud çıxarışın müəyyən formada verilməsinə görə müraciətin qəbul edilməsi.
- Üzləşmə aktlarının verilməsinə görə informasiyaların qəbul edilməsi.
- Vahid deposit hesabı köməkliyi ilə ƏDV üzrə electron ödənişlərin və əvəzləşmələrin aparılması.
- Vergi Apellyasiya Şurasına sorğunun onlayn formada təqdimi.
- Vergi borcu haqqında arayışın verilməsinə görə sorğunun qəbul edilməsi.

- Vergi borcu haqqında informasiyaların verilməsi.
- Vergi kalkulyatoru.
- Vergi ödəyicisinin filialının və nümayəndiliyinin onlayn formada qeydiyyatı.
- Vergi ödəyicisinin filialının və onlayn nümayəndiliyinin onlayn formada qeydiyyatdan çıxarılması.
- Vergi ödəyicisinin mövcud təsərrüfat subyektinin (obyektinin)fəaliyyətinin onlayn formada bərpası.
- Vergi ödəyicisinin mövcud təsərrüfat subyektinin (obyektinin)fəaliyyətinin onlayn formada dayandırılması.
- Vergi ödəyicisinin mövcud təsərrüfat subyektinin (obyektinin)onlayn formada qeydiyyatdan çıxarılması.
- Vergi ödəyicisinin mövcud təsərrüfat subyektinin (obyektinin)onlayn şəkildə qeydiyyatı.
- Vergi ödəyicisinin mövcud təsərrüfat subyektinin,obyektinin uçot informasiyalarının onlayn şəkildə dəyişdirilməsi.
- Vergi orqanı əməkdaşlarının müəyyən şəkildə fəaliyyətində korrupsiya və başqa hüquqpozma halları haqqında informasiyaların onlayn şəkildə verilməsi.
- Vergi orqanı əməkdaşlarının qeyri-etik davranışı haqqında informasiyaların onlayn şəkildə verilməsi.
- Vergi orqanlarına mövcud olan xidmətə qəbul üçün sorğunun və sənədlərin qəbul edilməsi.
- Vergi orqanlarında vacant vəzifələrə görə qeydə yazılmış namizədlər haqqında statistik informasiyaların verilməsi.
- Vergi uçotuna alınmış vergi ödəyiciləri haqqında informasiyaların verilməsi.
- Vergi və başqa büdcə daxilolmalarının internetin köməklili ilə

ödənilməsi.

- Vergilər nazirinə onlayn şəkildə müraciət.
- Vergilə Nazirliyinə göndərilmiş sorğuların və məktublarnın icrasının müraciət edenlər tərəfindən onlayn şəkildə izlənilməsi.
- Vətəndaşların video qəbulu.

Dövlət Gömrük Komitəsi

- Elektron Gömrük Bəyannaməsi barəsində informasiyaların əldə edilməsi.
- Mallar barəsində gömrük sərhəd buraxılış məntəqələrində qeydə alınan informasiyaların verilməsi.
- Malların və nəqliyyat vasitələrinin gömrük rəsmiləşdirilməsinə görə elektron gömrük bəyannaməsinin qəbul edilməsi, gömrük rəsmiləşdirilməsi və rəsmiləşdirilmə halının onlayn formada monitorinqi.
- Fiziki şəxslər tərəfindən Azərbaycan Respublikasının gömrük sərhədindən keçən mövcud malların və nəqliyyat vasitələrinin bəyan edilməsinə görə elektron Sərnişin Bəyannaməsinin qəbul edilməsi.
- Gömrük əməliyyatları və ya gömrük proseduruyla əlaqədar ödəniləcək gömrük ödənişlərinin reallaşdırılması.
- Gömrük ödənişlərinin ödəyicisinin bərabərləşdirmə nömrəsinin alınması.
- Malın adı üçün malların təsvirinin atarış sistemi.
- Malların nomenklaturası əşya və nəqliyyat vasitələrinə tətbiq olunan uyğun olan gömrük ödənişləri haqqında informasiyaların verilməsi.
- Nəqliyyatın idxalına görə gömrük rüsumlarının hesablanması.
- Rəsmiləşdirməyə görə tələb olunan mövcud sənədlərin sürətləri.
- Xarici iqtisadi fəaliyyət iştirakçlarına reallaşdırdıqları idxal-ixrac əməliyyatları haqqında statistik informasiyaların verilməsi.

Daxili İşlər Nazirliyi

- FİN üçün fərdi informasiyaların atarışı.
- Rüsum və cərimələrin ödənişi.

- Yol hərəkəti qaydalarının pozuntusu ilə bağlı olaraq tətbiq edilən cərimələr və cərimə balları haqqında informasiyalar.

Təhsil Nazirliyi

- 2007-2015- ci illərdə Azərbaycan Gənclərinin arici Ölkələrdə Təhsilinə görə Dövlət Proqrama görə elektron ərizə.
- İlk peşə-ixtisas təhsili müəssisələrinə qəbula görə sorğunun və sənədlərin qəbul edilməsi.
- Təhsil sənədlərinin həqiqiliyinin onlayn formada yoxlanılması.
- Ümumtəhsil məktəblilərinin təhsil aldıkları məkan barəsində elektron formada arayış.
- Ümumtəhsil məktəblərində işləyən mövcud pedaqoji və texniki heyətin iş yeri barəsində elektron arayış.
- Xarici diplomların müəyyən formada tanınması və bərabərliyinin müəyyən edilməsi.
- Xarici diplomların tanınması və ekvivalentliyinin müəyyən edilməsi.

Ədliyyə Nazirliyi

- Borcun, icra ödənişinin, icra hərəkətləriylə əlaqədar xərclərin internetin köməkliyi ilə ödəniş edilməsi.
- Dövlət notariat arxivindən mövcud notariat hərəkətləri haqqında informasiyaların və onlarla əlaqədar olan sənədlərin sürətlərin verilməsi.
- Mülki dövriyyə nəticəsində olan hüquqi hadisələrdən doğan müasir hüquq və vəzifələr haqqında fiziki və hüquqi şəxslərə məlumat verilməsi.
- Qeyri-kommersiya hüquqi şəxsin ləğv edilməsi və mövcud kreditorların tələblərinin müəyyən formada bildirilməsi qaydası və zamanı haqqında ilk informasiyaların dərc olunması barəsində.
- Vərəsəlik işlərinin müəyyən şəkildə açılıb-açılmaması haqqında informasiyaların verilməsi.
- Vətəndaşlıq vəziyyəti aktlarının hökumət qeydiyyatına aid yenidən

şəhadətnamələrin və arayışların verilməsi.

- Atalığı müəyyən etməyə görə elektron müraciət.
- Azərbaycan adları haqqında informasiyaların verilməsi.
- Azərbaycan Respublikasının vətəndaşlarına hətta Azərbaycan Respublikasında birdəfəmlik yaşayan əcnəbi şəxslər və vətəndaşlığı olmayan şəxslərə fərdi identifikasiya nömrəsi haqqında informasiyaların verilməsi.
- Borclunun ölkəmizdən getmək haqqında hüququnun müvəqqəti qaydada məhdudlaşdırılması haqqında informasiyaların verilməsi.
- Doğumun qeydiyyatına görə electron müraciət.
- Doğumun qeydiyyatına görə electron müraciət.
- Ədliyyə Nazirliyinə müəyyən formada electron müraciət.
- Ədliyyə orqanları və notariusların mövcud formada qəbuluna dail olmaq üçün yazılış.
- İcra qurumları və qurumlar tərəfindən müəyyən qaydada hərraca çıxan əmlaklar, həm də dəyəri 5000 manatdan yüksək olmayan daşınar əmlakın satışına görə ticarət şəbəkələri barəsində informasiyaların verilməsi.
- Mətbu nəşrlərin uçotuna görə sorğunun və sənədlərin qəbul edilməsi.
- Nikah qeydiyyatına görə electron müraciət.
- Nikahın pozulması üçün edilmiş electron müraciət.
- Notariat kontorları və notariat hərəkətlərinin müəyyən formada aparılması haqqında informasiyaların verilməsi.
- Ölüm barəsində mövcud aktın alınmasına görə electron müraciət.
- Övladlığa götürməyə görə electron müraciət.
- Qeydiyyat orqanları və vətəndaşlıq vəziyyəti aktlarının hökumət qeydiyyatının aparılmasına görə məlumatın verilməsi.
- Qeyri-kommersiya hüquqi şəxslərin və təhsil müəssisələrinin müəyyən formada qeydiyyatı proseduru həm də qeydiyyatata alınıb- alınmaması

haqqında informasiyaların verilməsi.

- Sahibkarlıq bölməsində aparılan mövcud şəkilli yoxlamaların vahid informasiya reyestrindən informasiyaların verilməsi.
- Soyadın,adın və ata adının müəyyən formada dəyişdirilməsinə görə elektron müraciət.
- Baş Prokurorluq
- Onlayn müraciət.

Fövqəladə Hallar Nazirliyi

- İcazələrin verilməsinə görə müraciətin və sənədlərin qəbul edilməsi.
- Kiçikhəcmli Gəmilərə Nəzarət və Sularda Xilasetmə Dövlət Xidməti tərəfindən mövcud gəmilərin hökumət qeydiyyatının aparılmasına görə müraciətin və sənədlərin qəbul edilməsi.

Səhiyyə Nazirliyi

- Doğum barəsində tibbi şəhadətnamə elektron registrindən informasiyaların verilməsi.
- Beş ildən artıq işləyən mövcud tibb mütəxəssislərinin müəyyən hazırlığa göndərilməsinə görə müraciətin və sənədlərin qəbul edilməsi.
- Daxili istehsal məhsullarına və alınan mövcud məhsullara mövcud gigiyenik sertifikatın verilməsinə görə sorğunun və sənədlərin qəbul edilməsi.
- Dərman vasitələri barəsində informasiyaların verilməsi.
- Dərman vasitələrinin alınmasına icazə verilməsinə görə sorğunun və sənədlərin qəbul edilməsi.
- Dərman vasitələrinin və dərman maddələrinin hökumət qeydiyyatı şəhadətnaməsinin verilməsinə görə sorğunun və sənədlərin qəbul edilməsi.
- Dövlət tərəfindən dərman vasitələriylə təmin edilən xəstələrə şəxsi informasiyaları,onların qeydiyyatı və idal etdiyi dərmanlar haqqında

informasiyaların verilməsi.

- Gəminin mövcud sanitariya nəzarətindən müəyyən formada azad edilməsi barəsində şəhadətnamənin verilməsinə görə sorğunun və sənədlərin qəbul edilməsi.
- Həkim axtarış sistemi.
- İmmunoprofilaktikaya görə informasiyaların verilməsi.
- İonlaşdırıcı şüa mənbələriylə müəyyən işlərə icazə verən sanitar – epidemioloji rəyin verilməsi.
- Mehmanxana və mehmanxana tipli olan obyektlərə görə sanitariya pasportunun verilməsinə görə müraciətin və sənədlərin qəbul edilməsi.
- Müəssisə rəhbərlərinin obliqat qrupuna müəyyən formada daxil olan işçiləri barədə informasiyaların verilməsi.
- Obliqat qruplara dair sakinlərin müayinələrdən keçmələri haqqında informasiyaların verilməsi.
- Profilaktik şəkilli peyvəndlərin zamanı haqqında SMS-in köməkliliyi ilə xəbərdarlıq verilməsi.
- Qida məhsullarının müəyyən qayda ilə daşınmasına müəyyən formada icazə verən sanitariya pasportunun verilməsinə görə sorğunun və sənədlərin qəbul edilməsi.
- Radiktiv maddə və materialların ,ionlaşdırıcı şüa mənbələri olan mövcud qurğuların ,avadanlıqların və radiktiv tullantıların daşınması növlərinin və şəraitinin sanitariya qaydalarına müvafiq olması haqqında sanitar epidemioloji rəyin verilməsi.
- Rentgen kabinetinin müəyyən şəkilli istismarına icazə verən sanitariya – epidemioloji rəyin verilməsi.
- Səhiyyə Nazirliyinə müəyyən formada göndərilmiş müraciətlərin və məktublarnın icrasının müraciət edən tərəfindən onlayn şəkildə izlənilməsi.
- Tibb işçilərinin mövcud ixtisas dərəcələrinin daha da yüksəldilməsi ilə

bağlı olan müraciətin və sənədlərin qəbul edilməsi.

- Tibb müəssisələri haqqında informasiyaların verilməsi.
- Tibbi arayışların mövcud elektron registrindən informasiyaların verilməsi.
- Tibbi müayinə kartının online şəkildə sifarişi.
- Tikintiyə görə torpaq hissəsinin sanitariya normalarına və qaydalarına .gigiyena normativlərinə müvafiqliyinə dair müəyyən rəyin verilməsi.
- Tikinti və yenidən qurma.
- Tikinti və yenidən qurma layihələrinə mövcud sanitariya- epidemioloji rəyin verilməsinə görə müraciətin və sənədlərin qəbul edilməsi.
- Üzmə hüququna görə gəmi sanitariya-epidemioloji rəyin verilməsinə görə sorğunun və sənədlərin qəbul edilməsi.
- Vətəndaşlara elektron sağlamlıq kartına görə informasiyaların verilməsi.
- Xarici ölkələrdə ali və orta ixtisas təhsili alışı,diplomdan dərhal sonra ixtisaslaşmaya keçən tibb və ərzaçılıq işçilərinin işə buraxılmasına görə sorğuların və sənədlərin qəbul edilməsi.
- Yeyinti məhsullarının üzərində olan müalicəvi,pəhriz və onlara ekvivalent tutulan adların verilməsi və reklam xarakterli başqa informasiyaların etiketdə yerlədirilməsinə icazə məktubunun verilməsi.

Dövlət Statistika Komitəsi

- Rəsmi statistik hesabatların müəyyən formada təqdim edilməsi.
- Statistik informasiyaların verilməsi.
- Statistik informasiyaların buraxılış təqviminin və mətbu informasiyaların yayım təqviminin müəyyən formada təqdim edilməsi.
- Statistik informasiyaların verilməsi qaydalarının pozulması üçün inzibati cərimələrin internetin köməkliyi ilə ödənilməsi.
- Statistik nəşrlərin onlayn şəkildə satışı.

İqtisadiyyat Nazirliyi

- Avropa İttifaqı ölkələrinə mövcud yeyinti məhsullarının ixracı ilə məşğul

olan istehsal və emal müəssisələrinə təsdiqedicə kod nömrəsinin verilməsinə görə sorğunun və sənədlərin qəbul edilməsi.

- Dövlət rüsumları, cərimələri və başqa ödənişləri onlayn şəkildə ödənilməsi.
- İnzibati cərimələrin və maliyyə sanksiyalarının internetin köməkliliyi ilə ödənilməsi.
- İxrac olunan yeyinti məhsullarının keyfiyyətini və təhlükəsizliyini müəyyən formada təsdiq edən keyfiyyət sertifikatının verilməsinə görə müraciətin və sənədlərin qəbul edilməsi.
- Kommersiya hüquqi şəxslərə ,publik hüquqi şəxslərə bir sıra münasibətdə qrant müqavilələrin qeydiyyatına alınmasına görə müraciətin və sənədlərin qəbul edilməsi.
- Malın mənşə ölkəsini müəyyən formada təsdiq edən sertifikatının verilməsinə görə sorğunun və sənədlərin qəbul edilməsi.

Gənclər və İdman Nazirliyi

- Gənclər təşkilatları layihələrinin müəyyən şəkildə qismən maliyyələşdirilməsi ilə əlaqədar qrant müsabiqəsində iştirakına görə müraciətin və sənədlərin qəbul edilməsi.
- Gənclərin beynəlxalq tədbirlərdə iştirakına görə sorğunun və sənədlərin qəbul edilməsi.
- İdman mərc oyunlarının reallaşdırılması məqsədi ilə hüquqi şəsin akkreditasiya olunmasına görə sorğunun və sənədlərin qəbul edilməsi.
- İdman təsnifatına müvafiq olaraq mövcud idman bölməsində fəxri adların verilməsinə görə müraciətin və sənədlərin qəbul edilməsi.

Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi

- CİS-ə görə baza xəritələrinin mövcud tərtibi ilə bağlı olaraq müraciətin və sənədlərin qəbul edilməsi.
- Geodeziya, qravitemiya, fotoqrammetriya və topoqrafiya işlərinin

reallaşdırılmasına görə müraciətin və sənədlərin qəbul edilməsi.

- Müxtəlif təyinatlı olan xəritə və atlasların tərtibat edilməsi, nəşrinə görə müraciətin və sənədlərin qəbul edilməsi.
- Atmosferə zərərli olan maddələrin atılmasına və zərərli fiziki təsirlərə müəyyən xüsusi icazələrin verilməsinə görə müraciətin və sənədlərin qəbul edilməsi.
- Cərimə, ziyan və ödəmələrin internetin köməkliyi ilə ödənilməsi.
- Əcnəbilərə və vətəndaşlığı olmayan şəxslərə ov etməyə görə icazənin verilməsi məqsədi ilə sorğunun və sənədlərin qəbul edilməsi.
- Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin mövcud səlahiyyətlərinə daxil edilmiş mal və materialların idxalına və ixracın müəyyən razılığın verilməsi.
- Ekoloji və normativ sənədlərin müəyyən formada razılaşdırılması və təsdiqinə görə müraciətin və sənədlərin qəbul edilməsi.
- Ətraf mühit və təbii sərvətlərlə əlaqədar olan informasiyaların verilməsi.
- Meşə fondu sahələrinin işlədilməsinə görə razılığın verilməsi.
- Meşə məhsulları və dərman bitkilərinin onlayn formada satışı.
- Milli parklara onlayn şəkildə bilet satışı.
- Mülki dövriyyəsi müəyyən formada məhdudlaşdırılmış mövcud əşyaların dövriyyəsinə xüsusi icazə verilməsinə görə müraciətin və sənədlərin qəbul edilməsi.
- Sənaye balıq ovuna görə balıqovlama biletlərinin verilməsi məqsədi ilə sorğunun və sənədlərin qəbul edilməsi.
- Sudan xüsusi istifadəyə icazənin verilməsinə görə sorğunun və sənədlərin qəbul edilməsi.
- Təsərrüfat fəaliyyətinin reallaşdırılması ilə bağlı hökumət ekoloji ekspertiza rəyinin verilməsi.
- Vəhşi heyvanların ovuna mövcud icazələrin verilməsinə görə sorğunun və

sənədlərin qəbul edilməsi.

- Yerin təki bölməsinə faydalı qazıntıların müəyyən formada çıxarılması, mövcud olan faydalı qazıntıların çıxarılması ilə bağlı olmayan yeraltı qurğuları tikmək və müəyyən formada istismar etmək məqsədi ilə dağ-mədən statusunun verilməsinə görə müraciətin və sənədlərin qəbul edilməsi.

Kənd Təsərrüfat Nazirliyi

- Aqrolizinq Açıq Səhmdar Cəmiyyəti vasitəsilə yeni alınan, lizinqə verilən və lizinq yoluyla satılan kənd təsərrüfatı texnikasına güzəştlərin tətbiq olunması haqqında sorğuların qəbul edilməsi.
- Bitki və bitkiçilik məmulatlarının ixracına fitosanitar sertifikatının verilməsinə görə müraciətin və sənədlərin qəbul edilməsi.
- Bitki və bitkiçilik məhsullarının yenidən ixracına yenidən ixracat fitosanitar sertifikatının verilməsinə görə müraciətin və sənədlərin qəbul edilməsi.
- Heyvan və quşların ölkəyə müvəqqəti formada daxil olması və ölkədən müvəqqəti çıxarılmasına görə müraciətin qəbul edilməsi.
- Müraciət nömrəsi üçün sorğuların statusunun yoxlanılması.
- Ölkə daxilində mövcud daşımalar vaxtı bitki və bitkiçilik məhsullarına daxili karantin sertifikatının verilməsinə görə müraciətin və sənədlərin qəbul edilməsi.
- Pestisidlərin, mövcud bioloji preparatların və aqrokimyəvi maddələrin idxalına müəyyən formada rəyin verilməsinə görə müraciətin və sənədlərin qəbul edilməsi.
- Traktor və başqa mexaniki nəqliyyat vasitələrinin idarəsinə görə sürücülük vəsiqəsinin dəyişdirilməsinə görə müraciətin və sənədlərin qəbul edilməsi.
- Traktorların hətta meşə və kənd təsərrüfatında işlədilən siyahısı

Respublikamızın Nazirlər Kabineti tərəfindən müəyyən edilən mexaniki nəqliyyat vasitələrinin hökumət qeydiyyatına alınmasına görə müraciətin və sənədlərin qəbul edilməsi.

- Traktorların hətta meşə və kənd təsərrüfatında işlədilən siyahısı Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti tərəfindən müəyyən edilən mövcud mexaniki nəqliyyat vasitələrinin hökumət qeydiyyatından çıxarılmasına görə müraciətin və sənədlərin qəbul edilməsi.
- Baytarlıq preparatlarının aprobeşiyası,ekspertizası,müəyyən formada sınaqdan keçirilməsinə görə sənədlərin qəbul edilməsi və rəy verilməsi.
- Baytarlıq preparatlarının hökumət qeydiyyatına alınması,hökumət reyestrinin müəyyən şəkildə aparılması və qeydiyyat şəhadətnaməsinin verilməsinə görə müraciətlərin qəbul edilməsi.
- Bitki və bitkiçilik məhsullarının müəyyən şəkildə idxalına idxal karantin icazəsinin verilməsinə görə müraciətin və sənədlərin qəbul edilməsi.
- Dövlət baytarlıq nəzarətində olan bütün yüklərin həmdə baytarlıq preparatlarının ,yem və yem əlavələrinin idxalına icazənin verilməsinə görə müraciətin və sənədlərin qəbul edilməsi.
- Dövlət baytarlıq nəzarətində olan bütün yüklərin həmdə baytarlıq preparatlarının ,yem və yem əlavələrinin ixracına icazənin verilməsinə görə müraciətin və sənədlərin qəbul edilməsi.
- Dövlət vəsaiti hesabına müəyyən formada idxal olunan damazlıq heyvanlarının lizinq yoluyla mövcud heyvandarlıqla məşğul olan kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçılara satılmasına görə müraciət və sənədlərin qəbul edilməsi.
- Kənd Təsərrüfatı texnikalarının mövcud lizinq yoluyla verilməsinə görə müraciətin və sənədlərin qəbul edilməsi.
- Özəl təsərrüfat damazlıq istiqamətinin təyini üçün qeydiyyata müəyyən formada götürülməsi.

- Özel toxumçuluq fəaliyyəti bölməsində qeydiyyatata alınmağa görə müraciətin və sənədlərin qəbul edilməsi.
- Pestisidlərin ,bioloji preparatların və mövcud aqrokimyəvi maddələrin hökumət sınağının müəyyən formada aparılması və qeydiyyatata alınmasına görə müraciətin və sənədlərin qəbul edilməsi.
- Traktor sürücü vəsiqəsinin verilməsinə görə müraciətin və sənədlərin qəbul edilməsi.
- Traktorların hətta meşə və kənd təsərrüfatında işlədilən başqa mexaniki nəqliyyat vasitələrinin hökumət texniki baxışın keçirilməsinə görə müraciətin və sənədlərin qəbul edilməsi.

Müdifə Nazirliyi

- İrac nəzarətinə düşən bir sıra mallar - yeni işlər,xidmətlərə,əqli fəaliyyətin nəticələri üzrə Xüsusi icazənin verilməsinə görə müraciətin və sənədlərin qəbul edilməsi.

Energetika Nazirliyi

- İxrac məqsədli neft-qaz fəaliyyətinə görə podratçılara və subpodratçılara mövcud xüsusi iqtisadi rejimin tətbiqi barəsində şəhadətnamə verilməsinə görə müraciətin və sənədlərin qəbul edilməsi.
- İxrac nəzarətinə düşən və Energetika Nazirliyinin səlahiyyətlərinə məxsus olan malların –işlər,xidmətlər,əqli fəaliyyətin nəticələri ixracı,idxalı,yenidən ixracı,yenidən idxalı və tranzitinə görə üsusi icazələrin verilməsi məqsədinə görə sənədlərin və müraciətin qəbulu.
- Qazın istehsalına və təbii qazın müəyyən formada emalına ,neft və neftməhsullarının mövcud emalına verilməsinə görə sənədlərin qəbul edilməsi.

Nəqliyyat Nazirliyi

- Azərbaycan Respublikasının ümumi istifadədə müəyyən şəkildə olan mövcud avtomobil yollarıyla iriqabaritli və ağırçəkli bir sıra nəqliyyat

vasitələrinin hərəkət etməsinə mövcud xüsusi icazə verilməsinə görə müraciətin və sənədlərin qəbul edilməsi.

- Nəqliyyat Nazirliyinin balansında müəyyən formada olan ümumi istifadə edilən mövcud avtomobil yollarının təhkim və mühafizə zolağında uyğun işlərin görülməsinə xüsusi razılıq verilməsinə görə müraciətin və sənədlərin qəbul edilməsi.
- Rəqəmsal taxoqraf kartlarının verilməsinə görə müraciətin və sənədlərin qəbul edilməsi.

Xarici İşlər Nazirliyi

- Xarici müxbirlərin akkreditasiyasına görə müraciətin və sənədlərin qəbul edilməsi.

Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi

- Abidələrin təhlükəsizliyinin təmini məqsədi ilə hüquqi və fiziki şəxslərlə mövcud mühafizə müqavilələrinin və aktlarının müəyyən formada bağlanılmasına görə müraciətin və sənədlərin qəbul edilməsi.
- Arxeoloji qazıntı işlərinin müəyyən formada aparılması ilə bağlı olaraq icazələrin qeydiyyatına görə müraciətin və sənədlərin qəbul edilməsi.
- Arxiv arayışlarının ,mövcud arxiv sənədlərindən çıxarışların ,arxiv sənədlərin sürətlərinin verilməsinə görə müraciətin və sənədlərin qəbul edilməsi.
- CİS naviqasiya sistemində görə idmətlər-Qurulmuş marşrut üçün taksinin köməkliyi ilə gediş haqqının müəyyən formada öyrənilməsi.
- E- müraciət-Ərizə,şikayət və təkliflər.
- GoMap üzrə elektron xəritə.
- Mədəniyyət və turizmə görə investisiya layihələrinin və proqramlarının onlayn şəkildə təqdim edilməsi.
- Qeyri-etik davranış haqqında ərizə,şikayət,təkliflər.
- Qeyri-hökumət təşkilatlarına qrantların verilməsi,alınması və istifadəsi ilə

əlaqədar olan müraciətlərin qəbul edilməsi.

- Rəhbər şəslərin müəyyən formada qəbuluna yazılmaq.
- Turizm fəaliyyəti ilə məşğul olan mövcud fiziki və hüquqi şəslərin lisenziyaları barəsində arayışlar.

Mənbə-www.e-gov.az

"Elektron Hökumət" sisteminin yüksək şəkildə inkişaf etdirilməsi və bizim ölkəmizin bu nəzərdə tutulan bölmədə dünya ölkələri arasında özünə layiq müəyyən yeri tutmasına görə edilən məqsədyönlü tədbirlər və bu proseslərə hökumətimizin yaxından dəstəyi əmin bir şəkildə deməyə əsas verir ki, bu mövcud sistem daha da uğurla inkişaf edəcək və ölkə vətəndaşlarının daha da rahatlığına və rifahına yüksək səviyyədə xidmət edəcək

2003-cü ildə ümummilli lider ulu öndər Heydər Əliyevin "Azərbaycan Respublikasının yüksək səviyyədə inkişafına görə informasiya və kommunikasiya texnologiyalarının Milli Strategiyası" nın müəyyən şəkildə təsdiqlənməsi Azərbaycan dövlətinin elektron hökumət qurmağına kimi mühüm vəzifələr qoydu və bu, prezident İlham Əliyevin hakimiyyətə gəlməsindən sonra daha da intensivləşdi. Vətəndaşlar və dövlət orqanları arasında sağlam ünsürlər yaratmaq məqsədilə elektron dövlətin vətəndaşların qarşısında vəzifəli şəxslərin yüksək şəkildə şəffaflığı və məsuliyyətinin daha da artırılmasına gətirib çıxaracaq.

Azərbaycanda elektron hökumət quruculuğu nəzdində elektron hökumət infrastrukturunun mühüm komponentləri, həm də daxili informasiya mübadiləsi quruluşu yaradılmışdır və hökumət qurumlarının informasiya sistemlərinin bu mövcud infrastruktura inteqrasiyası reallaşdırılmaqdadır. Lakin hal-hazırda, bu mövcud informasiya sistemlərinin öz aralarında informasiya mübadiləsi imkanları çox məhdud səviyyədədir. Məhz bu mövcud amil elektron xidmətlərin keyfiyyətinin daha da artmasına və xidmət istifadəçilərinin sayının daha da çoxalmasına əsas maneədir.

III Fəsil. İnzibati idarəçilik sistemində əldə olunacaq nəticələr.

E – xidmətlərin göstərilməsi.

3.1E- xidmətlərin göstərilməsi.

Azərbaycanda elektron xidmətlərin yaranması. Qanunvericilikdə 39 əsasən elektron xidmətlər – İcra hakimiyyəti orqanları tərəfindən mövcud fəaliyyət yönünə müvafiq olaraq başqa dövlət qurumlarına, bir sıra fiziki və hüquqi vətəndaşlara informasiya kommunikasiya texnologiyalarından işlətməklə tərəflər arasında təmas olmadan təsvir edilən xidmətlər hesab edilir. Bu bölmədə ən vacib normativ hüquqi sənədlərdən biri olan Prezident Fərmanında 40 elektron xidmətlərin təşkili ilə əlaqədar olan mərkəzi icra hakimiyyəti orqanlarına aşağıdakı bir sıra tapşırıqlar verilmişdir:

1. Rəsmi internet informasiya ehtiyatlarında e-Xidmət sahəsinin yaradılması.
2. Elektron-Xidmət sahəsinin aidiyyətinə görə olunan xidmətin adının təsviri.
3. Elektron-Xidmət təsvir edilməsinə görə tələb olunan mövcud sənədlərin düzgün şəkildə siyahısının göstərilməsi.
4. Uyğun sənədlərin yəni ərizə, blank və başqa elektron formasının müəyyən formada yerləşdirilməsi.
5. Şəxslərin sahədən heç bir maneə olmadan, sərbəst işlədilməsinin təmini.
6. Elektron-Xidmət sahəsinə sorğu edən bir sıra şəxslər tərəfindən müəyyən formada doldurulmuş ərizə və tələb olunan müəyyən sənədlərin skan edilmiş surətlərinin elektron sürətdə qəbul edilməsi.
7. Bu haqda göndərən vətəndaşa müəyyən dərəcədə təsdiq etmə haqqında bildirişinin göndərilməsi.
8. Nəzərdə tutulan sənədlərə müəyyən qanunvericiliklə mövcud qaydada və zamanda baxılmasının təmini.
9. Uyğun sənədlər haqda informasiya əldə edilməsinə görə hökumət orqanları tərəfindən müəyyən formada müəyyən şəkildə aparılan elektron informasiya ehtiyatlarından yəni informasiya bazaları, informasiya-axtarış sistemləri, mövcud reyestrlər və başqa informasiya resursları işlədilməsi, bu işə qeyri-

mümkün olan halda vətəndaşlardan həmin bu sənədlərin əslinin tələb edilməsinin reallaşdırılması.

10. Göstərilən xidmətlər üçün nəzərdə tutulan rüsumların və başqa ödənişlərin real zamanda elektron formada ödənilməsinin təmini.

11. Elektron-Xidmət sahəsi köməkliyi ilə aparılan əməliyyatların və fərdi informasiyaların təhlükəsizliyini təmini məqsədi ilə vacib olan texniki təhlükəsizlik tədbirlərinin göstərilməsi.

12. Yuxarıda deyilən tədbirlərin müəyyən qaydada yerinə yetirilməsi haqda ayda bir dəfə olaraq Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabinetinə informasiyaların təqdimi. Fərmanın icrasını təşkili məqsədilə Nazirlər Kabineti elektron xidmətlərin təsviri qaydaları və elektron xidmət növlərinin siyahısını təsdiq etmişdir. Sözügedən qərarın köməkliyi ilə 41 hökumət qurumu tərəfindən 284 elektron xidmət təsviri təsdiq edilmişdir. 2012-ci ildə bu nəzərdə tutulan siyahı 284- dən 425-ə çatdırılmışdır . Nazirlər Kabinetinin bir qədər qərarı ilə elektron xidmətlərin siyahısına ən yeniləri daxil edilmiş, beləliklə, son olaraq qərarla elektron xidmətlərin son təsdiqlənmiş sayı 449-a qədər çatmışdır.

İnformasiya və kommunikasiya texnologiyaları gündəlik həyatımızda vacib rol oynayır. Buna turizm sektorundan tutmuş səhiyyə, ticarət, biznes, kommunikasiya, vətəndaşlar və dövlət orqanları arasında əlaqələrə qədər bir çox sahələr daxildir. Elektron xidmətlər kompüter əsaslı vasitə olmaqla, görülcək işlərə daha az səy göstərməklə, xidmətlərin daha sürətli və l azımi şəkildə h əyata keçirilməsini nəzərdə tutur.

Elektron xidmətlərin əsasını təşkil edən elektron hökumət, dinamik bir konsept olmaqla çox qısa müddətdə yüksəlmiş və hələ də öz yeniliyini salayıb qorumaqdadır. İnkişaf etmiş ölkələrdə mövcud elektron hökumət tez bir müddətdə hamı tərəfindən qəbul edilmiş müəyyən bir termindir. [29] E-hökumət hökumətin informasiya və xidmətləri ölkənin vətəndaşlarına, biznesə və hökumət agentliklərinə İnternetin köməkliyi ilə təmin edən müəyyən bir vasitədir. Dövlətin təzahürü olan bu nəzərdə tutulan sistem, hökumətin

informasiya və xidmətlərini müəyyən şəkildə elektron formada vətəndaşlara təklif edir. Elektron hökumətin ən mühüm üstünlüklərindən biri hökumət tərəfindən yaradılan informasiyanın əhaliyə açıq – aydın formada təqdim olunmasıdır. Hökumət tərəfindən yaradılan informasiyanın əhaliyə müəyyən formada açıqlanması hökumət sektoruna görə yeni bölmə olmaqla savayı dövlət orqanlarının qərar qəbuletmə mərhələsinin və hökumət xidmətlərinin keyfiyyətinin daha da yüksəlməsinə gətirib çıxarır. Hökumət tərəfindən yaradılan informasiyanın ictimaiyyətə müəyyən formada açıqlanmasında bir qədər amillər vacib rol oynayır. Bu mövcud amillər aşağıdakılardır:

- mövcud olan informasiyanı davamlı şəkildə yeniləmək.
- mövcud informasiyanın hər kəsə görə əlçatan olmasının təmini.
- yenidən işlətmək imkanının olmasını təmini.
- heç bir qadağa olmadan müəyyən şəkildə vətəndaşlar tərəfindən paylaşılmasını və s. təmini daxildir[46, səh 163]. Hökumət informasiyasının vətəndaşlara müəyyən formada açıqlanması hökumətin qərar qəbuletmə proseslərində mövcud vətəndaşların aktiv şəkildə iştirak etməsinə, resursların israfçılığının daha da azalmasına, innovasiya imkanlarının daha da artmasına və nəticədə isə iqtisadi yüksəlişə gətirib çıxarır. 2000-2015-ci illəri əhatə edən Minilliyin İnkişaf Məqsədlərinin(MİM) nəticələrinə görə, MİM-in məqsədlərindən olan yoxsulluğun daha da azaldılması, hər kəsə görə təhsil və sağlamlıqla əlaqədar olan fərqli məsələlər, bi sıra ölkələrin müəssisələrinin şəffaf və məsuliyyətli olmaması nəticəsində bi qədər ciddi əngəllərə rast gəlinmişdi. Hansı ki, Minilliyin İnkişaf Məqsədlərinin 2015-ci il hesabatı üçün, bu nəzərdə tutulan ölkələrin (təxminən 44 ölkənin) ciddi formada MİM-də təsvir edilən məsələlərlə əlaqədar problemləri vardır. Bu mövcud ölkələrin bir sıra problemlərini aradan qaldırmağa görə investisiyaların qoyulması bölməsində maarifləndirmə işlərinin aparılması, hətta siyasi islahatların müəyyən şəkildə aparılması ilə savayı institusional gücləndirmələrin aparılması da mühümdür. [48]. Zəif inkişaf etmiş hökumət qurumları resursların işlədilməsinə əngəl

olmaqla savayı, demokratiyanın fundamental dəyərləri olan, azadlığı, siyasi ekvivalentliyi, ədaləti, insan hüquqlarını məhdudlaşdırırlar. Bunlardan başqa, bu tipli hökumət qurumları vətəndaşların ictimai işlərə laqeyd olmasına, hətta, dövlət və onun seçilmiş rəhbərlərinə inamın daha da azalmasına gətirib çıxarır. Ümumi olaraq isə hökumətin dünya bazarında olan mövcud nüfuzunu daha da aşağı səviyyələrə çəkir. Hazırda İnformasiya Kommunikasiya Texnologiyalarından işlətməklə dövlət, vətəndaşlara lap əvvəllər təqdim edilməyən informasiyanı müəyyən formada ötürə bilir. Hazırda dövlət qurumları təhsil, hərbi xərclər haqqında, xəstəxanalar barəsində, məhkəmələr və havanın keyfiyyəti haqqında çoxsaylı məsələlərə görə geniş miqdarda informasiya toplayır və müəyyən formada istehsal edirlər. Bu mövcud informasiyanı hökumət orqanları vətəndaşlara onlayn informasiya formasında təmini hər kəsin informasiyalaşdırılmasına və vətəndaşların o informasiyalardan muxtəlif formada işlədilməsinə gətirib çıxarır. Hal-hazırda, dünyanın bir çox ölkəsində, artıq hökumət orqanlarının topladığı və istehsal etdiyi informasiya regional, milli və lokal onlayn portalların köməkliliyi ilə ictimaiyyətə təqdim olunur. Hökumət informasiyasının ictimaiyyətə açıq bir şəkildə təqdim olunmasının davamlı olaraq inkişaf baxımından bir sıra üstünlükləri vardır. Bunlara ilk olaraq, hökumət informasiyasının ictimaiyyətə açıqlanması siyasi inteqrasiya və institusional koordinasiya baxımından dövlətin fərqli bölmələrinə görə fəaliyyət göstərən nazirlikləri arasında olan informasiya ötürülməsinin müəyyən formada inkişafına gətirib çıxarır. Bu da hökumətin elektron formada fərqli xidmətlərin təsvirini, hətta kompleks və çoxölçülü inkişaf problemləri qarşısında daha da effektiv və cəld olmasını müəyyən şəkildə təmin edir [12]. İkincisi isə, hökumət informasiyasının ictimaiyyətə açıqlanması dövlət orqanlarının yoxsulluğun, aclığın daha da azaldılması və s. bunun kimi bəzi problemlərlə mübarizə aparmasının effektivliyini daha da artırır. Bununla yanaşı, dövlət siyasəti haqqında vaxtaşırı və etibarlı informasiyalara çıxışın təmini, vergi daxilolmalarının təyinatı və beynəlxalq yardımlar barəsində

informasiyalar vətəndaşların hökumətə olan inamını daha da artırır. Birləşmiş Millətlər Təşkilatının hesabatında təsvir edildiyi kimi, “İnformasiyalar qərar qəbuletmənin qan damarlarıdır, yüksək şəkildə keyfiyyətli informasiyalar olmadan, doğru məlumatlarla doğru işlərin, yəni ,müasir dizaynın, monitorinqin və effektiv siyasətin doğru vaxtda görülməsi imkansızdır yaxındır.”[46, səh 125]. Üçüncüsü, hökumət informasiyasının ictimaiyyətə açıqlanması fərqli sektorlar arasında planlaşdırma və qərarvermə prosesində, xidmətlərin təsvir edilməsi bölməsində əməkdaşlıq və tərəfdaşlıq etməni təmin edir. Fərqli hökumət sektorları və xidmətlər bölməsində informasiyanın ictimaiyyətə açıq olması, fərqli xidmətlərdə bəncmarkın reallaşdırılması və dövlət sektorunun performansının daha da yüksəlməsinə gətirib çıxarır. Milli prioritetlər, siyasətlər, planlar və davamlı inkişaf məqsədlərinə görə çəkilən xərclər barəsində informasiyaların vətəndaşlara verilməsi hökumət orqanlarının şəffaflığını yüksək şəkildə təmin edir. Üstəlik, keyfiyyətli, etibarlı və vaxtli-vaxtında yenilənən fərdi informasiyalar Davamlı İnkişaf Məqsədlərinin icrasında mövcud irəliləyiş əldə edilməsində əsas rol oynayır. Buna əlavə olaraq, təhlükəsiz və etibarlı informasiyaların inkişafına nəzarət etməyə görə güclü, effektiv statistika sistemlərinin olmasını müəyyən şəkildə tələb edir [33]. İnformasiya, dövləti insanlar qarşısında hesabat verməyə və hökumət resurslarının daha da effektiv sərf etməsinə müəyyən dərəcədə məcbur edir. Dövlət tərəfindən təqdim olunan məlumat insanları ictimai əlaqələrdə iştirak etməsində bir alətə oxşar şəkildə çıxış edir, çünki, onlar nə qədər daha çox məlumatlandırılırsalar bir o qədər çox öz fikirlərini və ideyalarını müzakirə proseslərində müəyyən formada ifadə edə biləcəklər. Buna misal olaraq: Kenya dövləti “Açıq Dövlət İnformasiya Portalı” yaratmış və onu müəyyən dərəcədə inkişaf etdirməklə, vətəndaşlara hökumət orqanlarının məlumatlarını təqdim edirlər[47]. IV, dövlət informasiyanı onlayn formada təqdim etməklə ictimaiyyətin həmin informasiyaların yenidən istifadəsini müəyyən sürətdə təmin edə bilər. Mövcud informasiyalar isə hər hansı bir məqsədə görə sərbəst

şəkildə istifadə edilə bilərlər. Bu da müasir xidmətlərin yaranmasına, innovasiyaya və genişlənmiş iqtisadi imkanlara müəyyən dərəcədə gətirib çıxarar. Birləşmiş Millətlərin hazırladığı 2030-cu ilin gündəliyində olan kimi, “Bu hamıya görə yenidir və burada heç bir asfalt yol yoxdur, bütün ölkə öz milli kontekstində müvafiq öz həlli yolunu mühüm şəkildə tapmalıdır. İnnovasiya siyasətin, müəssisələrin və praktikanın ən vacib tərkib hissəsidir.”[51] Hökumət orqanları yoxsulluq şəraitində yaşayan insanlara görə təyin edilən yerlərdə elektron informasiyalaşdırma lövhələri və başqa texniki qurğular yerləşdirməklə onların elektron xidmətlərə əlçatanlığı daha da asanlaşdırıla bilər. Buna əlavə olaraq, hökumət informasiya platformaları köməkliyi ilə sosial innovatorlara və sahibkarlara yoxsul və aztəminatlı ailələr haqqında informasiya nəşr etməklə onların yoxsulluqla mübarizə aparılması bölməsində yeni ideyalar tapmasında kömək edir[6]. Buna misal olaraq, Afrika İnkişaf Bankı “MapAfrica” layihəsini göstərmək olar. Bu nəzərdə tutulan layihə, o bölgədə informasiyanın toplanılmasına və statistikasının inkişafına daha da kömək məqsədi ilə yaradılmışdır. Bu mövcud layihə nəzdində toplanılan informasiya yoxsulluğun azaldılmasına görə effektiv inkişaf siyasətinin idarə edilməsində işlədilir. Bu mövcud olan layihənin geolokasiya aləti köməkliyi ilə müəssisələr resursların coğrafi cəhətdən daha düzgün yerləşdirilməsində və səhmdarların bank fəaliyyətinin daha da yaxşı başa düşməsində rol oynayır. Hökumət informasiyasının ictimaiyyətə açıqlanması fermerlərin və istehlakçıların kənd təsərrüfatı və qidalanma bölməsində informasiyalaşdırılmasına da təşviq edir. Buna misal olaraq “Plantwise Knowledge Bank”-ı məlumat bilik bankıdır ki, o bir neçə orqanizasiyanı bir yerdə toplayaraq, onları informasiya, statistika və informasiya resursları ilə təmin edir. Təsvir edilən bilik bankının informasiyaları qeyri-kommersiya təşkilatı sayılan “Centre for Agriculture and Bioscience International (CABI)”-nın informasiyaları ilə birləşərək bu bölmədə fəaliyyət göstərən fiziki və hüquqi şəxslərin informasiyalaşdırılmasında mühüm rol oynayır. Beləliklə, bu

informasiya bazasından işlədən istifadəçilər bitkilərin sağlamlıq barəsində informasiyasından, zərərvericilərə qarşı diaqnostikanın aparılması barəsində informasiyalarından və s.-dən işlədirlər. Nəticədə isə, bu baza həm kənd təsərrüfatının inkişafına həm də bu bölmə ilə məşğul olan şəxslərin informasiyalaşdırılmasına gətirib çıxarır. Bu nəzərdə tutulan informasiya istifadəçilərə ilk dəfə olaraq, harada mövcud bitki xəstəliklərinin yayılacağına, nə zaman yayılacağı və xəstəliklərə qarşı hansı mübarizə aparılmasını göstərir. Sağlamlıq və sağlamlıq xidmətləri barəsində informasiyalar insanların daha çox sağlamlıq müəssisələrinə müraciət etməsinə, mövcud epidemiyaların aradan qaldırılmasında və s.-yə kömək göstərir. Bu informasiyalara aşağıdakılar daxildir:

1. Sağlamlıq mərkəzlərinin mövcud nömrələri.
2. Sağlamlıq mərkəzlərinin müəyyən şəkildə yerləşmə yerləri.
3. Sağlamlıq mərkəzində təsvir edilən xidmətlər.
4. Epidemiyalar.
5. Epidemiyaların yayılması barəsində məlumatlar
6. Apteklərin yerləri və s.

Analıq Fəaliyyəti Mobil Birliyi təşkilatı -The Mobile Alliance for Maternal Action- dünyanın 70 ölkəsində fəaliyyət verən bir təşkilatdır. Bu nəzərdə tutulan təşkilat yeni anaların və onların uşaqlarının rifahının daha da yaxşılaşdırılmasını təmin edir və onların ən yaxın olan sağlamlıq mərkəzi ilə əlaqə qurmasına müəyyən dərəcədə kömək edir. Bu mövcud təşkilatın fəaliyyəti nəticəsində ana və uşaq ölümlərinin daha da azalmasına xidmət edir. Bu mövcud təşkilat qeyri-kommersiya təşkilatı olub, yuxarıda təsvir edilən xidmətlərlə savayı həm də kliniki qeydləri, hökumət klinikalarının hesabatlarını, telefon sorğuları, qeydiyyat informasiyalarını toplayır. Başqa bir misal kimi, 2015-ci ildə “ATuServicio.uy” saytının köməkliyi ilə “Açıq Əməkdaşlıq Mükafatı”nı qazanan Uruqvay dövlətini göstərmək olar. Bu mövcud sayt Uruqvayın hər bir Sağlamlıq Mərkəzlərinin mühüm göstəricilərinə birbaşa keçidi, müalicəyə görə

gözləmə zamanı ilə informasiyaları, müştəri məmnuniyyətini və xidmət xərcləri barəsində informasiyanı özündə birləşdirir. Bu mövcud proqramın ən vacib obyektivi Uruqvayın sağlamlıq mərkəzlərinin məlumatların vətəndaşlara çatdırılmasını kəskin dərəcədə genişləndirməkdir. Hökumət informasiyasının ictimaiyyətə açıqlanması hətta təhsilin inkişafına da müəyyən dərəcədə təkan verir. Məktəblərin fəaliyyətləri barəsində informasiyalar təhsilin keyfiyyətinin daha da artmasında, təhsil siyasətinin daha da gücləndirilməsində, təhsil müəssisələrinin idarə edilməsinin daha da gücləndirilməsində mühüm rol oynayır. Buna misal olaraq, Cənubi Afrikanın Yüksək Təhsil Transformasiyası Mərkəzini göstərmək olar. Bu nəzərdə tutulan mərkəz Cənubi Afrikada təhsil sisteminin fəaliyyəti haqqında onlayn informasiya platformasını yaratmış və yüksək şəkildə inkişaf etdirmişdir. Bu mövcud platforma həm hökumət tərəfindən gələn informasiyalar ilə, həm də özəl müəssisələrin informasiyaları və aparılan sorğuların nəticələri ilə müəyyən formada təmin olunur. Dövlət məlumatlarının ictimaiyyətə açıqlanması hətta iqtisadiyyatın inkişafına da müəyyən dərəcədə öz təsirini göstərir. Bu mövcud iqtisadiyyatın hər bir sektorunun inkişafına və innovativ xidmətlərin, məşğulluğun və ictimai dəyərin səviyyəsinin daha da artmasına gətirib çıxarır. McKinsey-in ən son araşdırmalarına görə, dünyada 7 sektor, yəni təhsil, nəqliyyat, istehlakçı məhsulları, elektrik, neft və qaz, sağlamlıq və maliyyə bölməsi təkcə ildə 3 trilyon dollarlıq məhsul istehsal edir, McKinsey-ə görə Dünyada məlumatların ictimaiyyətə açıqlanmasından sonra bu nəzərdə tutulan məbləğ 5 trilyon dollara gəlib çıxacaqdır[34].

Avropa Birliyinin reallaşdırdığı oxşar araşdırmalarda da belə mövcud nəticəyə gəlinmişdir ki, hökumət informasiyasının təkrarən istifadəsi iqtisadi gəlirlərin daha da artmasına gətirib çıxaracaqdır.[26] Buna isə əlavə olaraq, dünya bankının araşdırmalarına görə kiçik və orta sahibkarlıq hökumət informasiyasının təkrarən işlədilməsindən daha çox gəlir əldə edir və bu onların inkişafının daha da sürətlənməsində böyük rol oynayır. Bu mövcud

informasiyanın yenidən istifadəsi nəticəsində insanların müasir kommersiya xarakterli xidmətləri yaratmasına, yeni müəssisələrin və yeni iş yerlərinin açılmasına səbəb olur. Buna bir misal olaraq aşağıdakını göstərək. Avstraliyanın “GovHack” tədbiri hökumət sektorunda, sənayedə, akademiyalarda çalışan insanları dövlət məlumatlarının təkrarən istifadəsinə görə bir məqsəd ətrafında toplayır. “GovHack”-in ən vacib məqsədi demokratiya şəraitində innovasiya və elektron iştirakı təmin etməklə ixtiraçıların birliyini yaratmaqdır. Baş agentlik olan “the Digital Transformation Office” ən yaxşı ixtiraçılara fərqli mükafatlar təqdim edir. Hökumət İnfomasiyasını ən səmərəli formada istifadə edən ölkələrdən biri də Çin Xalq Respublikasıdır. Bu mövcud ölkənin Pekin, Şanxay və Çongqing və başqa şəhərləri “data. gov. cn” saytları köməkliyi ilə vətəndaşların hökumət informasiyasına çıxışını təmin edirlər. Pekinin dövlət məlumatları 400-dən çox datasetləri təqdim edir, bunlara təhsil, nəqliyyat, səhiyyə və torpaq bölməsində informasiyalar daxildir. Xəritələr, avtobus xətləri və başqa xidmətlər barəsində informasiyanın verilməsi insanların transport bölməsində daha az xərc çəkmələrinə səbəb olur. Websaytda həm də “APP” adlanan sütün də mövcuddur ki bu da başqa insanların da əllərində olan məlumatların ictimaiyyətə təqdim olunmasına görə istifadə olunur. Hazırda, Çində bir çox buna oxşar yeni tətbiqlər də vardır ki, bütün bunlara “Yemək təhlükəsizliyi”, “Sağlamlığı sevirəm” və “Pekinə səyahət” adlı layihələri misal göstərmək olar. Bu faydaların hamısına baxmayaraq, bir çox dövlətlər bu gün də dövlət məlumatlarını ictimaiyyətə açılmağını istəmirlər. Beləliklə, bir ölkənin öz dövlət məlumatlarının açıqlamasına görə doğru idarəetmənin təmini baxımından çoxlu müzakirələr aparılmalıdır. Dövlət məlumatlarını xalqa açıqlanması bir qədər problemləri də meydana çıxara bilər. Bu tipli problemlərə aşağıdakıları aid etmək olar:

- hüquqi cəhətdən mövcud problemlər;
- siyasi problemlər və prinsiplər;
- məlumatların idarəedilməsi və qorunması;

- təhlükəsizlik və kiber-təhlükəsizlik.

Birləşmiş Millətlər təşkilatının İqtisadi və Sosial İşlər Departamenti (United Nations Department of Economic and Social Affairs) üçün İnformasiyanın xalqa açılmasına görə dövlətdə 8 mühüm faktor olmalıdır. Bu faktorlar aşağıdakılardan ibarətdir.

- Hökumətin öhdəliyinin reallaşdırılmasının təmini;
- Siyasi / hüquqi çərçivələrinin müəyyən qayda ilə hazırlanması;
- İnstitusional strukturların mövcud sürətdə tənzimlənməsi;
- Hökumət daxilində mövcud olan məsuliyyət və imkanların idarə olunması;
- Dövlət məlumatlarının idarə olunması siyasətinin və onun prosedurlarının müəyyən qayda ilə yaradılması;
- İnformasiyaya olan tələbin mövcud olan qaydada müəyyənləşdirilməsi ;
- İnformasiyanın imkanlarının müəyyən şəkildə nəzərə alınması;
- Maliyyələşdirilmənin reallaşdırılması;
- Milli texnologiya infrastrukturunun yüksək səviyyədə yaradılması.

İnformasiyanın ictimaiyyətə açıqlanması prosesi hökumət sektorunun şəffaflığının və məsuliyyətinin daha da artırılması məsələsinin mühüm tərkib hissələrindən biridir. Bununla yanaşı digər quruluşların da öz məsuliyyətini daha da artırması (məsələn, dövlət qulluqçularının davranış kodeksi, insan resurslarının inkişafı və təlimlərin aparılması) da vacib olan tədbirlərdəndir. Hətta, şəffaf və məsuliyyətli hökumət sektoru müəssisələrini təbliğ edən çoxsaylı strategiyalar işləyib hazırlamaq da mühüm elementlərdəndir.

Elektron xidmətlərlə bağlı gəlinən nəticələr və tövsiyələr

Mövcud Vəziyyət	Tövsiyələr
1. otuz elektron xidmətdən üçü elektron şəraitdə təmsil olunmur. Mövcud malların və nəqliyyat vasitələrinin mövcud gömrük rəsmiləşdirilməsinə görə elektron Gömrük Bəyannaməsinin qəbul edilməsi (Dövlət Gömrük Komitəsi)	Dövlət Gömrük Komitəsi Ədliyyə Nazirliyi və Səhiyyə Nazirliyinin nəzdində sözügedən elektron xidmətlər onlayn formada təmin edilsin

<p>4/0 "Ölüm barəsində tibbi şəhadətnaməsi" elektron registrindən informasiyaların verilməsi (Səhiyyə Nazirliyi) 3/0 Qeydiyyatata alınmış vətəndaşlıq vəziyyəti aktları ilə əlaqədar olan sənədlərin verilməsi (4/0)</p>	
<p>2. Elektron xidmətlərdən 2-si 1-ci səviyyədə, başqa sözlə desək informativ mərhələdə mühüm yer alır. Beləliklə, elektron xidmət sahəsində müraciətə görə uyğun ərizə formaları yerləşdirilməmiş, ən əsası isə bu nəzərdə tutulan xidmətlərə görə elektron müraciət imkanı hazırda mümkün deyil. Məşğulluq orqanları köməyi ilə iş axtarışı (Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyi) (4/1) İşsizlik statusunun verilməsi və müavinətlərin müəyyən dərəcə təyin edilməsinə görə müraciətin və sənədlərin qəbul edilməsi. (Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyi) (4/1)</p>	<p>Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyi tərəfindən: Məşğulluq orqanları köməkliyi ilə iş axtarışı elektron xidmətinə görə.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. İlk növbədə işə görə müraciət formaları və əmək müqaviləsinin formaları saytda yerləşdirilsin. 2. Vətəndaşın axtardığı peşəyə görə müraciət edəcəyi qurumun mövcud əlaqə vasitələrini bilməsi təmin edilsin. 3. İş yerinə elektron formada müraciət formasını dolduraraq müraciət etmək imkanı yaradılsın. 4. Saytda hətta işə götürən özəl müəssisə, təşkilatlar da mövcud vakansiya yerləşdirə bilmək imkanı ilə təmin olunsun. 5. Saytda müasir iş elanları qoyulsun və istifadəçilər müasir iş vakansiyaları barəsində e-mail köməkliyi ilə məlumatlandırılınsın. 6. Elektron xidmətin hesabatlı olmasına görə dövrü olaraq elektron xidmət köməkliyi ilə iş tapan vətəndaşların sayı, mümkünə siyahısı dərc edilsin. 7. Elektron xidmətin inkişafına görə diskusiya səhifəsi yaradılsın və vətəndaşlardan alınan rəylərə görə elektron xidmətin kontenti inkişaf etdirilsin. 8. İşsizlik statusunun verilməsi və müavinətlərin təyin edilməsinə görə müraciətin və sənədlərin qəbulu xidmətinin reqlamentində xidmətin

	<p>adı ilə məzmunu müəyyən dərəcədə uyğunlaşdırılsın.</p> <p>9. Məşğulluq barəsində qanuna vətəndaşın elektron növdə müraciətinin mümkünlüyü haqqında dəyişiklikləri nəzərdə tutan müddəa qanuna müəyyən formada əlavə edilsin.</p> <p>10. Elektron müraciət göndərən vətəndaşın təkrarən məşğulluq qurumlarına çağrılaraq qeydiyyatdan keçirilməsinin qarşısı alınsın.</p> <p>11. Son 12 aya görə əmək haqqında arayışın surəti, pensiya almaması barəsində arayışların DSMF-nin, fərdi qaydada sahibkarlıqla məşğul olmaması barəsində arayışı Vergilər Nazirliyinin informasiya sistemində sorğu göndərməklə əldə edilməsi müəyyən formada təmin edilsin.</p>
<p>3. otuz elektron xidmətdən 5-i elektron xidmətlərin inkişaf səviyyəsinin II mərhələsində, yeni birtərəfli interaktiv mərhələdədir. Başqa sözlə desək, elektron xidmətlərdən müəyyən formada faydalanmağa görə yalnız ərizə-anket formaları saytda yerləşdirilmişdir. Ərizə formalarını çap edib, əl ilə doldurub, quruma şəxsən müraciət etmək gərəkdir. Sürücülük vəsiqələrinin verilməsi (DİN) (3/2) Nəqliyyat vasitələrinin dövlət qeydiyyat nişanında əks olunmuş rəqəmlərin və ya hərflərin kombinasiyasının sifariş verilməsi (DİN)(4/2) Ümumvətəndaş pasportunun dəyişdirilməsinə görə müraciətin və sənədlərin qəbulu (DİN) 3/2 Vətəndaşın şəxsiyyət vəsiqəsinin dəyişdirilməsinə görə müraciətin və sənədlərin qəbulu (DİN) 3/2 Satınalmaların elektron</p>	<p>Daxili İşlər Nazirliyi tərəfindən:</p> <p>1. Elektron xidmətlərə görə nəzərdə tutulan ərizə və anket formaları "inzibati reqlament" adlı mövcud sənədin tərkibindən çıxarılsın və hər bir istifadəçinin rahat görə biləcəyi formada saytda yerləşdirilsin.</p> <p>2. Elektron ərizə və ya sənədlər skan edilərək vətəndaşlara mövcud elektron müraciət imkanı yaradılsın (məs., hərbi biletin və vətəndaş vəziyyəti aktlarının skan versiyası)</p> <p>3. Uyğun dövlət rüsumunun elektron formada ödənilməsi imkanı yaradılsın. 4. Ümumvətəndaş pasportunun yaxud şəxsiyyət vəsiqəsi sahibi avtomatik olaraq sənədin yaxınlaşan bitmə tarixi haqqında informasiyalaşdırılsın (elektron poçt, sms və ya başqa elektron kanallar köməyi ilə) Satınalmalara görə Dövlət Agentliyi tərəfindən: Elektron tender xidmətinin təşkili, hətta tenderlərə</p>

təşkili (Dövlət Satınalmalar Agentliyi) 4/2	elektron müraciət və onlayn şəkildə ödəniş imkanı yaradılısın
4. 30 elektron xidmətdən 4-ü III səviyyədə -ikiterəfli interaktiv mərhələdədir. Başqa sözlə desək, bu mövcud xidmətlər onlayn şəkildə müraciət etmək imkanı verirlər. Elektron şəkildə müraciət haqqında qərar bildirilmir və ya elektron sənəd ilə təmin edilmir. Azərbaycan vətəndaşlığının qəbul edilməsinə görə müraciətin və sənədlərin qəbulu (Dövlət Miqrasiya Xidməti)(4/3) Dövlət standartlarına müvafiq olaraq I və II məsuliyyət səviyyəli bina və qurğuların layihələndirilməsi fəaliyyəti ilə məşğul olmağa görə hüquqi və fiziki şəxslərə xüsusi razılıq (lisenziya) verilməsinə görə müraciətin və sənədlərin qəbulu (DŞAK)(4/3) Daşınmaz Əmlakın Dövlət Reyestrindən informasiyaların (əmlakın yüklülüyü və s.) verilməsinə görə müraciətin və sənədlərin qəbul edilməsi. (ƏMDK) (4/3)	Dövlət Miqrasiya Xidməti, Dövlət Şəhərsalma və Arxitektura Komitəsi, Əmlak Məsələlərinə görə Dövlət Komitəsi tərəfindən: Sözügedən ilk üç elektron xidmətin onlayn şəkildə olaraq tam başa çatması təmin edilsin.
5. Elektron xidmətlərdən 4-ü fərdə dair informasiyaları elektron müraciət edərək əldə etməyə imkan verir. Şagirdlərin cari naliyyətləri ilə əlaqədar valideynlərə informasiya verilməsi (3/3) (TN) Elektron sağlamlıq kartına görə informasiyanın verilməsi (SN) (3/3) Pensiyaçıya informasiyanın verilməsi (DSMF)(3/3) Doğum barəsində tibbi şəhadətnamənin elektron registrindən informasiya verilməsi (SN)(3/3)	Mahiyyət etibarilə bu mövcud xidmətlər sənədlərə baxılma və qərarvermə kimi oxşar məsələləri tələb etmir, buna görə də bu mövcud xidmətlər tam avtomatlaşdırılmış və özünün maksimum inkişaf səviyyəsinə müəyyən dərəcədə çatmışdır.
6. Elektron xidmətlərdən 3-ü III səviyyədə-elektron müraciət mərhələsində yer alır. Bu mövcud xidmətlər kifayət qədər avtomatlaşdırılmışdır. Vətəndaş vəziyyəti aktlarını əldə etməyə görə	Bu mövcud xidmətlərdə sənədlərin təqdim edilməsi və qərar qəbulu elementləri olsa da, praktikada bu mövcud xidmətlərin göstərilməsi vaxtı vətəndaş-məmur münasibətləri zəruridir. (məs., nikah haqqında

<p>müraciət (Ədliyyə Nazirliyi) (3/3) Torpaq kadastr informasiyalarının hazırlanması və kadastr xidmətinin təsvir edilməsi (Dövlət Torpaq və Xəritəçəkmə Komitəsi) (3/3) Daşınmaz Əmlaka aid çıxarışların verilməsinə görə müraciətin və sənədlərin qəbulu elektron xidməti (ƏMDK) (3/3)</p>	<p>şəhadətnamənin verilməsi və ya kadastr xidmətinin göstərilməsi) Bunun üçün də xidmətlər 4-cü səviyyəyə kimi inkişaf edə bilməz. Dövlət Torpaq və Xəritəçəkmə Komitəsi tərəfindən: 1. Xidmətə üçün rüsum haqqını elektron ödəmə imkanı elektron hökumət portalından təmin edilsin. 2. Hazırlanmış kadastr informasiyalarının şəxslərə onlayn şəkildə göndərilməsi təmin edilsin.</p>
<p>7. Elektron xidmətlərin 10-u IV səviyyədə qərar tutmuşdur. Beləliklə, istifadəçi kağıza əl vurmada, elektron formada müraciət edir, onun müraciətinə onlayn formada baxılıb qərar verilir, xidmət haqqı yaxud cərimə olduqda sayt üzərindən ödəniş reallaşdırılır. Elektron bəyannamənin qəbul edilməsi və vergi və başqa büdcə daxilolmalarının internetin köməkliyi ilə ödənilməsi (4/4) (Vergilər Nazirliyi) Kommersiya hüquqi şəxslərin onlayn şəkildə qeydiyyatı (4/4) (Vergilər Nazirliyi) Fərdi sahibkarların onlayn formada qeydiyyatı (4/4) (Vergilər Nazirliyi) Nömrələrin dəyişdirilməsi və addan ada keçirilməsinə görə müraciətin və sənədlərin qəbul edilməsi. (4/4) (RİTN) Statistik hesabatların təqdim edilməsi (4/4) (Dövlət Statistika Komitəsi) Əmək müqavilələri bildirişlərinin mövcud elektron qeydiyyatı (4/4) (Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyi) Məcburi hökumət sosial sığorta haqlarının ödənilməsi (4/4) (DSMF) Sığortaolunanların onlayn şəkildə uçota alınması (4/4) DSMF Yol hərəkəti ilə əlaqədar cərimələrin ödənilməsi (4/4) (DIN) Müasir</p>	<p>Vergilər Nazirliyi tərəfindən: 1. Elektron xidmətə görə istifadəçilərin ehtiyac və tələblərini öyrənməyə yönəlmiş onlayn formada məmnuniyyət sorğusu keçirilsin. 2. Elektron imzaya malik hüquqi şəxslərin onlayn şəkildə hüquqi şəxslər yaradılması imkanı təmin edilsin. 3. Banklar ilə birlikdə əməkdaşlıq edərək sadələşdirilmiş vergi bəyannaməsi elektron xidmətinə görə proaktiv xidmət göstərsin, müasir vergi bəyannaməsini vergi ödəyicisi yox Vergilər Nazirliyi vergi ödəyicisinə təqdim etsin, əgər vətəndaş hesablanmış mövcud vergi məbləği ilə razıdırsa vergi borcunu müəyyən şəkildə ödəsin. Dövlət Statistika Komitəsi tərəfindən: Hüquqi Şəxslərdən işçilərin müəyyən dərəcəli sayı və maaşı haqqında informasiya tələb edilməsi əvəzinə, bu nəzərdə tutulan informasiyalar Vergilər Nazirliyi və DSMF-dən əldə edilsin. Qeyd: Xüsusən 10 nəfərə kimi işçisi olan hüquqi şəxslərin kvartal dövründə verdiyi informasiyaları Vergilər Nazirliyinin informasiya bazasından əldə etmək mümkündür. Dövlət Sosial Müdafiə Fondu</p>

<p>telefon çəkilişinin sifariş verilməsi (4/4)</p>	<p>tərəfindən: Məcburi sosial sığorta haqları ödənişlərinin statusu xronoloji olaraq, açıq-aydın və operativ formada göstərilsin. Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyi tərəfindən: Əmək müqavilələri bildirişlərinin qeydiyyatı vaxtı daxil olmuş informasiyaları dəyişməyə görə təşkilat tərəfindən quruma məktub yazmaq (kağız sənəd) praktikası aradan qaldırılsın, yerində istifadəçilərə elektron məktub yazıb informasiyaları dəyişmələrinə görə imkan yaradılsın.</p>
<p>8. Məlumdur ki, aşağıdakı 8 elektron xidmət mövcud elektron hökumət portalına inteqrasiya olunmamışdır: Azərbaycan vətəndaşlığına qəbul edilməsinə görə müraciətin və sənədlərin qəbul edilməsi (Dövlət Miqrasiya Xidməti) Şagirdlərin təhsildə qazandıqları hazırkı nailiyyətləri əks etdirən informasiyaların verilməsi (Təhsil Nazirliyi) Qeydiyyatı alınmış vətəndaş vəziyyəti aktları ilə əlaqədar olan sənədlərin verilməsi (Ədliyyə Nazirliyi) Ümumvətəndaş pasportunun dəyişdirilməsinə görə müraciətin və sənədlərin qəbul edilməsi (DİN) Vətəndaşın şəxsiyyət vəsiqəsinin müəyyən şəkildə dəyişdirilməsinə görə müraciətin və sənədlərin qəbul edilməsi (DİN) Sürücülük vəsiqələrinin müəyyən formada verilməsi (DİN) Nəqliyyat vasitələrinin hökumət qeydiyyat nişanında əks olunmuş rəqəmlərin və ya hərflərin kombinasiyasının sifariş verilməsi (DİN) Malların və nəqliyyat vasitələrinin gömrük rəsmiləşdirilməsinə görə elektron Gömrük Bəyannaməsinin qəbul</p>	<p>Bu mövcud elektron xidmətlər elektron hökumət portalına inteqrasiya edilsin.</p>

<p>edilməsi (Dövlət Gömrük Komitəsi) “Ölüm barəsində tibbi şəhadətnaməsi” elektron registrindən informasiyaların verilməsi (Səhiyyə Nazirliyi)</p>	
<p>9. Elektron xidmətlərin şəffaflıq göstəriciləri müəyyən qayda ilə aşağıdakı kimi olmuşdur. 1.Qeyri-şəffaf: Malların və nəqliyyat vasitələrinin gömrük rəsmiləşdirilməsinə görə elektron Gömrük Bəyannaməsinin qəbul edilməsi (Dövlət Gömrük Komitəsi) 10/0 “Ölüm barəsində tibbi şəhadətnaməsi” elektron registrindən informasiyaların verilməsi (Səhiyyə Nazirliyi) 8/0 Qeydiyyatata alınmış vətəndaş vəziyyəti aktlarının müəyyən qaydada verilməsi (Ədliyyə Nazirliyi) (8/0) Sürücülük vəsiqələrinin müəyyən qaydada verilməsi (DİN) (10/1) Nəqliyyat vasitələrinin hökumət qeydiyyat nişanında əks edilmiş rəqəmlərin və ya hərflərin kombinasiyasının sifariş verilməsi (DİN)(10/1) Ümumvətəndaş pasportunun müəyyən qaydada dəyişdirilməsinə görə müraciətin və sənədlərin qəbul edilməsi (DİN) 10/1 Vətəndaşın şəxsiyyət vəsiqəsinin dəyişdirilməsinə görə müraciətin və sənədlərin qəbul edilməsi (DİN) (10/1) Satınalmaların elektron təşkili (Satınalmalar görə Dövlət Agentliyi) (10/2) Məşğulluq orqanları köməkliyi ilə iş axtarışı (Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyi) 8/2 İşsizlik statusunun verilməsi və müavinətlərin müəyyən qaydada təyin edilməsinə görə müraciətin və sənədlərin qəbul edilməsi (Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyi) 8/2 - Nisbətən</p>	<p>Elektron xidmətlərin müəyyən dərəcədə şəffaflığı 8 ballıq və 10 ballıq şkala ilə ölçülmüşdür.</p>

şəffaf: Azərbaycan vətəndaşlığının qəbul edilməsinə görə müraciətin və sənədlərin qəbulu (Dövlət Miqrasiya Xidməti) (10/6) Binaların tikintisinə icazə alınması ilə əlaqədar icazənin alınması (Dövlət Şəhərsalma və Arxitektura Komitəsi) (10/5) Şagirdlərin təhsildə qazandıqları cari nailiyyətləri əks etdirən məlumatın verilməsi (Təhsil Nazirliyi) (8/4) - Kifayət qədər şəffaf: Vətəndaş vəziyyəti aktlarının əldə edilməsinə görə müraciətin və sənədlərin qəbul edilməsi (10/8) Vətəndaşların elektron sağlamlıq kartına görə informasiyaların verilməsi (Səhiyyə Nazirliyi) (8/8) Torpaq kadastr informasiyaların hazırlanması və kadastr xidmətlərinin verilməsinə görə müraciətin və sənədlərin qəbul edilməsi (Dövlət Torpaq və Xəritə çəkmə Komitəsi) (10/8) Doğum barəsində tibbi şəhadətnamənin elektron registrindən informasiyaların verilməsi (Səhiyyə nazirliyi) (8/8) Yol Hərəkəti qaydaları ilə əlaqədar olan inzibati xətalara bağlı olan görülən tədbirlər haqqında informasiyaların verilməsi və cərimələrin ödənilməsi (DİN) 10/9 Elektron bəyamnamənin qəbul edilməsi (4/4) (Vergilər Nazirliyi) 10/10 Kommersiya hüquqi şəxslərin onlayn formada qeydiyyatı (Vergilər Nazirliyi) 8/8 Fərdi sahibkarların onlayn formada qeydiyyatı (Vergilər Nazirliyi) 8/8 Telefon çəkilişi (RİTN) 10/10 Nömrələrin müəyyən qaydada dəyişdirilməsi və addan-ada keçirilməsinə görə müraciətin və sənədlərin qəbul edilməsi (RİTN) 10/10 Statistik hesabatların təqdim edilməsi (Dövlət Statistika Komitəsi)

<p>(10/8) Əmək müqavilələri bildirişlərinin elektron formada qeydiyyatı (Əmək Nazirliyi) (8/8) Məcburi dövlət sosial sığorta haqlarının ödənilməsi (DSMF) (10/8) Sığortaolunanların onlayn şəkildə uçota alınması DSMF (8/8) Pensiyaçıya informasiyaların verilməsi (DSMF)(8/8) Daşınmaz Əmlakın Dövlət Reyestrindən informasiyaların (əmlakın yüklülüyü və s.) verilməsinə görə müraciətin və sənədlərin qəbul edilməsi (ƏMDK) (10/8) Daşınmaz Əmlaka dair çıxarışların verilməsinə görə müraciətin və sənədlərin qəbul edilməsi (ƏMDK) (10/8)</p>	
<p>10. Aşağıdakı mövcud elektron xidmətlərin reqlamenti hazırlanmamışdır: "Ölüm barəsində tibbi şəhadətnaməsi" elektron registrindən informasiyaların verilməsi (Səhiyyə Nazirliyi) Malların və nəqliyyat vasitələrinin gömrük rəsmiləşdirilməsinə görə elektron Gömrük Bəyannaməsinin qəbul edilməsi.</p>	<p>Səhiyyə Nazirliyi və Dövlət Gömrük Komitəsi tərəfindən: Mövcud elektron xidmətlərin müəyyən formada reqlamenti yaradılsın.</p>
<p>11. Bir mövcud elektron xidmətin reqlamentində elektron xidmətin adı ilə elektron xidmətin məzmunu arasında uyğunsuzluq müşahidə edilmişdir. Xidmətin adı : İşsizlik statusunun verilməsi və müavinətinin təyin edilməsinə görə müraciətin və sənədlərin qəbul edilməsi. Reqlamentdə isə xidmətin məzmunu : Bu mövcud xidmət işsizlik statusunun verilməsi və işsizlik müavinətinin təyin edilməsi barəsində işsiz vətəndaşların daha ətraflı və elektron qaydada informasiya əldə etmələrini nəzərdə tutur.</p>	<p>Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyi tərəfindən: Sözügedən elektron xidmətin reqlamentində onun adı ilə məzmunu uzlaşdırılsın.</p>
<p>12. Məlum olmuşdur ki, elektron</p>	<p>Rabitə və Yüksək Texnologiyalar</p>

<p>xidmətlərin az bir hissəsi hesabatlıdır. Yəni bilinmir ki, hər bir elektron xidmətə görə ay ərzində neçə nəfər istifadə edir, onların dövrə görə artımı necədir və onların sayı ənənəvi qaydada xidmətdən faydalanan vətəndaşlara, fiziki və hüquqi şəxslərə olan nisbəti məlum deyil. Bilmək olmur ki, elektron xidmət səmərəlidir yoxsa yox. Ümumilikdə götürdükdə RYTN elektron hər ay hökumət büllütünü hazırlayır. Burada isə ən çox işlədilən 20 elektron xidmətə görə statistika hazırlanır, halbuki, bütün elektron xidmətə görə hesabatlılıq təmin olunmalıdır.</p>	<p>Nazirliyi tərəfindən: Bütün elektron dövrə olaraq xidmətə görə istifadəçilərin sayını açıqlasın və elektron xidmət istifadəçiləri ilə ənənəvi xidmət istifadəçiləri arasında müəyyən qaydada nisbət açıqlansın.</p>
<p>13.10 ballıq şkalaya görə məlum olmuşdur ki, əla təşviq edir: Vergilər Nazirliyi (10/9), Eləcə də, aşağıdakı qurumlar elektron xidmətlərə görə iştirakçılığı yaxşı təşviq edir: Dövlət Sosial Müdafiəsi Fondu (10/8) Əmlak Məsələrinə görə Dövlət Komitəsi (10/8) Ədliyyə Nazirliyi (10/8) Rabitə və Yüksək Texnologiyaları Nazirliyi(10/7) Dövlət Statistika Komitəsi (10/7) Aşağıdakı qurumlar elektron xidmətlərdə iştirakçılığı zəif təşviq edir: Daxili İşlər Nazirliyi (10/3) Dövlət Satınalmaları Agenliyi təsvir etdikləri (10/3) Elektron xidmətlər təminatçılarının əksəriyyəti istifadəçilərin tələb və ehtiyaclarını bilməyə görə məmnuniyyət sorğusu, eləcə də xidmət üzrə keyfiyyət sorğusu keçirmir. Yalnız Vergilər Nazirliyinin onlayn “kargüzarlıq” sahəsinə daxil olduqda ümumilikdə Vergilər Nazirliyinin fəaliyyəti ilə əlaqədar məmnuniyyət sorğusu təklif olunur.</p>	<p>Hər bir qurum 1. Elektron xidmət təminatçıları mütəmadi şəkildə elektron xidmət təminatçılarının ehtiyac və tələblərini öyrənməyə görə, eləcə də xidmətə görə keyfiyyət sorğusu keçirsinlər. 2. Elektron xidmətə görə rəy bildirmək üçün qaynar xətt mexanizminin, həm də onlayn formada rəy vermə imkanlarınınin təkmilləşdirilməsin.</p>
<p>14. Bəzi elektron xidmətlərə görə sertifikat və sənədlərin əldə edilməsi</p>	<p>Hər bir dövlət qurumları, o cümlədən DİN, Vergilər Nazirliyi, DSMF,</p>

<p>ya elektronlaşmayıb, ya da praktikada heçcürə mümkün deyil. Məsələn: Daxili İşlər Nazirliyindən pasport, şəxsiyyət vəsiqəsi, sürücülük vəsiqəsi, avtomobil nömrələrin əldə edilməsi, Əmlak Məsələləri üzrə Dövlət Komitəsinin çıxarış və yüklülük barəsində sənədlərin əldə edilməsi, Vergilər Nazirliyindən Fərdi sahibkarların və hüquqi şəxslərin onlayn formada qeydiyyatı vaxtı sertifikatların əldə edilməsi, Dövlət Sosial Müdafiə Fondundan sığorta kartının əldə edilməsi, Ədliyyə Nazirliyinin vətəndaş vəziyyəti aktlarının əldə edilməsi və s.</p>	<p>ƏMDK Bu xidmətlərə görə vətəndaşlara xüsusi poçt xidməti təşkil edilsin, vətəndaş xidmət haqqı ödəyərək (yaxud ödəmədən) sözügedən sənədləri öz ünvanında əldə etsin.</p>
<p>15. Ölkəyə görə Milli Bank nəzdində Hökumət Ödəniş Portalı (apus.az) olsa da, Elektron hökumət portalında müəyyən formada yer almır.</p>	<p>Mərkəzi Bank, RYTN Hökumət Ödəniş Portalı mövcud Elektron Hökumət Portalına inteqrasiya etsin</p>

3.2Azərbaycanda İKT - dən istifadənin artırılması istiqamətində həyata keçirilmiş tədbirlər.

Azərbaycan Respublikasında mövcud elektron hökumət və elektron xidmətlərin daha da formalaşması və inkişafı məqsədilə keçən illər müddətində bir neçə dövlət proqramları, qanunlar və fərmanlar qəbul olunmuşdur ki, bunlar da ölkədə qeyd edilən bir çox sahələrin inkişafında hüquqi baza rolunu oynamışdır.

17 fevral 2003-cü il tarixində Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı ilə **"Azərbaycan Respublikasının inkişafı naminə informasiya və kommunikasiya texnologiyalarına görə Milli Strategiya (2003—2012-ci illər)"** təsdiq edilmişdir.

Milli Strategiyanın ən mühüm məqsədi informasiya və kommunikasiya texnologiyalarından daha geniş şəkildə istifadə etməklə ölkənin demokratik inkişafına müəyyən qaydada kömək etmək və informasiya cəmiyyətinə keçidi təmin etməkdir.

Milli Strategiyada mövcud qaydada elektron hökumətin formalaşması və inkişafı ilə bağlı bir sıra əsas vəzifələr aşağıdakı kimidir:

1. informasiya cəmiyyətinin mövcud hüquqi əsaslarının yaradılması və daha da inkişaf etdirilməsi.

2.cəmiyyətdə mövcud insan amilinin daha da inkişaf etdirilməsi, vətəndaşların keyfiyyətli təhsil, mövcud tibbi xidmət və sosial təminatlar almasına görə əlverişli şəraitin müəyyən qaydada yaradılması.

3.vətəndaşların və sosial institutların informasiya almaq, onu yaymaq və işlətmək kimi hüquqlarının təmininə görə uyğun mühitin yaradılması.

4. effektiv, şəffaf və nəzarət oluna bilən hökumət idarəetməsi və yerli özünüidarəetmənin reallaşdırılması elektron dövlətin yaradılması, elektron ticarətin daha da formalaşdırılması və yüksək səviyyədə inkişaf etdirilməsi;

5. inkişaf etmiş informasiya və kommunikasiya infrastrukturunun müəyyən qaydada yaradılması, vahid milli elektron informasiya məkanının

yüksək şəkildə formalaşdırılması, informasiya və kommunikasiya xidmətlərinin daha da genişləndirilməsi;

Milli Strategiyanın reallaşdırılması nəticəsində hökumət idarəetməsində şəffaflığın yüksək şəkildə təmin olunması, davamlı olaraq iqtisadi dirçəlişə nail olunması, əhalinin həyat şəraitinin yüksək səviyyəyə çatdırılması, ölkədə vahid elektron məlumat məkanının formalaşması, hər bir vətəndaşa görə informasiya əldə etmək imkanlarının yaranması və milli maraqlar mövcud sürətdə nəzərə alınmaqla ölkə ümumdünya elektron informasiya məkanına inteqrasiya olunması nəzərdə tutulmuşdur. *Milli Strategiyanın əsas fəaliyyət istiqamətlərindən biri* mövcud elektron hökumətin formalaşdırılması və daha inkişaf etdirilməsidir.

2003-2012-ci illərə görə nəzərdə tutulmuş Milli Strategiyanın mövcud elektron hökumət sahəsində aşağıdakı məqsədlər nəzərdə tutulmuşdu:

1. dövlət idarəetmə orqanlarında və təşkilatlarında, mövcud yerli özünüidarəetmə orqanlarında informasiya və kommunikasiya texnologiyalarının daha geniş tətbiqi və yüksək şəkildə inkişaf etdirilməsi;

2.vətəndaşların, qeyri-hökumət təşkilatlarının hökumətin idarə edilməsində iştirakına görə münasib şəraitin yaradılması;

3. informasiya və kommunikasiya texnologiyalarından işlətməklə siyasi sistemin fərqli tərkib hissələri arasında əməkdaşlığın daha da gücləndirilməsi;

4.dövlət qulluqçularının informasiya və kommunikasiya texnologiyaları bölməsində biliklərinin müntəzəm qaydada artırılması mexanizminin hazırlanması və reallaşdırılması;

5.hökumət idarəetmə orqanlarında və təşkilatlarında elektron formada sənəd mübadiləsinin daha geniş tətbiqi;

6.vətəndaşlara informasiya xidmətləri verən dövlət avtomatlaşdırılmış informasiya sistemlərinin, tematik, sahə, regional informasiya resurslarının yaradılması;

7.seçkilər prosesində mövcud informasiya texnologiyaları tətbiqinin müəyyən qaydada inkişaf etdirilməsi.

Azərbaycan Respublikasında rabitə və informasiya texnologiyalarının inkişafı üzrə 2005-2008-ci illər üçün Dövlət Proqramının təsdiq edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı (21 oktyabr 2005-ci il).

"Azərbaycan Respublikasında mövcud rabitə və informasiya texnologiyalarının inkişafına görə 2005-2008-ci illər üçün Dövlət Proqramı"nın (Elektron Azərbaycan)" məqsədi Azərbaycanda rabitə və informasiya texnologiyalarının müəyyən qaydada inkişafını təmin etmək və bu nəzərdə tutulan yolla ölkənin hərtərəfli tərəqqisinə görə xidmət göstərmək, eyni vaxtda İKT-nin inkişafı görə Milli Strategiyanın həyata reallaşdırılmasını təmin etmək, müəyyən edilmiş məqsədlərə və fəaliyyət istiqamətlərinə müvafiq olaraq layihələri planlaşdırmaq və müəyyən qaydada icra etməkdir. Cəmiyyətin yeni tələblərə müvafiq inkişafı, dövlət idarəçiliyinin müəyyən qaydada təkmilləşdirilməsi və şəffaflığının yüksək şəkildə təmin edilməsi, milli informasiya resurslarının yaradılması, biliklərə dayanan iqtisadiyyatın inkişafı, hər bir sahədə yeni texnologiyaların daha geniş tətbiqinə nail olunması, informasiya təhlükəsizliyi və azadlığının müəyyən qaydada müdafiəsi, qlobal informasiya fəzasına inteqrasiyanın daha da genişləndirilməsi ölkədə informasiya cəmiyyətinə keçidi təmin edəcək fəaliyyətin müəyyən bir tərkib hissələridir. Bununla əlaqədar olaraq "Elektron hökumət"in formalaşdırılması görə Fəaliyyət Proqramının layihəsinin hazırlanması müəyyən qaydada nəzərdə tutulmuşdur. Qeyd edilən məsələlərin həlli nəticəsində müəyyən qaydada aşağıdakı nəticələr əldə olunacaqdır:

1.dövlət orqanlarının mövcud fəaliyyətinin səmərəliliyini daha da artıran və əhaliyə, mövcud özəl qurumlara daha keyfiyyətli mövcud informasiya xidmətləri verən "Elektron hökumət"in yüksək qaydada formalaşması;

2.dövlət orqanlarında mövcud elektron sənəd mübadiləsinin müəyyən qaydada təşkil edilməsi;

3.dövlət idarəetməsində və yerli özünüidarəetmədə yeni texnologiyalardan geniş şəkildə istifadənin təmin edilməsi;

Elektron imza və elektron sənəd haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu (9 mart 2004-cü il).

Ölkədə elektron hökumətin yüksək şəkildə formalaşması və inkişafına müəyyən qaydada təkan verən hökumət tədbirlərindən biri elektron imza və mövcud elektron sənəd barəsində Qanundur. Bu nəzərdə tutulan qanun elektron imzanın və elektron sənədin işlədilməsinin, onların mövcud elektron sənəd dövriyyəsində tətbiqinin təşkilati, mövcud hüquqi əsaslarını və əlaqədar olan subyektlərin hüquqlarını müəyyən edir və aralarında meydana gələn münasibətləri tənzimləyir.

Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyində nəzərdə tutulmuş bir sıra hallar istisna olmaqla, elektron imza və elektron sənəd uyğun vasitələr tətbiq olunmuş hər bir fəaliyyət sahələrində işlədilə bilər. Elektron sənəd köməyi ilə rəsmi və qeyri-rəsmi yazışmalar, hüquqi məsuliyyət və öhdəliklər yaradan sənəd və informasiya mübadiləsi müəyyən qaydada aparıla bilər.

“İdarələrarası elektron sənəd dövriyyəsi sistemi haqqında Əsasnamə”nin təsdiq edilməsi barədə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı (4 sentyabr 2012-ci il).

İdarələrarası mövcud elektron sənəd dövriyyəsi sistemi barəsində Əsasnamə idarələrarası elektron sənəd dövriyyəsi sisteminin müəyyən qaydada yaradılması, müəyyən şəkildə idarə olunması və bu mövcud sistemdən işlədilmə qaydalarını müəyyən edir. Sistemin təşkilatçısı Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Administrasiyası və operatoru Azərbaycan Respublikasının Xüsusi Dövlət Mühafizə Xidmətidir.

Dövlət orqanlarının elektron xidmətlər təşkil edilməsinin təşkili bölməsində bəzi tədbirlər haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı (23 may 2011-ci il).

Modern və çevik idarəetmənin təmini, dövlət orqanlarının fəaliyyətində şəffaflığın daha da artırılması və korrupsiyaya müəyyən qaydada şərait doğuran halların aradan qaldırılmasına görə əhaliyə elektron xidmətlərin təsviri zəruridir. Bu Fərmana görə mərkəzi icra hakimiyyəti orqanları aşağıdakı tədbirləri reallaşdırılmalıdır:

- səlahiyyətlərinə müvafiq olaraq elektron xidmətlərin təsvirinə görə rəsmi internet informasiya ehtiyatlarında xüsusi olaraq elektron xidmət sahəsi yaradılmalı;

- elektron xidmət sahəsində aidiyyətiyyətinə görə təsvir edilən xidmətin adının, bu nəzərdə tutulan xidmətin göstərilməsinə görə tələb olunan mövcud sənədlərin dəqiq siyahısının, uyğun sənədlərin (ərizə, blank və digər) elektron formasının yerləşdirilməsi, mövcud şəxslərin bu nəzərdə tutulan bölmədən maneəsiz, sərbəst şəkildə istifadəsinin təmin edilməlidir.

Azərbaycan Respublikasının mövcud Rabitə və İnformasiya Texnologiyaları Nazirliyi 3 ay zamanında dövlət orqanlarının mövcud elektron xidmətlərindən «bir pəncərə» prinsipinə görə istifadənin təşkili məqsədilə mövcud «elektron hökumət» portalının meydana gəlməsini müəyyən qaydada təmin etməlidir.

«Azərbaycan Respublikasında rabitə və informasiya texnologiyalarının inkişafına görə 2010 — 2012-ci illər üçün Dövlət Proqramı»nın (Elektron Azərbaycan)» təsdiq edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı (11 avqust 2010-cu il).

Dövlət Proqramının əsas məqsədi Milli Strategiyadan irəli gələn vəzifələrin müəyyən şəkildə yerinə yetirilməsi, respublikanın informasiya cəmiyyətinə keçidinin təmini, İKT-nin inkişafını və geniş şəkildə tətbiqini təmin etmək yoluyla informasiya və biliklərə dayanan, rəqabətə davamlı mövcud

iqtisadiyyatın qurulması və daha da inkişaf etdirilməsinə görə zəminin formalaşdırılması, hökumət idarəetmə mexanizmlərinin mövcud səmərəliliyinin daha da artırılması və qərarların qəbulu gedişatında vətəndaşların və sosial institutların bu prosesdə iştirakı imkanlarının daha da genişləndirilməsi, cəmiyyətin informasiya məhsulu və xidmətlərinə olan mövcud tələbatının dolğun şəkildə ödənilməsidir.

Dövlət Proqramında elektron hökumətin yüksək şəkildə formalaşması və inkişafıyla əlaqədar məqsədlərə çatmağagörə aşağıdakı məsələlərin həlli nəzərdə tutulur:

- respublikada yeni informasiya və kommunikasiya infrastrukturunun daha da inkişaf etdirilməsi, fiziki və hüquqi şəxslərin dövlət orqanlarının fəaliyyəti barəsində informasiyalara, hətta dövlət, ictimai və bölmə informasiya resurslarına çıxışının genişləndirilməsi, informasiya və kommunikasiya xidmətlərinin daha da genişləndirilməsi və onların keyfiyyətinin yüksək səviyyəyə çatdırılması;
- dövlət idarəçiliyinin hər bir səviyyəsində İKT həllərinin müəyyən formada tətbiqi, dövlət məlumat sistemləri və resurslarının formalaşdırılması və daha da inkişaf etdirilməsi;
- vahid texnoloji standartlara görə dövlət informasiya resursları və sistemlərinin mövcud inteqrasiyasının müəyyən formada təmini, dövlət orqanları arasında təhlükəsiz və etibarlı olan informasiya mübadiləsinin reallaşdırılmasına görə vahid konfidensial multiservis şəbəkəsinin daha da inkişaf etdirilməsi, təşkilati-texniki, texnoloji tədbirlərin reallaşdırılması və uyğun mühitin formalaşdırılması;
- dövlət orqanlarının təsvir etdiyi xidmətlərin operativliyinin və keyfiyyətinin, həm də dövlət idarəetmə mexanizmlərinin səmərəliliyinin daha da artırılmasına görə «E-hökumət» həllərinin geniş şəkildə tətbiqi, «bir pəncərə» prinsipinə görə elektron xidmətlərin təşkili;

Dövlət Proqramında reallaşdırılması nəzərdə tutulan mühüm istiqamətlərdən biri dövlət və yerli özünüidarəetmə orqanlarında İKT-nin tətbiqi və elektron xidmətlərin daha da inkişaf etdirilməsidir. Bu nəzərdə tutulan məqsədlə aşağıdakıların həlli müəyyən qaydada nəzərdə tutulmuşdur:

- dövlət orqanlarında İKT həllərinin geniş şəkildə tətbiqinə görə vahid konfidensial multiservis şəbəkəsinin daha da inkişaf etdirilməsi və vahid informasiya fəzasının yüksək şəkildə formalaşdırılması;
- dövlət informasiya sistemləri və resurslarının müəyyən şəkildə formalaşdırılması, inteqrasiyası və daha da inkişaf etdirilməsi, hökumət orqanlarının öz aralarında, hətta fiziki və hüquqi şəxslərlə qarşılıqlı əlaqə vaxtı təhlükəsiz informasiya mübadiləsinə görə mütərəqqi mexanizmlərin tətbiqi.
- «E-hökumət» həllərinin tətbiq edilməsi və «bir pəncərə» prinsipinə görə elektron xidmətlərin təqdimi.
- İKT bölməsində görülən işlər haqda informasiyaların yayılması.

“Elektron hökumət” portalı haqqında mövcud Əsasnamə”nin təsdiq edilməsi və elektron xidmətlərin genişləndirilməsi ilə bağlı olan tədbirlər barədə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı (5 fevral 2013-cü il).

Azərbaycan Respublikasında hökumət orqanlarının elektron xidmətlərindən “bir pəncərə” prinsipinə görə istifadənin təşkilinə görə “elektron hökumət” portalının təkmilləşdirilməsi, elektron xidmətlərin təşkil edilməsi bölməsində görülən işlərin səmərəliliyinin daha da artırılması, dövlət orqanlarının elektron xidmətlərindən daha geniş şəkildə işlədilməsi məqsədi ilə, “Dövlət orqanlarının elektron xidmətlər verilməsinin təşkil edilməsi sahəsində bir sıra tədbirlər barəsində” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 23.05.2011 – ci il tarixli 429 nömrəli Fərmanına müvafiq olaraq “Elektron hökumət” portalı barəsində Əsasnamə” təsdiq edilmiş və “2013-2015-ci illərdə hökumət orqanlarında elektron xidmətlərin daha da genişləndirilməsi və “elektron

hökumətin” inkişafına aid Dövlət Proqramının layihəsinin hazırlanaraq Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə təqdimi tapşırılmışdır.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında mövcud Vətəndaşlara Xidmət və Sosial İnnovasiyalara görə Dövlət Agentliyinin yaradılması və dövlət orqanları tərəfindən vətəndaşlara göstərilən xidmətlərin təkmilləşdirilməsi ilə bağlı tədbirlər haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı (3 iyul 2012).

Bu Fərmana görə dövlət orqanlarının fəaliyyətində şəffaflığın daha da artırılmasının, vətəndaşlara göstərilən bir sıra xidmətlərin daha keyfiyyətli, daha rahat, ən yeni üslubda və yeni innovasiyaları tətbiqi ilə həyata reallaşdırılmasının, vətəndaşlara münasibətdə mövcud etik qaydalara, müəyyən dərəcədə nəzakətli davranışa mövcud qaydada əməl edilməsinin, mövcud vətəndaş məmnunluğunun müəyyən qaydada təmin edilməsinin zəruriliyini nəzərə alaraq, hökumət orqanları tərəfindən göstərilən xidmətlərin daha da təkmilləşdirilməsi, elektron xidmətlərə keçidin daha da sürətləndirilməsi məqsədi ilə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Vətəndaşlara Xidmət və Sosial İnnovasiyalara görə Dövlət Agentliyi və onun tərkibində hökumət orqanları tərəfindən vətəndaşlara təsvir edilən xidmətlərin reallaşdırılmasını təmin edən “ASAN xidmət” mərkəzləri yaradılmışdır.

“AZƏRBAYCAN 2020: GƏLƏCƏYƏ BAXIŞ” İNKİŞAF KONSEPSİYASI (29 dekabr 2012-ci il).

Ölkəmizin gələcək inkişaf konsepsiyasında müəyyən bir şəkildə qeyd edilmişdir ki, informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının daha da inkişafı və informasiya cəmiyyətinə keçidin müəyyən şəkildə təmin edilməsi, innovasiya yönümlü və biliyə görə iqtisadiyyatın yaradılması, hökumət və yerli özünüidarəetmə orqanlarında İKT-nin tətbiqinin və elektron xidmətlərin, hətta informasiya təhlükəsizliyi bölməsində fəaliyyətin daha da genişləndirilməsi, cəmiyyətin informasiya məhsul və xidmətlərinə olan tələbatının dolğun şəkildə ödənilməsi, mövcud rəqabətqabiliyyətli və ixrac yönümlü İKT potensialının

daha da gücləndirilməsi, yüksək ixtisaslı mütəxəssislərin və elmi kadrların müəyyən qaydada hazırlanması Konsepsiya nəzdində qarşıda duran prioritet vəzifələrdəndir.

Qarşıdakı mövcud illərdə İKT infrastrukturu daha da inkişaf etdiriləcək, əhaliyə yeni elektron xidmətlərin müəyyən qayda ilə göstərilməsi imkanları daha da genişləndiriləcək, bir sıra kənd yaşayış məntəqələri də daxil olmaqla ölkə ərazisində daha genişzolaqlı, ucuz və keyfiyyətli internetə çıxış müəyyən dərəcədə təmin olunacaqdır. Distant təhsil, elektron ticarət, tele-tibb və başqa yeni xidmət növlərinin geniş şəkildə tətbiqinə nail olunacaq, elektron ticarət əqdləri istifadəçilərinin müdafiəsini və təhlükəsizliyini təmin etməyə görə qanunvericilik daha da təkmilləşdiriləcəkdir. Bir çox bölgələrdə İKT-nin tətbiqi daha da genişləndiriləcək, əhalinin mövcud rəqəmsal hazırlığı və ölkənin qlobal informasiya məkanına inteqrasiya səviyyəsi daha da yüksəldiləcəkdir.

İKT və əqli olan mülkiyyətin qarşılıqlı təsiri və əqli mülkiyyət hüquqlarıyla qorunub-saxlanılan bir qədər obyektlərin mövcud qlobal rəqəmsal şəbəkəyə mövcud çıxışı nəzərə alınaraq, on-line lisenziyalaşmaya və one-stop-shops formatında mövcud xidmətlərin təsvir edilməsinə görə rəqəmsal hüquqları idarəetmə sistemi qurulacaqdır.

Bundan savayı, kosmik sənayenin mövcud inkişafı ilə əlaqədar uyğun tədbirlər reallaşdırılacaqdır. Telekommunikasiya peyklərinin geostasionar orbitə müəyyən şəkildə çıxarılması nəticəsində etibarlı peyk rabitəsi müəyyən qaydada təmin ediləcək və bununla da ölkənin məlumat təhlükəsizliyi daha da gücləndiriləcəkdir. Telekommunikasiya şəbəkəsində müasir texnologiyaların tətbiq olunması genişləndiriləcək, bir sıra milli radio və televiziya proqramlarının mövcud peykdən paket yayımı müəyyən qayda ilə təşkil ediləcəkdir. Eyni vaxtda, aşağı orbitli peyklərin orbitə çıxarılması müəyyən qaydada nəzərdə tutulur ki, bu da ölkədə ətraf mühitin yüksək şəkildə mühafizəsi, mövcud kənd təsərrüfatı, topoqrafiya və kartoqrafiya, həmçinin milli təhlükəsizlik bölməsində fəaliyyəti daha səmərəli edəcəkdir.

Ölkənin regionun mövcud İKT xidmətləri bazarına çıxışını təmini məqsədi ilə tranzit informasiya magistrallarının, regional informasiya resurslarının və şəbəkə idarəetmə sistemlərinin qurulmasına görə layihələr gerçəkləşdiriləcəkdir.

"Elektron hökumətin yüksək səviyyədə formalaşdırılması məqsədi ilə ardıcıl və mərhələli qaydada uyğun tədbirlər görülməlidir. Dövlət orqanlarında yeni informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının tətbiqi daha da genişləndiriləcək, hökumət orqanlarının öz aralarında vahid infrastrukturuna görə təhlükəsiz informasiya mübadiləsi aparması, bunların funksional vəzifələrinə görə əhaliyə elektron xidmətlərin təsviri təmin ediləcək, informasiya təhlükəsizliyinin daha da yüksəldilməsi, səriştəli olan istifadəçi və mütəxəssislər hazırlanması kimi oxşar məsələlər diqqətdə qorunub-saxlanılacaqdır. Eyni vaxtda elektron xidmətlərin keyfiyyəti daha da yüksəldiləcək, bu mövcud xidmətlərə mövcud mobil rabitə, informasiya köşkləri və başqa yeni vasitələrlə çıxış təmin ediləcək. Dövlət məlumat resurslarının və sistemlərinin vahid texnoloji standartlara görə inteqrasiyası təmin olunacaq və vahid informasiya fəzası daha da formalaşdırılacaqdır.

İnformasiya təhlükəsizliyinin müəyyən qaydada təmin edilməsi, ölkəyə daxil olan mövcud internet trafikində qlobal müəyyən şəkildə kibercumların qarşısının müəyyən şəkildə alınması, informasiya proseslərinin mühafizəsi, hökumət orqanlarının informasiya resurslarının və sistemlərinin mümkün olan təhdidlərdən qorunması, mövcud kibertəhlükəsizlik bölməsində ümummilli hazırlığın qaldırılması və maarifləndirmənin daha da genişləndirilməsi diqqət mərkəzində qorunub-saxlanılacaqdır. İKT-yə görə kadr hazırlığı işi daha da təkmilləşdiriləcəkdir. Yüksək dərəcədə ixtisaslı mütəxəssislərə və elmi kadrlara yüksək tələbatın ödənilməsi məqsədi ilə ölkəmizin ali təhsil ocaqlarında təhsilin elmi tədqiqatlar və müasir innovasiyalarla daha sıx inteqrasiyasına yüksək şəkildə əlverişli mühit yaradılacaq, dünyanın qabaqcıl təhsil ocaqları ilə münasibətlər genişləndiriləcək, beyin axını gücləndiriləcəkdir.

3.3 İnzibati idarəçilik sistemində elektron hökumətin çatışmayan cəhətləri və onların aradan qaldırılması yolları.

Elektron hökumət mühitini təhlili zamanı həm müsbət meyllər, həm də problemlər müşahidə edilmişdir. Buna əsasən, aşağıda mühüm nailiyyətlər və bir sıra problemlər sadalanacaq və hətta bu problemlərin mövcud həlli istiqamətində dövlət qurumlarına müəyyən tövsiyələr təklif ediləcəkdir.

ƏSAS NAİLİYYƏTLƏR:

1. Azərbaycanda mövcud "elektron hökumət" quruculuğu və mövcud "mobil hökumət quruculuğu" paralel şəkildə inkişaf edir. Elektron hökumət quruculuğunda mühüm fokus kompüterə(Personal Computer) görə əldə olunan xidmətlərə yönəlsə, mobil hökumət quruculuğunda isə mobil telefonlara görə əldə edilən xidmətlərə yönəlir. Mobil hökumət quruculuğunun mühüm elementi mobil ASAN imzadır. Mobil imza ilk dəfə Estoniyada tətbiq olunmağa başlanılmış, oradan da Best Solution şirkətinin köməklili ilə Azərbaycana gətirilmişdir. Hal-hazırda mobil imza (ASAN imza) sahiblərinin sayı mövcud smart kart əsaslı elektron imza sahiblərindən 2 dəfə çoxdur. Bu əsasən iki səbəblə izah edilə bilər. ASAN imzanı işlətmək daha rahatdır, bundan istifadəyə görə mobil telefondan başqa hər hansı əlavə olan cihaz (yəni kart oxuyucudan) istifadəyə ehtiyac yoxdur. Başqa tərəfdən Vergilər Nazirliyi asan imzanı təhlükəsiz elektron imza vasitəsinə oxşar vergi ödəyiciləri arasında daha da yaxşı təşviq eləyə bilmişdir.

2. Elektron hökumət quruculuğunda mövcud mərkəzləşmə meyli, mövcud əksmərkəzləşmə meylinə müəyyən qaydada üstün gəlməkdədir. Azərbaycanda "elektron hökumət" quruculuğu və "mobil hökumət" quruculuğu paralel şəkildə inkişaf etsə də, əslində isə bu elektron hökumət quruculuğunda "mərkəzləşmə" (Rabitə və Yüksək Texnologiyalar Nazirliyinin elektron hökumət quruculuğu, mövcud elektron imza, mövcud elektron hökumət portalı) və "əksmərkəzləşmə" (Vergilər Nazirliyinin ASAN imzanı yaratması, uzun müddət ərzində Vergilər Nazirliyinin öz xidmətlərini yalnız öz internet saytından təqdimi) meyllərinin

təzahürü kimi başa düşmək olar. Hazırda "mərkəzləşmə" meyli əksmərkəzləşmə meylinə üstün gəlməkdədir. Belə ki, 2013-2014- cü illər müddətində elektron hökumət portalına birləşən dövlət qurumlarının sayı 40-dan 48-ə qalxıb,3 hətta Vergilər Nazirliyinin hər bir elektron xidməti elektron hökumət portalına inteqrasiya edib, ancaq mövcud elektron hökumət portalından Vergilər Nazirliyinin elektron xidmətlərinə keçid aldıqda, başqa xidmətlərdən fərqli olaraq, yenidən qeydiyyatdan keçmək zərurəti müəyyən qaydada yaranır. Əslində isə hər bir xidmətdən bir dəfə qeydiyyatdan keçməklə işlədilməlidir.

3. Elektron xidmətlərdən işlədənlərin sayı artmaqdadır. Beləliklə, Elektron hökumət portalından işlədən istifadəçilərin sayı iki il müddətində 1,5 milyona yaxın olmuşdur. Xüsusən də 2014- ci ilin iyul ayından noyabr ayına qədər 1 milyon istifadəçi artmış, 4,5 milyon əməliyyat yerinə yetirilmişdir. Ümumilikdə isə elektron xidmət istifadəçilərinin daha da artması mövcud elektron hökumət portalında təqdim olunan xidmətlərin sayının (179-dan 383-ə) daha da artması ilə izah edilə bilər. 2014-cü il iyul-noyabr ayında olan 1 milyon artımı isə Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyinin yeni istifadəyə verdiyi "Əmək müqavilələri bildirişlərinin qeydiyyatı" və Tələbə Qəbulu Üzrə Dövlət Komissiyasının təqdim etdiyi mövcud elektron xidmətlərindən mövsümi daha geniş istifadə ilə izah etmək mümkündür.

4. Özəl sektorun təqdimi olan elektron ödəmə vasitələri geniş sürətdə yayılmağa başlayır. Bu bir yandan onlayn ödəmə vasitələrinin yəni azericard, goldenpay, easy pay –in artması, başqa yandan isə elektron ödəmə kiosklarının yəni milli ön, e-manat-in artması ilə izah edilə bilər. Həmçinin bəzi hökumət qurumları elektron xidmətlərin təsviri zamanı özəl sektora dair olan onlayn ödəmə infrastrukturundan yəni Əmlak Məsələlərinə görə Dövlət Komitəsi, kommunal sektordakı dövlət şirkətləri və kiosk ödəmə infrastrukturundan faydalanırlar.

5. Elektron hökumət quruculuğunda qanunvericilik bazası daha da inkişaf etməkdədir. Beləliklə, informasiya sistemləri arasında informasiya mübadiləsinin təmininə görə uyğun hüquqi baza kifayət qədər yaradılmışdır. Beləliklə,

“Elektron hökumət” portalı barəsində Əsasnamənin təsdiq edilməsi və elektron xidmətlərin daha da genişləndirilməsi ilə əlaqədar tədbirlər haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 5 fevral 2013 il tarixli Fərmanı, “Elektron hökumət” portalına qoşulmalı olan informasiya sistemlərinin və ehtiyatlarının Siyahısı”nın təsdiq edilməsi haqqında 1 may 2014-ci il Fərmanı buna misal ola bilər.

6. Dövlət qurumları elektron xidmətlər bölməsində gördükləri işləri daha həvəslə müəyyən qaydada təqdim edirlər. Bu baxımdan vətəndaş cəmiyyətinə görə dövlət qurumları ilə bu bölmədə işləmək daha asandır.

7. Sosial e-xidmətlərin bölməsində yeniliklərin müjdəsi verilir. Mövcud vətəndaşlara nisbətə müəyyən biznes sektoruna dair elektron xidmətlər, xüsusən də vergi və sosial sığorta inzibatçılığı daha inkişaf etsə də, axır zamanlar vətəndaşlara təsvir edilən elektron xidmətlərin inkişafına dair Əmək Nazirliyi tərəfindən yeniliklərin müjdəsi verilir.

8. Kadr problemlərini aradan qaldırmağa görə səylər göstərilir. Elektron hökuməti quruculuğunda kadr problemlərini aradan qaldırmağa görə beynəlxalq təcrübəyə müraciət edilir. Beləliklə, elektron hökumət quruculuğunda öndə olan ölkə Koreya Respublikasının İnkişaf Agentliyi (KOİCA) ilə əlaqələr qurulub və yerli kadrlara görə təlimlər təşkil edilir.

Elektron hökumət quruculuğu istiqamətində problemlər və tövsiyələr

1. Elektron xidmətlərin inkişafı ilə əlaqədar strateji, konseptual plan hələ də tam şəkildə formalaşmamışdır. Beləliklə, tövsiyə edirik ki, Elektron hökumətin 2020-ci ilə qədər inkişafı ilə əlaqədar aydın, mərhələli, nailiyyətləri ölçülə biləcək konseptual inkişaf planı hazırlansın. Buna əlavə edərək, elektron xidmətlərin inkişafına görə hazırlanmış Dövlət Proqramının layihəsi təsdiq edilsin. Habelə, ölkədə hər bit dövlət qurumları tərəfindən təsvir edilən xidmətlərin yəni həm oflayn həm də elektron xidmətlərin siyahısı elektron reyestri yaradılsın.

2. Elektron xidmətlərin maliyyə təminatı bölməsində qeyri-müəyyənlik qalmaqdadır. Təvsiyə edirik ki, dövlət büdcəsindən dövlət qurumlarına maliyyə verilərkən mövcud elektron xidmətlərin inkişafı ilə əlaqədar qrafada öz yerini tapsın. Bundan başqa, hökumət büdcəsindən maliyyə ilk növbədə hökumət qurumlarının müştərək əməkdaşlığı nəticəsində təqdim olunan elektron xidmətlərin yəni shared e-services-in inkişafına yönəlməlidir.

3. İnformasiya sistemləri və ehtiyatlarının inkişafında maneələr hələ də qalmaqdadır. Dövlət qurumlarının informasiya sistemləri arasında informasiya mübadiləsi olmadığı üçün, bir sıra dövlət qurumunun əməkdaşlığını (hər hansı xidmətlə əlaqədar başqa qurumun arayışının müəyyən şəkildə tələb olunması) zəruri edən əksər mövcud elektron xidmətlərin inkişaf səviyyəsi müraciət mərhələsindən digər yana keçmir, bir sıra xidmətlərə görə sənədlərin skan edilərək nüəyyən qaydada göndərilməsi tələb edilir. Bununla əlaqədar olaraq, təvsiyə edirik ki, prioritet informasiya sistemləri və ehtiyatlarının siyahısının daha da formalaşdırılması və dövlət büdcəsinin prioritet informasiya sistemlərinin yaradılmasına müəyyən qaydada sərf edilməsi məqsədə uyğun olardı. Buna müvafiq olaraq biz təvsiyə edirik ki, ilk növbədə fərdi informasiyalar, kommersion informasiyaları, daşınmaz əmlak və torpaq kadastr informasiya sistemlərinin yaradılması və daha da inkişafı, həm də başqa dövlət qurumları ilə informasiya mübadiləsi prioritet olmalıdır. Bununla bərabər, həm də dövlət arxivi, məhkəmələr, daşınmaz əmlak, tibbi informasiyaların elektronlaşması da unudulmamalıdır.

4. İnformasiya sistemlərinin informasiya mübadiləsində də maneələr qalmaqdadır. Azərbaycanda elektron xidmətlərin keyfiyyətinə birbaşa sürətdə təsir edən fərdi, kommersion məlumat sistemləri müəyyən şəkildə formalaşsa da, daşınmaz əmlak haqqında məlumat bazası tam şəkildə formalaşmayıb. Kommersion informasiyaları haqqında əsas informasiya bazası olan Avtomatlaşdırılmış mövcud Vergi İdarəetmə Sisteminin informasiyalardan bir sıra dövlət qurumları mövcud elektron xidmətlərin təsviri çərçivəsində

işlədilmir. Dövlət qurumları arasında təhlükəsiz informasiya mübadiləsini təşkil edəcək “elektron hökumət” şlüzü müəyyən formada qurulmuşdur. Dövlət qurumları mövcud elektron hökumət portalına qoşularaq bu şlüz köməkliyi ilə öz aralarında müəyyən səviyyədə informasiya mübadiləsi edirlər. ancaq indiki mərhələdə hökumət qurumları öz aralarında elektron xidmətlərin təsviri vaxtı (xüsusən mövcud vətəndaşlara yönəlik elektron xidmətlər) bu informasiya mübadiləsi infrastrukturundan çox məhdud formada istifadə edirlər. Bundan savayı, Xüsusi Dövlət Mühafizə Xidmətinin təqdim etdiyi AZSTATE şəbəkəsi hökumət qurumları arasında əlaqə şəbəkəsi kimi də işlədilir. Buna əlavə olaraq, indiyənə qədər Azərbaycanda dövlət qurumlarının əsaslanacağı vahid informasiya mübadilə standartları (ümumi format və standartlar) işlənilib hazırlanmamışdır. Bununla əlaqədar olaraq tövsiyə edirik ki, daşınmaz əmlak və torpaq kadastr elektron informasiya bazalarının daha da inkişaf etdirilməsi və bu informasiyaların digər dövlət qurumları ilə mübadiləsi daha da sürətləndirilsin; Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyi, Əmlak Məsələlərinə görə Dövlət Komitəsi, Torpaq və Xəritəçəkmə Komitəsi, Satınalmalar üzrə Dövlət Agentliyi tərəfindən elektron xidmət təsvir edərək AVİS informasiya sistemində olan kommersiya informasiyalarından istifadəsi təmin edilsin; EHDİS-in elektron dövlət şlüzundan hökumət qurumlarının arasında təhlükəsiz informasiya mübadiləsi infrastrukturunu kimi işlədilməsi genişlənsin; İnformasiya mübadiləsi standartlarının (format və protokollar) hazırlanması və bu mövcud standartların hazırlanması vaxtı Avropa Birliyinin, o cümlədən Estoniya, Almaniya və Fransa Respublikalarının təcrübəsindən daha da faydalanılsın.

5. Dövlət qurumları informasiya sistemləri hazırlanarkən fərqli proqramlaşdırma dillərindən istifadə praktikası müəyyən şəkildə davam etməkdədir. Bu da informasiya sistemlərinin uzlaşdırılması müddəti əlavə texniki problemlərə gətirib çıxarır. Elektron hökumət şlüzu bu mövcud problemi həll etməyə imkan verir. Hətta informasiya sistemlərinin və mövcud elektron xidmətlərin elektron hökumət portalına qoşulması ilə əlaqədar texniki tələblər müəyyən edilmişdir .

Tövsiyə edirik ki, hökumət qurumları bu mövcud qərarın icrasına müəyyən diqqəti daha da artırsın və informasiya sistemləri arasında uzlaşmanı təmininə görə texniki tədbirlər görsünlər.

6. Azərbaycan dövlət qurumları mövcud elektron xidmətləri -dar mənada olan - məişət korrupsiyası ilə mübarizədə müəyyən bir vasitə kimi görməkdədir. Buna bəmayaraq, mövcud elektron hökumət dövlət idarəetməsinin rasionallaşdırılması, operativləşdirilməsi və struktur şəffaflaşdırılması yönündə də əsas vasitə olmalıdır. Dövlət qurumları tender proseslərini də elektronlaşdırmalı və daha da şəffaf etməlidirlər. Bu mövcud istiqamətdə Satınalmalara görə Dövlət Agentliyi e-tenderlərin keçirilməsini hökumət qurumları arasında təşviq etməlidir. Bundan savayı, dövlət qurumlarının maliyyə şəffaflığının təmin edilməsinə görə informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının (İKT) imkanlarından geniş sürətdə istifadə etmək olar. Beləliklə, dövlət qurumları arasında "Elektron İntegrativ Maliyyə İdarətmə Sistemi"-nin yaradılması mövcud dövlət siyasətinin prioriteti hesab edilməlidir. Bu mövcud sahədə yerli informasiya texnologiyaları bölməsində ixtisaslaşmış şirkətlərlə əməkdaşlıq edilə bilər.

7. Elektron hökumət portalının yalnız hökumət xidmətləri göstərən bir platforma kimi qavranılmasıdır. Halbuki, mövcud elektron hökumət portalı açıq şəkildə hökumət siyasətinin mühüm vasitələrindən biri olmalıdır. Portalda dövlətin sektoral qanunları (e-qanun), fərmanları, sərəncamları, məhkəmə qərarları, dövlət büdcəsi xərcləmələri, vəzifəli şəxslərin əlaqə nömrələri də müəyyən qaydada yer almalıdır.

8. Biznes bölməsində elektron xidmətlərin inkişafının daha da dərinləşməməsidir. Tövsiyə edirik ki, icazeler.gov.az saytında hökumət qurumlarının icazə və lisenziyalarına görə tələb olunan sənədlər daha da sadələşdirilməli, mövcud ödəmələr onlayn sürətdə baş tutmalı və lisenziya və icazələrin verilməsi onlayn əsasda bildirilməlidir. Bundan savayı, elektron gömrük bəyannaməsi xidməti müəyyən qaydada təşkil edilməlidir.

9. Ölkəyə görə Mərkəzi Bank çərçivəsində Hökumət Ödəniş Portalı (apus.az) olsa da, Elektron hökumət portalında yer almır. Təvsiyə edirik ki, Mərkəzi Bank və RYTN Hökumət Ödəniş Portalının Elektron Hökumət Portalına inteqrasiya etməsi bölməsində səylərini daha da artırınsınlar.

10. Qanunvericilik bazasının daha da təkmilləşdirilməsinin davam etdirilməsinə müəyyən şəkildə ehtiyac var. "İnformasiya sistemləri və ehtiyatları barəsində" qanunun qəbulu daha da sürətlənsin. Bundan savayı hər bir dövlət qurumunu məlumat mübadiləsinə etməyə məcbur edən müddə da qanunvericilikdə öz əksini tapsın.

11. Vətəndaşlara təsvir edilən sosial əhəmiyyətli mövcud elektron xidmətlər biznes sektoru ilə müqayisədə daha zəif inkişaf etmişdir. Azərbaycanda elektron xidmət istifadəçilərinin sayını daha da artırmaq üçün, Azərbaycan Respublikasında müasir nəsil şəxsiyyət vəsiqəsinin tətbiqi planlaşdırılır . Yeni veriləcək şəxsiyyət vəsiqələrində mövcud elektron imza sertifikatlarının da olması nəzərdə tutulur və bu mövcud elektron imzadan hərtərəfli istifadəyə imkan yaradacaqdır. Təvsiyə edirik ki, müasir nəsil şəxsiyyət vəsiqəsi multifunksional olsun.(Mis: həm sağlamlıq kartı, həm pensiya kartı, həm də sürücülük kartı, həm də bank kartı ola bilər) Bundan savayı, sosial müavinət, ünvanlı yardım, əlilliyin müəyyən olunması, pasport, şəxsiyyət vəsiqəsinin verilməsi, iş axtarışı, taksi lisenziyasının alınması, qeydiyyatdan olan vətəndaş vəziyyəti aktlarının verilməsi bölməsində xidmətlərin elektronlaşması vətəndaşların mövcud elektron xidmətlərdən daha geniş istifadəsinə gətirib çıxara bilər.

12. Elektron xidmətlərin təsvirində qeyri-bərabərlik aradan qaldırılmalıdır.

Dövlət qurumlarının birbaşa olaraq işinə təsir edən mövcud elektron xidmətlər (vergi toplanması, yol hərəkəti ilə bağlı cərimələrin ödənilməsi) daha yaxşı inkişaf etdiyi halda, dövlət qurumlarının işinə birbaşa olaraq təsir etməyən elektron xidmətlər (vətəndaşlara şəxsiyyət vəsiqəsinin verilməsi, müavinətlərin verilməsi, biznes lisenziyalarının verilməsi)

informasiya mərhələsində qalmışdır və sözügedən xidmətlərin tam şəkildə elektronlaşmasına müəyyən dərəcədə ehtiyac vardır.

13. Elektron xidmətlərin təsvirində vətəndaş iştirakçılığına ehtiyac vardır. Çox az xidmətlərə görə vətəndaş məmnuniyyətini ölçməyə görə sorğular keçirilir, bundan başqa vətəndaşların öz şikayətlərini bildirməyə görə onlayn mexanizmlər daha zəif inkişaf edib. Bununla əlaqədar olaraq tövsiyə edirik ki, vətəndaşların ehtiyac və tələblərini nəzərə alan sorğular keçirilsin və həm də xidmətlə əlaqədar olaraq operativ 5 Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 28 noyabr 2014-cü il tarixli 893 №li Sərəncamı 16 qaydada vətəndaşların rəylərini nəzərə almağa görə onlayn mexanizmlər və qaynar xəttlər yaradılsın, yaxud da inkişaf etdirilsin.

14. Elektron xidmətlərin təsvirində şəffaflıq mexanizmlərinin mövcud inkişafına ehtiyac vardır. Bir çox hökumət qurumlarının mövcud elektron xidmətləri elektron hökumət portalına inteqrasiya etməyib; nə elektron imza nə də onlayn ödəmə vasitələrindən işlədilir. Tövsiyə edirik ki, hökumət rüsümü tələb edən hər bir xidmətə görə mövcud onlayn ödəmə mexanizmlərindən işlədilsin və buna görə hüquqi məcburiyyət mexanizmləri tətbiq edilsin, bundan saayı bütün dövlət xidmətləri bir pəncərə - mövcudelektron hökumət portalına inteqrasiya edilsin.

Mənbə- www.e-gov.az

NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR

Müasir dövrdə bütün dünya ölkələrində informasiya həm ölkənin sosial-iqtisadi inkişafının təmin edilməsində, həm də ölkənin idarəedilməsində böyük rol oynayır. İnformasiya cəmiyyətinin yaranması özü ilə birlikdə informasiya iqtisadiyyatının yaranmasını, sosial problemlərin həllinə və təhsilə geniş investisiyaların qoyulmasını, dövlət, hüquqi şəxslər və fiziki şəxslər arasında olan qarşılıqlı münasibətlərin genişlənməsinə gətirib çıxarır. İnformasiyanın böyük strateji resurs çevrilməsi, İnformasiya Kommunikasiya Texnologiyalarının sürətli inkişafına səbəb olur. İnformasiya cəmiyyətinin tələblərinə cavab vermək və rəqabətə davam gətirmək üçün həm dövlət, həm də müxtəlif idarəetmə strukturları, öz idarəetmə sistemlərinin elektronlaşdırmasına məcburdurlar. Dünya ölkələri bu problemlərin həlli üçün İnformasiya Kommunikasiya Texnologiyalarından istifadə edərək, elektron hökumət konsepsiyasını meydana gətirmişlər. Təbii ki, informasiya cəmiyyətinə keçilməsində və həm də elektron hökumətin yaradılmasında bir sıra problemlər mövcuddur. Bunlardan ilki, dövlət informasiyasının cəmiyyətə açıq şəkildə təqdim olunmamasıdır. Dövlət informasiyalarının cəmiyyətə açıq şəkildə təqdim olunmasında məqsəd, yoxsulluq və aclıqla mübarizədə dövlətlə birlikdə cəmiyyətin də rol oynaması, müxtəlif sektorlar arasında koordinasiya fəaliyyətinin aparılması, təhsil, səhiyyə və bunun kimi bir çox sahələrin inkişaf etdirilməsidir. Elektron hökumətin qurulmasında digər problemlər elektron iştirakın təmin olunması və elektron uçurumun aradan qaldırılmasıdır. Elektron iştirakın təmini və elektron uçurumun aradan qaldırılması, dövlət siyasətinin effektivliyinin artırılmasında, həmçinin demokratiyanın dərinləşdirilməsində, təhsil səviyyəsinin yüksəldilməsində böyük rol oynayır. Elektron hökumət quruculuğu üzrə uğur qazanmış ölkələrin təcrübəsini modelləşdirdikdə, burada 3 əsas modeli - Asiya modeli, Kontinental model və AnqloAmerikan modelini görmək mümkündür. Lakin, bu modellərin

müqayisəli təhlilini apardıqda görmək mümkündür ki, hər bir ölkə dünya təcrübəsini öz ölkəsinin sosial, iqtisadi, milli-mənəvi dəyərlərinə uyğulaşdırmaqla, özünəməxsus modelini yaratmağa məcburdur. Elektron hökumətin yaradılması və inkişaf etdirilməsi hər bir dövlətdən texniki, təşkilati, sosial, siyasi, psixoloji, maliyyə xarakterli şərtlərin yerinə yetirilməsini tələb edir. Aparılan araşdırmalar göstərir ki, elektron hökumətin qurulmasında informasiya kommunikasiya texnologiyaları infrastrukturu və maliyyələşmə uğur qazandıran vacib şərtlərdəndir. Elmi-tədqiqat işinin gedişində aparılmış araşdırmalar göstərir ki, ölkə üzrə aparılmış elektron hökumətin inkişafı üçün Azərbaycan Respublikası Prezident tərəfindən imzalanmış strategiyalar, proqramlar və s. ərəncamlar Azərbaycanın informasiya cəmiyyətinə keçidini sürətləndirmiş, ölkəyə sosial-iqtisadi səmərə vermişdir. Bu dövr ərzində ölkəmiz elektron hökumətin inkişaf etdirilməsi üzrə dünya ölkələri arasında yerini əhəmiyyətli dərəcədə yüksəltmişdir. Bunu BMT-nin İqtisadi və Sosial məsələlər üzrə Departamentinin təqdim etdiyi elektron hökumət inkişaf indeksinə əsasən 2008-2016-cı illər üzrə Azərbaycanın indeks dəyərinin artmasında görmək mümkündür. Həmçinin, BMT-nin təqdim etdiyi elektron hökumət indeksi üzrə yüksək yerlərdə olan, yəni bu sahə üzrə ixtisaslaşan ölkələrin – ABŞ-ın, Kanadanın, Skandinaviya ölkələrinin, Avropanın inkişaf etmiş ölkələrinin inkişaf yolu, onların əsas prioritetləri, alınan nəticələri təhlil olunmuşdur. Təhlil nəticəsində meydana çıxmışdır ki, elektron hökumət, dövlət orqanlarının daha səmərəli, şəffaf idarədilməsini təmin edir, bunula bərabər bürokratik əngəllərin aradan qaldırılmasında böyük rol oynayır. Həmçinin, mobil tətbiqlərin elektron hökumətdə böyük rol oynadığını, nəqliyyatın elektron idarədilməsinin iqtisadi və sosial cəhətdən səmərəliliyini, kənd təsərrüfatı, səhiyyə, təhsil və ticarət sahələrində elektron hökumətin nə dərəcədə yüksək təsirinin olmasını təhlil nəticəsində görmək mümkündür.

Yuxarıdakı fikirləri ümumiləşdirsək, e-hökumətin quruculuğunun mövcud strategiyasını, mərhələlərini, e-hökumətin strukturunu və onun inkişaf etmiş ölkələrdəki fəaliyyətini dünya təcrübəsinə görə təhlil edərək aşağıdakı nəticələrə asanlıqla gəlmək olar:

- Nəzəri baxımdan informasiya cəmiyyəti konsepsiyasına dayanan e-hökumət quruculuğu hökumət idarəçiliyində müvəqqəti “dəbdə olan” bir layihə olmayıb, hər bir mövcud ölkənin hökumət idarəçiliyində yeni informasiya texnologiyalarından işlədən və vaxtın tələblərindən doğan müəyyən bir idarəetmə üsuludur.

1.E-hökumət quruculuğu dinamik bir proses olub, bir sıra mərhələdə reallaşdırılır.

2.E-hökumət hökumət idarəçiliyində İKT-nin potensial üstünlüklərindən işlətməklə reformalar aparmağa şərait yaradır.

3.E-hökumət layihəsinin reallaşdırılması ənənəvi mövcud inzibati proseslərə aid olan çatışmazlıqları aradan götürməklə hökumət idarəçiliyini keyfiyyətə müasir mərhələyə qaldırır.

4.Ənənəvi dövlət strukturu tərəfindən isə e-hökumətdə siyasi və inzibati komponentlər ayrılır.

5.Bu yuxarıda sadaladığımız komponentlərə görə dünya praktikasında e-hökumət quruculuğunun Qərb və Şərq modeli müəyyən şəkildə formalaşmışdır.

6.Hər bir mövcud ölkədə e-quruculuq üçün müəyyən mühüm şərtlərin olması vacibdir.

Bütün hamısını ümumiləşdirdikdə isə aşağıdakı tövsiyələri göstərmək olar.

1.Elektron hökumətin 2020-ci ilə qədər inkişafı ilə əlaqədar aydın, mərhələli, mövcud nailiyyətləri ölçülə biləcək konseptual inkişaf planı hazırlansın. Buna əlavə edərək, elektron xidmətlərin inkişafına görə hazırlanmış Dövlət Proqramının layihəsi müəyyən qaydada təsdiq edilsin. Habelə, ölkədə hər bit

dövlət qurumları tərəfindən təsvir edilən xidmətlərin yeni həm oflayn həm də elektron xidmətlərin siyahısı elektron reyestri yaradılsın.

2. Dövlət büdcəsindən dövlət qurumlarına maliyyə verilərkən mövcud elektron xidmətlərin inkişafı ilə əlaqədar qrafada öz yerini tapsın. Bundan başqa, hökumət büdcəsindən maliyyə ilk növbədə hökumət qurumlarının müştərək əməkdaşlığı nəticəsində təqdim olunan elektron xidmətlərin yeni shared e-services-in inkişafına yönəlməlidir.

3. İlk növbədə fərdi informasiyalar, kommersiya informasiyaları, daşınmaz əmlak və torpaq kadastr informasiya sistemlərinin yaradılması və daha da inkişafı, həm də başqa dövlət qurumları ilə informasiya mübadiləsi prioritet olmalıdır. Bununla bərabər, həm də dövlət arxivi, məhkəmələr, mövcud daşınmaz əmlak, tibbi informasiyaların elektronlaşması da unudulmamalıdır.

4. Hökumət qurumları bu mövcud qərarın icrasına mövcud diqqəti daha da artırsın və informasiya sistemləri arasında uzlaşmanı təmininə görə texniki tədbirlər görsünlər.

5. İcazeler.gov.az saytında hökumət qurumlarının icazə və lisenziyalarına görə tələb olunan sənədlər daha da sadələşdirilməli, ödəmələr onlayn sürətdə baş tutmalı və lisenziya və icazələrin verilməsi onlayn əsasda bildirilməlidir. Bundan savayı, elektron gömrük bəyannaməsi xidməti müəyyən qaydada təşkil edilməlidir.

6. Mərkəzi Bank və RYTN Hökumət Ödəniş Portalının Elektron Hökumət Portalına inteqrasiya etməsi bölməsində səylərini daha da artırınsınlar.

7. "İnformasiya sistemləri və ehtiyatları barəsində" qanunun qəbulu daha da sürətlənsin. Bundan savayı hər bir dövlət qurumunu məlumat mübadiləsini etməyə məcbur edən müddə da qanunvericilikdə öz əksini tapsın.

8. Müasir nəsil şəxsiyyət vəsiqəsi multifunksional şəkildə olsun. (Məsələn: həm sağlamlıq kartı, həm pensiya kartı, həm də sürücülük kartı, həm də bank kartı ola bilər) Bundan savayı, sosial müavinət, ünvanlı yardım, əlilliyin müəyyən olunması, pasport, şəxsiyyət vəsiqəsinin verilməsi, iş axtarışı, mövcud taksi

lisenziyasının alınması, qeydiyyatda olan vətəndaş vəziyyəti aktlarının verilməsi bölməsində xidmətlərin elektronlaşması vətəndaşların mövcud elektron xidmətlərdən daha geniş istifadəsinə gətirib çıxara bilər.

9. Elektron xidmətlərin təsvirində qeyri-bərabərlik aradan qaldırılmalıdır. Dövlət qurumlarının birbaşa olaraq işinə təsir edən mövcud elektron xidmətlər (vergi toplanması, mövcud yol hərəkəti ilə əlaqədar cərimələrin ödənilməsi) daha yaxşı inkişaf etdiyi halda, dövlət qurumlarının işinə birbaşa olaraq təsir etməyən elektron xidmətlər (vətəndaşlara şəxsiyyət vəsiqəsinin verilməsi, müavinətlərin verilməsi, biznes lisenziyalarının verilməsi) informasiya mərhələsində qalmışdır və sözügedən xidmətlərin tam şəkildə elektronlaşmasına müəyyən dərəcədə ehtiyac vardır.

10. Vətəndaşların ehtiyac və tələblərini nəzərə alan sorğular keçirilsin və həm də xidmətlə əlaqədar olaraq operativ 5 Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 28.11.2014-cü il tarixli 893 Nəli Sərəncamı 16 qaydada vətəndaşların rəylərini nəzərə almağa görə onlayn mexanizmlər və qaynar xəttlər yaradılsın, ya da inkişaf etdirilsin.

11. Hökumət rüsumu tələb edən hər bir xidmətə görə mövcud onlayn ödəmə mexanizmlərindən işlədilsin və buna görə hüquqi məcburiyyət mexanizmləri tətbiq edilsin, bundan saayı bütün dövlət xidmətləri bir pəncərə - mövcudelektron hökumət portalına inteqrasiya edilsin.

İSTİFADƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYAT SİYAHISI.

1. А.О.Попов, Информационно-коммуникационные технологии как фактор совершенствования государственного регулирования национальной экономики в условиях информационного общества, Москва, 2008.- 199 с.: ил. РГБ ОД, 61 08-8/1763;
2. Аржитова Ю.С. Информационные технологии в управлении деятельностью социальных систем в условиях трансформации российского общества, 2009; 7. Е.А.Яковлева, Электронное правительство: теоретические модели и политическая стратегия российского государства, Москва, 2006.
3. В.В Туровец, Преобразование информационной системы государственного управления на основе концепции "электронного правительства" - М.: РГБ, 2005;
4. Д.Х.Данг, Развитие информационных технологий в АСЕАН, Москва, 2008.122 с.: ил;
5. Шарков Ф.И., Захарьян,О.Ю. Информационные технологии и Интернет (социальные аспекты управления сетевой организацией): Монография/Под общей редакцией Ф.И. Шаркова.-М.: Изд-во «Прометей», 2005.-с. 14;
6. Василенко Л.А. Интернет в информатизации государственной службы России: социологические аспекты. 2-е изд./Л.А. Василенко; Рос. акад. гос.Службы при Президенте Р.Ф. - М.: Наука, 2008.—с 39;
7. Павлютенкова М.Ю. Электронное государство России- виртуальная реальность или новая концепция государственного управления? - М.: РАПН; РОССПЭН, 2008. - с.365-373;
8. Кулик А.Н. Электронное государство как вызов для отечественной политической науки О.В. Гаман-Голутвина (отв. Ред.) и др. - М.: РАПН; РОССПЭН, 2008. - с. 350-
9. Balyukov AS. The best worldwide E-government practices.The Essentials of Economics, Management and Law Basics. 2014 Jan. p. 7–8.

10. Kristal'nyy BV. E-government. The USA practice. Moscow: Eco-Trend; 2011.
  11. Kurash AN. From rags to riches: how UK Government became electronic. CNews: State management. 2010 Jul. p. 12–9.
  12. Novikova IV. Problems in innovative development of Russia. Tomsk State University Herald; 2013. p. 130–4.
  13. Stankevich LT. Internet and contemporary society. E-government: Theoretical models and actual practice Material of 12th Russian National Composite Conference; St Petersburg. 2009. p. 128–9.
  14. Sedinkin MA. Application possibility of International practices of E-government formation in Russia. ASU Herald. Series 1: Areas Studies; 2011. p. 50–63.
  15. Styrin EM. E-government: Cooperation of public and private sectors. State and Municipal Management Issues; 2010. p. 163–72.
- İnternet Resursları
16. Anders Persson and Göran Goldkuhl, Stage-models for public e-services investigating conceptual foundations, 2005
www.vits.org/publikationer/dokument/492.pdf
  17. Asia-Pacific Telecommunity, “APT report on e-government implementation in Asia-Pacific developing countries and its challenges and obstacles”, Bangkok, 2012. Mövcud olduğu link: www.apr.int/sites/default/files/Upload-files/ASTAP/Rept-5-e-Govt.pdf
  18. Dyurbek E. Sweden: Digital nation. E-government concepts for Belarus: The best world practices; 2014. Məqalənin mövcud olduğu link: <http://e-gov.by/best-practices/shveciya-cifrovayanaciya>
  19. Elektron hökumət haqqında ümumi məlumat. Mövcud olduğu link: <https://www.e-gov.az/az/content/read/2>
  20. European Journal of ePractice, “Best practices in eGovernment: on a knife-edge between success and failure”, February 2008. Mövcud olduğu link:

<https://www.yumpu.com/en/document/view/8269594/best-practices-in-egovernmenton-a-knife-edge-between-success>

21 Farrell, Chui, and Jackson, How government can promote open data, 2014

Mövcud olduğu link: <http://www.mckinsey.com/industries/public-sector/our-insights/how-government-canpromote-open-data>

22. German: E-government. State Management; 2014. 2/14. Məqalənin mövcud olduğu link: <http://www.gosman.ru/electron?news=34129>

23. Irina Merkuryeva, Anastasia Golubeva, Nikita Shulakov. Development of e-government in st.-petersburg: evaluation of web sites performance and usability

Mövcud olduğu link:

www.unpan1.un.org/intradoc/groups/public/documents/nispacee/unpan017777.pdf

24. Howard, M. 2001. E-government across the globe: How will “e” change government? Government Finance Review.Mövcud olduğu link:

<https://www.questia.com/magazine/1G1-78902832/e-government-across-the-globehow-will-e-change>

25. United Nations, E-Government survey, 2014.Mövcud olduğu link:

<https://publicadministration.un.org/egovkb/en-us/Reports/UN-E-GovernmentSurvey-2014>

26. United Nations, E-Government survey, 2016. Mövcud olduğu link:

<https://publicadministration.un.org/egovkb/en-us/Reports/UN-E-GovernmentSurvey-2016>

27. United Nations, Millenium Development goals report 2015b Mövcud olduğu link:

[http://www.un.org/millenniumgoals/2015_MDG_Report/pdf/MDG%202015%20rev%20\(July%201\).pdf](http://www.un.org/millenniumgoals/2015_MDG_Report/pdf/MDG%202015%20rev%20(July%201).pdf)

28. United Nations, Global Sustainable Development Report 2016 Mövcud olduğu link:

[https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/2328Global%20Sustainable%20development%20report%202016%20\(final\).pdf](https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/2328Global%20Sustainable%20development%20report%202016%20(final).pdf)

29. United Nations, African Union's Agenda 2063. Mövcud olduğu link:

www.un.org/en/africa/osaa/pdf/au/agenda2063.pdf

30. United Nations, Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development. Mövcud olduğu link:

<https://sustainabledevelopment.un.org/post2015/transformingourworld> 52..

UNESCO, “E-Government in developing countries: Lessons learned from Republic of Korea”, 2006. Mövcud olduğu link:

<http://unesdoc.unesco.org/ulis/cgi-bin/ulis.pl?>

[catno=155663&set=0055A75BB1_1_126&gp=1&lin=1&ll=1](http://unesdoc.unesco.org/ulis/cgi-bin/ulis.pl?catno=155663&set=0055A75BB1_1_126&gp=1&lin=1&ll=1)

31. International Conference on Innovation, Management and Service,

“Conceptual approach to e-government, targets and barriers” (2011) IACSIT

Press, Singapore. Mövcud olduğu link: www.ipedr.com/vol14/27-

[ICIMS2011S00050.pdf](http://www.ipedr.com/vol14/27-ICIMS2011S00050.pdf)

32. Khramtsovskaya AN. Spain: Published technical standards on national interoperability concept. Electronic Office Systems; 2011. Məqalənin mövcud

olduğu link: http://www.eos.ru/eos_delopr/eos_delopr_intesting/detail.php?

[ID=83936&SECTIONID=596](http://www.eos.ru/eos_delopr/eos_delopr_intesting/detail.php?ID=83936&SECTIONID=596) 33. Montiel, Open data, the tool for collaborative

innovation 2016. Mövcud olduğu link: [http://opendatacon.org/open-data-the-tool-](http://opendatacon.org/open-data-the-tool-for-collaborative-innovation/)

[for-collaborative-innovation/](http://opendatacon.org/open-data-the-tool-for-collaborative-innovation/)

34. Montagnier & Wirthmann, Digital Divide: From Computer Access to Online

Activities – A Micro Data Analysis 2011 [http://www.oecd-ilibrary.org/science-](http://www.oecd-ilibrary.org/science-and-technology/digital-divide-from-computeraccess-to-online-activities-a-micro-data-analysis_5kg0lk60rr30-en?crawler=true)

[and-technology/digital-divide-from-computeraccess-to-online-activities-a-micro-](http://www.oecd-ilibrary.org/science-and-technology/digital-divide-from-computeraccess-to-online-activities-a-micro-data-analysis_5kg0lk60rr30-en?crawler=true)

[data-analysis_5kg0lk60rr30-en?crawler=true](http://www.oecd-ilibrary.org/science-and-technology/digital-divide-from-computeraccess-to-online-activities-a-micro-data-analysis_5kg0lk60rr30-en?crawler=true)

35. McKinsey, Open data: Unlocking innovation and performance with liquid

information, 2013. Mövcud olduğu link:

<http://www.mckinsey.com/~media/McKinsey/Business%20Functions/McKinsey>

[%20](http://www.mckinsey.com/~media/McKinsey/Business%20Functions/McKinsey)

Digital/Our%20Insights/Open%20data%20Unlocking%20innovation%20and%20Oper

formance%20with%20liquid%20information/MGI_Open_data_FullReport_Oct2013 .ashx 36. “National Strategies and Policies for Digital Identity Management in OECD Countries”, OECD (2011). Mövcud olduğu link: http://www.oecd-ilibrary.org/science-and-technology/national-strategies-and-policiesfor-digital-identity-management-in-oecd-countries_5kgdzvn5rfs2-en

37. Popova AS. About Estonia E-government. E-government concepts for Belarus: The best world practice. Məqalənin mövcud olduğu link: <http://e-gov.by/ekspert/alena-popova-ob-elektronnom-pravitelstve-estonii>

38. Sweden: E-government. State Management; 2014. 5/14. Məqalənin mövcud olduğu link: <http://www.gosman.ru/electron?news=35268>

39. Sadovskaya KG. How to do the Government electronic. Portal of Russia Multipurpose Center. Məqalənin mövcud olduğu link: <http://mfts.ru/articles/2687/>

40. Sadovskaya KG. How Singapore managed to create E-government and be IT leader. Portal of Russia Multipurpose Center. Məqalənin mövcud olduğu link: <http://mfts.ru/articles/672/>

41. South Korea E-government. State Business. Information Technology; 2014. Məqalənin mövcud olduğu link:

http://www.tadviser.ru/index.php/Stat'ya:Elektronnoe_pravitel'stvo_Korei

42. The Netherlands E-citizen Charter. Europe security and cooperation organization. Məqalənin mövcud olduğu link:

<http://www.osce.org/ru/secretariat/90192>

43. United Nations, E-Government survey, 2008.Mövcud olduğu link:

<https://publicadministration.un.org/egovkb/en-us/Reports/UN-E-GovernmentSurvey-2008>

44. United Nations, E-Government survey, 2010. Mövcud olduđu link:
<https://publicadministration.un.org/egovkb/en-us/Reports/UN-E-GovernmentSurvey-2010>
45. United Nations, E-Government survey, 2012. Mövcud olduđu link:
<https://publicadministration.un.org/egovkb/en-us/Reports/UN-E-GovernmentSurvey-2012>
46. İTU, “Electronic Government for Developing Countries. Mövcud olduđu link: https://www.itu.int/ITU-D/cyb/app/docs/e-gov_for_dev_countries-report.pdf

AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ

MAGİSTRATURA MƏRKƏZİ

<<Menecment>> kafedrasının magistrantı Nuriyeva Şəhrəbani Sədayət qızının <<Inzibati idarəçilik sistemində elektron hökumətin tətbiqi xüsusiyyətləri >> mövzusu üzrə yerinə yetirdiyi magistr dissertasiya işinin

REFERATI

Mövzunun aktuallığı: Dünya birliyinin intensiv texnologiyaların inkişafı mərhələsinə daxil olduğu XXI əsrdə informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının (İKT) geniş tətbiqi insan fəaliyyətinin təhsil, səhiyyə, müəyyən dərəcədə məşğulluq, iqtisadiyyat və digər bölmələrində əhəmiyyətli dərəcədə dəyişikliklərə gətirib çıxarmışdır. Qeyd etmək lazımdır ki, İKT iqtisadiyyatın mövcud rəqabət qabiliyyətliliyini daha da artıraraq onun dünya təsərrüfatı sistemində inteqrasiya olunması imkanlarını, dövlət idarəçiliyinin və yerli idarəetmənin səmərəliliyini artırmağa şərait yaradır. İnformasiya texnologiyalarının inkişafı nəticədə cəmiyyəti keyfiyyətə müasir bir mərhələyə - informasiya cəmiyyətinə çevirir.

Müasir qloballaşma dövründən informasiya cəmiyyətinə keçid bizim cəmiyyətə xas olan dövlət idarəçiliyinin formalaşmasını yəni elektron hökumət yaradılmasını müəyyən dərəcədə tələb edir. E-hökumət İKT imkanlarına və vətəndaş cəmiyyəti dəyərlərinə əsaslanaraq dövlət idarəetməsinin səmərəliliyini artırır, istehlakçılara fərqli xidmətlər göstərir və dövlət orqanlarının fəaliyyəti haqqında vətəndaşlara davamlı olaraq məlumatlar verir.

Dövlət idarəçiliyinin həyata keçirilməsində elmi cəhətdən əsaslandırılmış yeni siyasi yanaşmaların axtarışları və işlənilib hazırlanmasının hakimiyyət və

cəmiyyət arasında qarşılıqlı münasibətlərin yeni modelinin yaradılmasının ölkəmiz üçün mühüm praktik əhəmiyyəti vardır.

Belə yanaşmalardan biri də ölkəmizdə 2005-ci ildə “Elektron Azərbaycan” Dövlət Proqramının qəbul edilməsidir. “E-Azərbaycan” Dövlət Proqramına uyğun olaraq “E-Hökumət”in formalaşdırılması məqsədilə 2005-2008 və 2010-2012-ci illər üçün Tədbirlər Planının işlənilib hazırlanması bu sahədə irəliyə doğru atılmış real addımlardandır. E-hökumətin yaradılması və inkişafı mürəkkəb bir proses olaraq, xeyli vaxt tələb edir.

2013-cü ilin ölkəmizdə “İKT ili” elan edilməsi bu sahədə qarşıda duran vəzifələrin həyata keçirilməsini əhəmiyyətli dərəcədə sürətləndirmişdir.

İnformasiya cəmiyyətinin məhdud cəhətləri. İnformasiya cəmiyyətinin bir sıra məhdud cəhətlərinə -elektron xidmətlərin inkişafı ilə əlaqədar strateji, konseptual plan hələ də tam şəkildə formalaşmamağını,elektron xidmətlərin maliyyə təminatı bölməsində qeyri-müəyyənliyin qalmasını,informasiya sistemləri və ehtiyatlarının inkişafında maneələrin hələdə mövcudluğu,.informasiya sistemlərinin informasiya mübadiləsində də maneələrin qalması, **d**övlət qurumları informasiya sistemləri hazırlanarkən fərqli proqramlaşdırma dillərindən istifadə praktikasının müəyyən şəkildə davam etməsi,azərbaycan dövlət qurumları mövcud elektron xidmətləri -dar mənada-məişət korrupsiyası ilə mübarizədə müəyyən bir vasitə kimi görülməsi,elektron hökumət portalının yalnız hökumət xidmətləri göstərən bir platforma kimi qavranılması, biznes bölməsində elektron xidmətlərin inkişafının daha da dərinləşməməsi,ölkəyə görə Mərkəzi Bank çərçivəsində Hökumət Ödəniş Portalı (apus.az) olsa da, Elektron hökumət portalında yer almaması,qanunvericilik bazasının daha da təkmilləşdirilməsinin davam etdirilməsinə müəyyən şəkildə ehtiyacın olması,vətəndaşlara təsvir edilən sosial əhəmiyyətli mövcud elektron xidmətlər biznes sektoru ilə müqayisədə daha zəif inkişaf etməsi,elektron xidmətlərin təsvirində qeyri-bərabərlik aradan qaldırılmaması,elektron xidmətlərin təsvirində vətəndaş iştirakçılığına ehtiyacın olması,elektron

xidmətlərin təsvirində şəffaflıq mexanizmlərinin mövcud inkişafına ehtiyacın olmasını göstərə bilərik.

Tədqiqatın məqsədi: Tədqiqatın əsas məqsədi iqtisadi inkişafın əsas istiqamətlərinin tədqiqi, elektron hökumətin formalaşmasının texniki və texnoloji şərtlərinin tədqiqindən ibarətdir.

Tədqiqatın predmeti: Tədqiqatın predmeti kimi iqtisadi inkişaf, informasiya cəmiyyəti, elektron hökumətin formalaşmasının və inkişafının əsas xüsusiyyətləri və elektron xidmətlərin genişləndirilməsi məsələlərinin tədqiqi çıxış edir.

Tədqiqatın nəzəri əsasları Disertasiyanın yazılmasında elektron hökumətin tətbiqi xüsusiyyətlərindən, informasiya kommunikasiya texnologiyalarından, inzibati idarəçilikdə elektron hökumətin mövcud durumundan elektron hökumətin iqtisadi inkişafda rolundan geniş istifadə edilib.

Tədqiqatın metodoloji bazası inzibati idarəçilik sistemində elektron hökumətin tətbiqi xüsusiyyətləri mövzusunda elmi tədqiqat metodlarının geniş aspekti və problemin tədqiq olunmasında elmi abstraksiya, tarixi və məntiqi əlaqələr sistemi, induksiya-deduksiya, analiz və sintez metodlarından geniş şəkildə istifadə etməklə faktlar müəyyən şəkildə yığılıb-ümumiləşdirilmiş, bunlar arasında qanunauyğun və təsadüfi əlaqələr müəyyənləşdirilmiş, xarakterik əlamətlər aşkara çıxarılmış, həmçinin müasir inkişaf xüsusiyyətlərini və Təkamüllərinin izah edən bir çox xarici ölkə alimlərinin elmi mülahizələri və nəticələri təşkil edilmişdir.

Elmi yenilik: Magistr disertsiasının elmi yeniliyi informasiya iqtisadiyyatının və informasiya cəmiyyətinin formalaşması xüsusiyyətlərindən, elektron hökumətin qurulması məsələləri, inzibati idarəçilikdə elektron hökumətin tətbiqi xüsusiyyətlərindən, elektron hökumətin iqtisadi inkişafda rolunun artırılması istiqamətlərində təklif və tövsiyələrin hazırlanmasından ibarətdir.

Nəzəri və təcrubi əhəmiyyəti aparılan tədqiqatda elmi müddəalar təkliflər və tövsiyələr, informasiya kommunikasiya texnologiyaları, elektron hökumətin inkişaf məsələlərinin həllini həyata keçirilmişdir.

İnformasiya mənbələri Müxtəlif beynəlxalq təşkilatların nəşrləri , Azərbaycan Respublikası Rabitə və Yüksək Texnologiyalar Nazirliyinin, Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsi, internet resurslarından ibarətdir.

İşin strukturu və həcmi Aparılmış tədqiqatmetodu giriş,3 fəsil,ədəbiyyat siyahısı,nəticə və təkliflərdən ibarətdir. Girişdə işin aktuallığı, tədqiqatın istiqamətləri göstərilir və tədqiq ediləcək problemlər müəyyənləşdirilir.

Magistr dissertasiya işinin birinci fəslində elektron hökumətin formalaşmasının konseptual əsaslarını 3 hissəyə ayırmış,o,birinci hissəsində elektron hökumətin yaradılmasının zəruriliyi və onun inkişaf mərhələlərini,ikinci hissədə elektron hökumətin məqsədi,vəzifələri,fəaliyyət prinsipləri , həyata keçirilməsinin əsas istiqamətləri və inkişaf indekslərini,üçüncü hissədə isə Azərbaycan Respublikasında elektron hökumətin qurulması,Beynəlxalq təcrübədə elektron hökumət modelləri geniş şəkildə təhlil edilmişdir.

Dissertasiya işinin ikinci fəslində inzibati idarəçilik sistemində elektron hökumətin tətbiqi xüsusiyyətlərini 3 hissəyə ayırmış və birinci hissədə inzibati idarəçilik sistemində elektron hökumətin mövqeyini,ikinci hissədə inzibati idarəçilik sistemində elektron hökumət infrastrukturunun əsas komponentlərini,üçüncü hissədə isə inzibati idarəçilik sistemində elektron hökumətin əsas üstünlüklərini araşdırılmışdır.

Magistr dissertasiya işinin üçüncü fəslində isə inzibati idarəçilik sistemində əldə olunacaq nəticələr. Və E – xidmətlərin göstərilməsini geniş şəkildə araşdırmışdır və bu fəsilidə 3 hissəyə ayırmışdır.o,birinci hissədə e- xidmətlərin göstərilməsini,ikinci hissədə Azərbaycanda İKT - dən istifadənin artırılması istiqamətində həyata keçirilmiş tədbirləri,üçüncü hissədə isə inzibati idarəçilik

sistemində elektron hökumətin çatışmayan cəhətləri və onların aradan qaldırılması yollarını öyrənmişdir.

Müasir dövrdə bütün dünya ölkələrində informasiya həm ölkənin sosial-iqtisadi inkişafının təmin edilməsində, həm də ölkənin idarəedilməsində böyük rol oynayır. İnformasiya cəmiyyətinin yaranması özü ilə birlikdə informasiya iqtisadiyyatının yaranmasını, sosial problemlərin həllinə və təhsilə geniş investisiyaların qoyulmasını, dövlət, hüquqi şəxslər və fiziki şəxslər arasında olan qarşılıqlı münasibətlərin genişlənməsinə gətirib çıxarır. İnformasiyanın böyük strateji resursa çevrilməsi, İnformasiya Kommunikasiya Texnologiyalarının sürətli inkişafına səbəb olur. İnformasiya cəmiyyətinin tələblərinə cavab vermək və rəqabətə davam gətirmək üçün həm dövlət, həm də müxtəlif idarəetmə strukturları, öz idarəetmə sistemlərinin elektronlaşdırmasına məcburdurlar. Dünya ölkələri bu problemlərin həlli üçün İnformasiya Kommunikasiya Texnologiyalarından istifadə edərək, elektron hökumət konsepsiyasını meydana gətirmişlər. Təbii ki, informasiya cəmiyyətinə keçilməsində və həm də elektron hökumətin yaradılmasında bir sıra problemlər mövcuddur. Bunlardan ilki, dövlət informasiyasının cəmiyyətə açıq şəkildə təqdim olunmamasıdır. Dövlət informasiyalarının cəmiyyətə açıq şəkildə təqdim olunmasında məqsəd, yoxsulluq və aclıqla mübarizədə dövlətlə birlikdə cəmiyyətin də rol oynaması, müxtəlif sektorlar arasında koordinasiya fəaliyyətinin aparılması, təhsil, səhiyyə və bunun kimi bir çox sahələrin inkişaf etdirilməsidir. Elektron hökumətin qurulmasında digər problemlər elektron iştirakın təmin olunması və elektron uçurumun aradan qaldırılmasıdır. Elektron iştirakın təmini və elektron uçurumun aradan qaldırılması, dövlət siyasətinin effektivliyinin artırılmasında, həmçinin demokratiyanın dərinləşdirilməsində, təhsil səviyyəsinin yüksəldilməsində böyük rol oynayır. Elektron hökumət quruculuğu üzrə uğur qazanmış ölkələrin təcrübəsini modelləşdirdikdə, burada 3 əsas modeli - Asiya modeli, Kontinental model

və AnqloAmerikan modelini görmək mümkündür. Lakin, bu modellərin müqayisəli təhlilini apardıqda görmək mümkündür ki, hər bir ölkə dünya təcrübəsini öz ölkəsinin sosial, iqtisadi, milli-mənəvi dəyərlərinə uyğulaşdırmaqla, özünəməxsus modelini yaratmağa məcburdur. Elektron hökumətin yaradılması və inkişaf etdirilməsi hər bir dövlətdən texniki, təşkilati, sosial, siyasi, psixoloji, maliyyə xarakterli şərtlərin yerinə yetirilməsini tələb edir. Aparılan araşdırmalar göstərir ki, elektron hökumətin qurulmasında informasiya kommunikasiya texnologiyaları infrastrukturu və maliyyələşmə uğur qazandıran vacib şərtlərdəndir. Elmi-tədqiqat işinin gedişində aparılmış araşdırmalar göstərir ki, ölkə üzrə aparılmış elektron hökumətin inkişafı üçün Azərbaycan Respublikası Prezident tərəfindən imzalanmış strategiyalar, proqramlar və s. ərəncamlar Azərbaycanın informasiya cəmiyyətinə keçidini sürətləndirmiş, ölkəyə sosial-iqtisadi səmərə vermişdir. Bu dövr ərzində ölkəmiz elektron hökumətin inkişaf etdirilməsi üzrə dünya ölkələri arasında yerini əhəmiyyətli dərəcədə yüksəltmişdir. Bunu BMT-nin İqtisadi və Sosial məsələlər üzrə Departamentinin təqdim etdiyi elektron hökumət inkişaf indeksinə əsasən 2008-2016-cı illər üzrə Azərbaycanın indeks dəyərinin artmasında görmək mümkündür. Həmçinin, BMT-nin təqdim etdiyi elektron hökumət indeksi üzrə yüksək yerlərdə olan, yəni bu sahə üzrə ixtisaslaşan ölkələrin – ABŞ-ın, Kanadanın, Skandinaviya ölkələrinin, Avropanın inkişaf etmiş ölkələrinin inkişaf yolu, onların əsas prioritetləri, alınan nəticələri təhlil olunmuşdur. Təhlil nəticəsində meydana çıxmışdır ki, elektron hökumət, dövlət orqanlarının daha səmərəli, şəffaf idarəedilməsini təmin edir, bunula bərabər bürokratik əngəllərin aradan qaldırılmasında böyük rol oynayır. Həmçinin, mobil tətbiqlərin elektron hökumətdə böyük rol oynadığını, nəqliyyatın elektron idarəedilməsinin iqtisadi və sosial cəhətdən səmərəliliyini, kənd təsərrüfatı, səhiyyə, təhsil və ticarət sahələrində elektron hökumətin nə dərəcədə yüksək təsirinin olmasını təhlil nəticəsində görmək mümkündür.

Yuxarıdakı fikirləri ümumiləşdirsək, e-hökumətin quruculuğunun mövcud strategiyasını, mərhələlərini, e-hökumətin strukturunu və onun inkişaf etmiş ölkələrdəki fəaliyyətini dünya təcrübəsinə görə təhlil edərək aşağıdakı nəticələrə asanlıqla gəlmək olar:

- Nəzəri baxımdan informasiya cəmiyyəti konsepsiyasına dayanan e-hökumət quruculuğu hökumət idarəçiliyində müvəqqəti “dəbdə olan” bir layihə olmayıb, hər bir mövcud ölkənin hökumət idarəçiliyində yeni informasiya texnologiyalarından işlədən və vaxtın tələblərindən doğan müəyyən bir idarəetmə üsuludur.

1.E-hökumət quruculuğu dinamik bir proses olub, bir sıra mərhələdə reallaşdırılır.

2.E-hökumət hökumət idarəçiliyində İKT-nin potensial üstünlüklərindən işlətməklə reformalar aparmağa şərait yaradır.

3.E-hökumət layihəsinin reallaşdırılması ənənəvi mövcud inzibati proseslərə aid olan çatışmazlıqları aradan götürməklə hökumət idarəçiliyini keyfiyyətə müasir mərhələyə qaldırır.

4.Ənənəvi dövlət strukturu tərəfindən isə e-hökumətdə siyasi və inzibati komponentlər ayrılır.

5.Bu yuxarıda sadaladığımız komponentlərə görə dünya praktikasında e-hökumət quruculuğunun Qərb və Şərq modeli müəyyən şəkildə formalaşmışdır.

6.Hər bir mövcud ölkədə e-quruculuq üçün müəyyən mühüm şərtlərin olması vacibdir.

Bütün hamısını ümumiləşdirdikdə isə aşağıdakı tövsiyələri göstərmək olar.

1.Elektron hökumətin 2020-ci ilə qədər inkişafı ilə əlaqədar aydın, mərhələli, mövcud nailiyyətləri ölçülə biləcək konseptual inkişaf planı hazırlansın. Buna əlavə edərək, elektron xidmətlərin inkişafına görə hazırlanmış Dövlət Proqramının layihəsi müəyyən qaydada təsdiq edilsin. Habelə, ölkədə hər bit

dövlət qurumları tərəfindən təsvir edilən xidmətlərin yeni həm oflayn həm də elektron xidmətlərin siyahısı elektron reyestri yaradılsın.

2. Dövlət büdcəsindən dövlət qurumlarına maliyyə verilərkən mövcud elektron xidmətlərin inkişafı ilə əlaqədar qrafada öz yerini tapsın. Bundan başqa, hökumət büdcəsindən maliyyə ilk növbədə hökumət qurumlarının müştərək əməkdaşlığı nəticəsində təqdim olunan elektron xidmətlərin yeni shared e-services-in inkişafına yönəlməlidir.

3. İlk növbədə fərdi informasiyalar, kommersiya informasiyaları, daşınmaz əmlak və torpaq kadastr informasiya sistemlərinin yaradılması və daha da inkişafı, həm də başqa dövlət qurumları ilə informasiya mübadiləsi prioritet olmalıdır. Bununla bərabər, həm də dövlət arxivi, məhkəmələr, mövcud daşınmaz əmlak, tibbi informasiyaların elektronlaşması da unudulmamalıdır.

4. Hökumət qurumları bu mövcud qərarın icrasına mövcud diqqəti daha da artırsın və informasiya sistemləri arasında uzlaşmanı təmininə görə texniki tədbirlər görsünlər.

5. İcazeler.gov.az saytında hökumət qurumlarının icazə və lisenziyalarına görə tələb olunan sənədlər daha da sadələşdirilməli, ödəmələr onlayn sürətdə baş tutmalı və lisenziya və icazələrin verilməsi onlayn əsasda bildirilməlidir. Bundan savayı, elektron gömrük bəyannaməsi xidməti müəyyən qaydada təşkil edilməlidir.

6. Mərkəzi Bank və RYTN Hökumət Ödəniş Portalının Elektron Hökumət Portalına inteqrasiya etməsi bölməsində səylərini daha da artırınsınlar.

7. "İnformasiya sistemləri və ehtiyatları barəsində" qanunun qəbulu daha da sürətlənsin. Bundan savayı hər bir dövlət qurumunu məlumat mübadiləsini etməyə məcbur edən müddə da qanunvericilikdə öz əksini tapsın.

8. Müasir nəsil şəxsiyyət vəsiqəsi multifunksional şəkildə olsun. (Məsələn: həm sağlamlıq kartı, həm pensiya kartı, həm də sürücülük kartı, həm də bank kartı ola bilər) Bundan savayı, sosial müavinət, ünvanlı yardım, əlilliyin müəyyən olunması, pasport, şəxsiyyət vəsiqəsinin verilməsi, iş axtarışı, mövcud taksi

lisenziyasının alınması, qeydiyyatda olan vətəndaş vəziyyəti aktlarının verilməsi bölməsində xidmətlərin elektronlaşması vətəndaşların mövcud elektron xidmətlərdən daha geniş istifadəsinə gətirib çıxara bilər.

9. Elektron xidmətlərin təsvirində qeyri-bərabərlik aradan qaldırılmalıdır. Dövlət qurumlarının birbaşa olaraq işinə təsir edən mövcud elektron xidmətlər (vergi toplanması, mövcud yol hərəkəti ilə əlaqədar cərimələrin ödənilməsi) daha yaxşı inkişaf etdiyi halda, dövlət qurumlarının işinə birbaşa olaraq təsir etməyən elektron xidmətlər (vətəndaşlara şəxsiyyət vəsiqəsinin verilməsi, müavinətlərin verilməsi, biznes lisenziyalarının verilməsi) informasiya mərhələsində qalmışdır və sözügedən xidmətlərin tam şəkildə elektronlaşmasına müəyyən dərəcədə ehtiyac vardır.

10. Vətəndaşların ehtiyac və tələblərini nəzərə alan sorğular keçirilsin və həm də xidmətlə əlaqədar olaraq operativ 5 Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 28.11.2014-cü il tarixli 893 Nəli Sərəncamı 16 qaydada vətəndaşların rəylərini nəzərə almağa görə onlayn mexanizmlər və qaynar xəttlər yaradılsın, ya da inkişaf etdirilsin.

11. Hökumət rüsumu tələb edən hər bir xidmətə görə mövcud onlayn ödəmə mexanizmlərindən işlədilsin və buna görə hüquqi məcburiyyət mexanizmləri tətbiq edilsin, bundan saayı bütün dövlət xidmətləri bir pəncərə - mövcudelektron hökumət portalına inteqrasiya edilsin.

Xülasə

Dissertasiya işinin birinci hissəsində elektron hökumətin yaradılmasının zəruriliyi və onun inkişaf mərhələləri,elektron hökumətin məqsədi,vəzifələri,fəaliyyət prinsipləri,həyata keçirilməsinin əsas istiqamətləri,inkişaf indeksləri,Azərbaycan Respublikasında elektron hökumətin qurulması və Beynəlxalq təcrübədə elektron hökumət modelləri geniş şəkildə təhlil edilmişdir.

Dissertasiya işinin ikinci hissəsində inzibati idarəçilik sistemində elektron hökumətin mövqeyi,inzibati idarəçilik sistemində elektron hökumət infrastrukturunun əsas komponentləri və inzibati idarəçilik sistemində elektron hökumətin əsas üstünlükləri araşdırılmışdır.

Dissertasiya işinin üçüncü hissəsində isə e- xidmətlərin göstərilməsi,Azərbaycanda İKT - dən istifadənin artırılması istiqamətində həyata keçirilmiş tədbirlər,inzibati idarəçilik sistemində elektron hökumətin çatışmayan cəhətləri və onların aradan qaldırılması yolları öyrənilmişdir.

Nəticədə isə elektron hökumətin tətbiqində olan problemləri aradan qaldırmaq üçün bir sıra tövsiyələr təklif olunmuşdur.

Summary

The necessity of e government establishment and its developmental stages, the goals, objectives, operation principles, major implementation directions, developmental indices, the establishment of e government in Azerbaijan and e-government models in international experience were extensively analyzed in the first part of dissertation.

E-government position, key infrastructure constituents, priorities in administrative management were investigated in the second part of dissertation.

Providing e –service , measures taken to increase IKT usage in Azerbaijan, e-government drawbacks in administrative management and the techniques to eliminate them were studied in the third part of dissertation.

In conclusion, recommendations were given to terminate the problems ensued the problems ensued in the administering of e – government.

Абстрактные

Необходимость создания электронного правительства и его этапов развития, цели, задачи, принципы работы, основные направления реализации, индексы развития, создание электронного правительства в Азербайджане и модели электронного правительства в международном опыте были подробно проанализированы в первой части диссертации , В ходе второй части диссертации были исследованы позиция правительства, ключевые компоненты инфраструктуры, приоритеты в административном управлении.

Предоставление электронного обслуживания, меры, принятые для увеличения использования ИКТ в Азербайджане, недостатки электронного правительства в области административного управления и методы их устранения были изучены в третьей части диссертации. В заключение были даны рекомендации о прекращении проблем, возникших в связи с проблемами, возникающими при управлении электронным правительством.